

**TURUN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF TURKU
TURUN YLIOPISTON KIRJASTO – TURKU UNIVERSITY LIBRARY**

Liisa Hilander

**TURUN YLIOPISTON KIRJASTO
1970-LUVULTA 2000-LUVULLE**

TURKU 2009

Julkaistu sähköisessä muodossa.
Saatavana avoimena verkkojulkaisuna:
<http://julkaisut.utu.fi/kirjasto>
URL: <https://oa.doria.fi/handle/10024/50680>
ISBN 978-951-29-4196-4 (PDF)
Turku: Turun yliopisto, Turun yliopiston kirjasto, 2009

ESIPUHE

Turun Suomalaisen Yliopistoseuran syntysanat lausuttiin 29.4.1917. Seuran tärkeimpiin tavoitteisiin kuului alun alkaen tieteellisen kirjaston aikaansaaminen. Jo hoitokunnan ensimmäisessä kokouksessa 25.11.1917 asetettiin kirjastovaliokunta, joka sai tehtäväkseen kerätä kirjallisuutta sekä hoitaa seuran kirjastoa, arkistoa ja kokoelmia. Turun Suomalaiselta Yliopistoseuralta osoitti hämmästyttävää kaukokatseisuutta ja ripeyttä aikataulu, jossa se päätti ja toteutti Turun yliopiston kirjaston perustamisen. Vuonna 1920, suurinpiirtein samaan aikaan, kun oli päätetty yliopiston perustamisesta, yliopistoseura päätti ryhtyä toimiin kirjaston järjestämisen aloittamiseksi. 20.11.1920 valittiin yliopiston kirjaston väliaikaiseksi kirjastonhoitajaksi – ja 1922 vakinaiseksi - FK Volter Kilpi, joka alkoi hoitaa Turun yliopiston kirjastoa 1.1.1921. Kirjasto avasi ovensa yleisölle 27.6.1922, samana päivänä jolloin Turun suomalainen yliopisto aloitti toimintansa. Turun yliopiston kirjaston varsinaisena perustamisvuotena pidetään kuitenkin vuotta 1921.

Turun suomalainen yliopisto, vuodesta 1927 Turun yliopisto oli vuoteen 1974 saakka yksityinen yliopisto. Turun yliopiston valtiollistamista koskeva laki tuli voimaan 1.8.1974.

Turun yliopiston kirjaston ensimmäinen historiikki koskee vuosia 1917-1969 (Laurikkala & Neuvonen, 1970). 2000-luvun alussa Turun yliopiston kirjasto asetti tavoitteeksi, uuden 90-vuotishistoriikin kirjoittaminen. Tätä tehtävää varten palkattiin syksyksi 2005 kirjastonhoitaja Liisa Hilander. 2006 myös haastateltiin eräitä kirjaston aikaisempia työntekijöitä. Tämä aineisto on tallennettu erikseen kirjaston arkistoon.

Alkuperäinen tavoite 90-vuotishistoriikin julkaisemisesta vuonna 2011 kuitenkin muuttui, kun päätökset Turun yliopistosta ja Turun kauppakorkeakoulusta muodostuvasta Turun yliopistosta tehtiin uuden yliopistolain yhteydessä, joka astuu voimaan 1.1.2010. Yliopisto muuttuu samalla valtion yliopistosta julkisoikeudelliseksi yliopistoksi. Kirjaston tilanne ja asema oli pitkään epäselvä ja vasta vuoden 2009 lopussa yliopisto teki päätöksen Turun yliopiston kirjaston ja Turun kauppakorkeakoulun kirjastojen yhdistämisestä (uudeksi) Turun yliopiston kirjastoksi 1.1.2010 lähtien. Samalla kirjasto asema muuttui yliopiston erillislaitoksesta yliopiston hallinnon organisaatioon – yliopistopalveluihin - kuuluvaksi yksiköksi. Sekä yliopiston että sen kirjaston aseman muuttuminen sai aikaan tarpeen aikaistaa Turun yliopiston kirjaston historiikin julkaisemisen vuoden 2009 lopussa.

Historiikki kuvaa kirjaston kautta 1970-luvun alusta 2000-luvun loppupuolelle. Historiikin julkaisemisen aikaistamisen vuoksi 2000-luvun viimeisten vuosien tapahtumiin lähinnä on vain viittauksia.

Turussa 22.12.2009

Tuulikki Nurminen

Turun yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitaja 31.12.2009 saakka

SISÄLLYSLUETTELO

YLEISTÄ KIRJASTON KEHITYKSESTÄ

Kirjaston hallinto	6
Henkilökunta	9
Kirjastojärjestelmät VTLS ja Voyager	11

KIRJASTON YKSIKÖT

Pääkirjasto	14
Kurssikirjasto	17
Tiedekuntakirjastot – tieteenalakirjastot	18
Lääketieteellinen kirjasto	20
Matemaattis-luonnontieteellinen kirjasto	22
Humanistinen kirjasto	23
Oikeustieteellinen kirjasto	25
Kasvatus- ja yhteiskuntatieteellinen kirjasto sekä Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto	26
ICT-kirjasto	30
Etävarastot	30

KIRJASTON PALVELUT

Palvelujen ja kokoelmien käyttö	32
Lainaus	34
Kaukopalvelu	37
Tietopalvelu ja käytön opetus	38
Verkojulkaiseminen	42
Jäljennepalvelu	43
Kokoelmien valvonta	44

KOKOELMATYÖ

Hankinnat	46
Ostot	46
Vaihdot	48
Lahjoitukset	48
Talletukset	50
Vapaakappaleet	50
Käsikirjoituskokoelmat	52
Luokitus ja luettelointi	53
Luokitus	53
Luettelointi	55
Kansallisbibliografiaan luettelointi	57
Atk-luettelointi laajenee	59
Poistot ja kirjamyynnit	61

KIRJASTOALAN YHTEISTYÖ

Kotimainen kirjastoyhteistyö	64
Kansainvälinen kirjastoalan yhteistyö	65

LÄHTEET**66****Käytetyt lyhenteet:**

TYK – Turun yliopiston kirjasto
TYKA – Turun yliopiston kirjaston arkisto

tdkk - tiedekuntakirjasto
toim.kert. – toimintakertomus
os.joht. ptk – osastonjohtajien kokouksen pöytäkirja

YLEISTÄ KIRJASTON KEHITYKSESTÄ

Kirjaston hallinto

Turun yliopiston kirjaston ohjesääntö vuodelta 1960 oli voimassa yliopiston valtiollistamiseen 1.8.1974 asti ja hieman sen jälkeenkin. Tämä ohjesääntö, kuten sitä edeltäneetkin, oli virkoja koskevia määräyksiä lukuun ottamatta melko väljä ja mahdollisti kirjastolle varsin itsenäisen toiminnan annettujen säädösten ja määrärahojen rajoissa. Ohjesäännössä mainittiin ensimmäisen kerran tiedekuntakirjastot. Entiset seminaari- ja laituskirjastot, joista varhaisimmat syntyivät jo 1920-luvun alussa, säilyivät, mutta ne yhdistettiin kirjastonhoidollisesti tiedekuntakirjastoiksi. Muissa suhteissa ne olivat tiedekuntien laitoksia. Yliopiston keskus- tai pääkirjastosta puolestaan käytettiin ensimmäisen kerran virallisesti nimitystä "yleinen kirjasto", jota oli kypsytetty käyttöön jo parin vuoden ajan (Laurikkala & Neuvonen 1970, s. 109.) Virallinen termi ei kuitenkaan kotiutunut puhekieleen: henkilökunta ja asiakkaat puhuivat pääkirjastosta, ja nimitys esiintyi yliopiston tiedotuslehden ilmoituksissakin. Vuoden 1994 ohjesäännössä yleinen kirjasto palautettiin pääkirjastoksi. Tässä historiassa käytetään selvyuden vuoksi tunnetumpaa nimitystä pääkirjasto koko käsiteltävältä ajanjaksolta.

Pääkirjastolla oli yksityisen yliopiston aikana kirjastovaliokunta, joka asetettiin kolmeksi lukuvuodeksi kerrallaan. Kukin tiedekunta valitsi siihen yhden jäsenen, ja ylikirjastonhoitaja kuului siihen virkansa perusteella. Vuodesta 1972 alkaen kirjastovaliokuntaan kuului myös ylioppilaskunnan valitsema jäsen.

Ohjesääntöä muuttamatta toteutettiin pääkirjastossa lukuvuonna 1971 – 1972 sisäisen organisaation uudistus, jonka tuloksen nimettiin seuraavat työyksiköt: Suomi-kokoelma, ulkomainen kokoelma, yleisöpalveluosasto, hankintaosasto, toimisto, joka myöhemmin muuttui hallinto-osastoksi sekä kirjansitomo.

Turun yliopisto siirtyi elokuun 1. päivänä 1974 yksityisestä yliopistosta valtion yliopistoksi. Kirjaston osalta suurimpana valtiollistamiseen liittyvänä valmistelutehtävänä oli Turun yliopiston hallintoa koskevan asetusehdotuksen kirjastoa käsittelevän osan laatiminen ja kirjaston uuden johtosäännön valmistelu. Aiemmasta ohjesäännöstä tuli siis johtosääntö. Yliopiston valtuusto vahvisti kirjaston uuden johtosäännön kesäkuussa 1976. Kirjaston kannalta merkittävin muutos entisestä oli se, että yliopiston kirjasto muodosti nyt yhden kokonaisuuden, johon

kuuluivat pääkirjasto ja tiedekuntakirjastot. Entinen kirjastovaliokunta korvattiin yliopiston valtuuston asettamalla johtokunnalla. Se tuli toimimaan kirjaston hallintoelimenä suoraan yliopiston keskushallinnon alaisena (TYK:n toim.kert 1973-1974). Kirjastovaliokunta toimi väliaikaisena johtokuntana kesäkuuhun 1976 asti, jolloin kirjastolle määrättiin ensimmäinen johtokunta. (TYK:n toim.kert. 1976-1977)

Kirjaston johtokunnan määräsi yliopiston valtuusto. Siihen kuului ylikirjastonhoitaja sekä kaksitoista muuta jäsentä henkilökohtaisine varajäsenineen. Jäsenistä kuusi oli yliopiston opettajia ja tutkijoita - yksi jokaisesta kuudesta tiedekunnasta, kolme opiskelijajäsentä ja kolme kirjaston henkilökunnan edustajaa, joista yksi valittiin tiedekuntakirjastoista.

Johtosäännön 10 §:n mukaan kirjastoon kuuluivat seuraavat toimintayksiköt: pääkirjastossa hallinto-osasto, hankintaosasto, palveluosasto, kotimainen osasto ja ulkomainen osasto sekä kuusi tiedekuntakirjastoa, yhteensä siis yksitoista yksikköä. Kullakin yksiköllä oli vastuunalainen kirjastonhoitaja, jona toimi asianomaisen yksikön ylimmässä palkkausluokassa oleva kirjastonhoitajan viran tai toimen haltija tai hoitaja. (TYKA, TYK:n johtosääntö 1976.) Käytännössä heitä nimitettiin osastonjohtajiksi. Yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto oli niin osastonjohtajaa kuin muutakin omaa henkilökuntaa vailla, ja sen toiminnasta vastasi humanistisen tiedekuntakirjaston henkilökunta. Käytännössä toimintayksikköjä oli siis kymmenen.

Osastonjohtajien neuvottelutilaisuudet käytiin valtiollistamisen jälkeenkin useimmiten yleisen kirjaston osastonjohtajien kesken. Niitä pidettiin lukukausien aikana lähes viikoittain tavallisesti tiistaiamuisin. Tiedekuntakirjastojen esimiehet olivat mukana vain poikkeustapauksissa, vaikka kokouksissa saatettiin käsitellä tiedekuntakirjastojenkin asioita, ainakin henkilöstökysymyksiä. Huhtikuussa 1977 todettiin, että kokouksia olisi aiheellista laajentaa kutsumalla mukaan tiedekuntakirjastonhoitajat. Asialistat koottaisiin niin, että aluksi käsiteltäisiin kaikkia koskevat yleiset asiat, minkä jälkeen tiedekuntakirjaston hoitajien sopi poistua paikalta keskustelun siirtyessä pääkirjaston sisäisiin asioihin (TYKA, os.joht. ptk 19.4.1977). Käytännössä näin ryhdyttiin menettelemään vasta syyslukukauden alussa 1978. Keväällä 1987 päätettiin luopua lähes viikoittaisista kokoontumisista ja sovittiin, että osastonjohtajien kokous järjestettäisiin vain erityisestä kutsusta. 1990-luvulta lähtien myös kirjaston luottamusmiehet osallistuivat kokouksiin.

Lakien, asetusten ja määräysten muuttuminen edellytti 1980-luvulla johtosäännön uudistamista. Kirjaston organisaatio oli toimintayksikköpohjainen eikä sisältänyt hallinnollista suunnittelu-, valmistelu- ja esittelytehtävien käsittelyporrasta. Tämä koordinoivan portaan puuttuminen todettiin ongelmaksi, joka johti tehtävien kasautumiseen ja vääristymiseen. Kirjastossa toimi 1980-luvulla kahteen otteeseen ylikirjastonhoitajan asettama johtosääntötyöryhmä, joiden kummankin tehtäviin kuului myös organisaation kehittämistarpeiden tarkastelu. Ensimmäinen työryhmä ei virkatehtävien estäessä ehtinyt asetettuun määräaikaan mennessä paneutua organisaatiokysymyksiin lainkaan vaan jätti vuonna 1984 ylikirjastonhoitajalle johtosääntöehdotuksensa vain niiltä osin, joissa ei kosketeltu hallinnollista organisaatiota. Toinen työryhmä, joka työskenteli vuosina 1986 - 1989 laati moniin kotimaisten ja pohjoismaisten tieteellisten kirjastojen johtosääntöihin ja organisaatiokaavioihin tutustuttuaan kuusi erilaista kirjaston osastojen lukumäärää vähentävää organisaatiomallia, jotka herättivät vilkasta keskustelua. Kun minkä tahansa mallin toteuttaminen olisi edellyttänyt osastojen yhdistämistä, yksimielisyyteen oikeasta menettelystä oli vaikea päästä, sillä kukaan ei tietenkään halunnut oman yksikkönsä tunnustamista muita heikommaksi.

Johtosääntöryhmä jätti luonnoksensa uudeksi johtosäännöksi keväällä 1989. (TYKA, os.joht. ptk 12.4.1989) Johtosääntö hyväksyttiin kuitenkin vasta toukokuussa 1994. Tällä välin Turun yliopisto oli siirtynyt taloushallinnossaan toimintamenobudjetointiin. Kirjastosta tuli oma tulosityksikkönsä. Tämä merkitsi toimintaa kuvaavien mittareiden kehittämistä. (Turun yliopiston vuosikirja 1992) Johtosääntö uudistettiin jo neljän vuoden kuluttua ja hyväksyttiin johtokunnan kokouksessa keväällä 1998. Seuraavan kerran kirjaston johtosääntö uudistui 1.1.2005 lähtien, mikä merkitsi johtokunnan jäsenmäärän merkittävää kasvua ja siihen asti johtokunnan jäsenenä olleen ylikirjastonhoitajan pudottamista pois johtokunnasta ja muuttumista esittelijäksi.

Rehtorin ja kirjaston välillä tehdyn tulossopimuksen mukaisesti rakenteellisen kehittämisen toteuttamiseksi asetettiin vuoden 1997 alussa projektiorganisaatio toteuttamaan organisaation muuttamista, toimintojen tehostamista sekä selvittämään VTLS-kirjastojärjestelmän hyötykäyttöä. Organisaation ja toimintojen kehittämisprojekti nimettiin Teholisäksi. Ulkopuolinen konsultti selvitti samanaikaisesti VTLS-järjestelmän hyötykäyttöä ja käyttötilannetta VeToLiSä-projektissa (TYKA, hallinto-osaston toim.kert. 1997; Riitta Marttinen: Teholisää ja VeToLiSää, VTLS arvioitavana, kirjastotyö kehitettävänä. Signum 1998:3, s. 50-52). Kehittämisprojekti jatkettiin syyskuusta 1998 maaliskuuhun 1999 asti Teholisä 2:na, jonka kohteena olivat kirjaston palvelut.

Teholisä-projektin tavoitteena oli selvittää muuttuneet toimenkuvat ja työkulut sekä toimintakokonaisuudet ja niihin käytetty työvoima. Kaikki kirjaston työntekijät täyttivät toimenkuvaa kartoittavan lomakkeen, joka perustui projektiryhmän laatimaan tehtäväluetteloon. Lisäksi työkulut kartoitettiin yksiköittäin. Nämä analysoitiin vertaamalla tilannetta VTLS-järjestelmää edeltäneeseen aikaan, jolloin kirjastossa oli kartoitettu silloiset ongelmat ja uudelle järjestelmälle asetetut toiveet. Nyt oli aika selvittää, olisivatko järjestelmä tai muut muutokset ratkaisseet silloiset ongelmat. Todennäköisesti oli tullut myös uusia kehittämistä vaativia alueita, joista ei 1980-luvulla oltu edes tietoisia. Joitakin käytännön ongelmia saatiin ratkaistuksi jo projektin aikana työnkulkuja yksiköittäin käsiteltäessä. (Marttinen ks. ed.)

Vuosituhanen vaihteessa kirjastossa ryhdyttiin lopultakin toteuttamaan organisaatiouudistusta, jossa osastojen ja yksiköiden määrää vähennettiin aikaisemmasta. Pääkirjaston hallinto-osastosta tuli yleispalvelut ja kotimainen osasto sai entisen nimensä Suomi-kokoelma. Kirjansitomo siirrettiin hallinto-osastosta Suomi-kokoelmaan. Sitomon työ on painottunut Suomi-kokoelman vanhan kirjallisuuden kunnostamiseen ja lainattavan aineiston korjaamiseen.

Aiemmat hankintaosasto ja ulkomainen osasto yhdistettiin ja nimeksi tuli yleiset kokoelmapalvelut. Vuonna 2008 nimi lyhennettiin kokoelmapalveluiksi. Ulkomainen osasto oli jo 1970-luvun lopulta lähtien huolehtinut pääkirjaston käsikirjastoon hankittujen teosten luetteloinnista, vaikka käsikirjasto muuten kuuluikin palveluosastolle ja sillä oli oma hankintamäärärahasa. 1990-luvun lopulla myös käsikirjaston aineiston valinta oli siirtynyt ulkomaiselle osastolle.

Hallinto-osaston tehtäviin olivat kuuluneet tyyppillisten hallintotehtävien lisäksi vahtimestari- ja virastomestaripalvelut, tilakysymykset ja julkaisutehtävät (Annales). 1990-luvulla erilaiset atk-järjestelmiin liittyvät tehtävät vaativat jo monta henkilötyövuotta. Organisaatiouudistuksessa vuonna 2000-2001 tietojärjestelmätehtävät: kirjastojärjestelmän ylläpito, atk-toimintojen kehittäminen ja tulossa olevaan elektroniseen julkaisemiseen liittyvät tehtävät selkeytettiin

omaksi, yleispalveluiden alaiseksi kokonaisuudeksi. 2000-luku toi kirjaston hallintoon runsaasti uusia tehtäviä, esim. elektroninen julkaisu, laatu, Travel, Sole, verkkokassajärjestelmän vastaanotto yms.

Vuonna 2000 kirjastoon kuului kuusi tiedekuntakirjastoa. Kasvatustieteiden tiedekuntakirjaston alaisena oli Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto, lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon kuului erillisenä hammaslääketieteen ja hoitotieteen kirjasto. Vuodesta 2001 alkaen tiedekunta- ja laitospkirjastoja oli edelleen kuusi, mutta Rauman opettajankoulutuslaitos oli oma toimintayksikkönsä, kasvatustieteiden ja yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto muodostettiin yhdeksi tiedekuntakirjastoksi, ja hammaslääketieteen ja hoitotieteen kirjasto liitettiin lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon keväällä 2004.

Tiedekuntakirjasto-nimi on ollut jääne ajalta, jolloin ko. kirjastot kuuluivat tiedekuntiin. Koska jo vuodesta 1974 lähtien ko. kirjastot ovat kuuluneet Turun yliopiston kirjastoon ylikirjastonhoitaja muutti 31.5.2006 nimet paremmin vastaamaan kirjastojen luonnetta eli nimistä pudotettiin pois tiedekuntakirjasto - sana. Tämäkin asia kuten monet muutkin vähäisetkin muutokset aiheutti pienimuotoista kuohuntaa kirjaston henkilökunnan ja joidenkin tiedekuntien jäsenten keskuudessa.

Henkilökunta

Ylikirjastonhoitaja Eero K. Neuvonen siirtyi eläkkeelle keväällä 1969. Kun virka hakijoiden puutteen takia oli usean vuoden täyttämättä, päädyttiin vuonna 1973 muuttamaan ylikirjastonhoitajan pätevyysvaatimuksia. Virkaan nimitettävältä edellytettiin lisensiaatin tutkintoa, kirjastoammattillista koulutusta sekä alaan liittyviä julkaisuja. Kauan avoinna olleeseen ylikirjastonhoitajan virkaan nimitettiin 19.4.1974 FL Heikki Eskelinen, joka oli hoitanut virkaa Neuvosen eläkkeelle siirtymisestä lähtien. Heikki Eskelinen jäi täysinpalvelleena eläkkeelle 1.2.1991. Hänen seuraajakseen nimitettiin FL (sittemmin FT) Marja Engman 18.6.1991, jonka kausi päättyi 31.3.1999. Kirjaston viidenneksi ylikirjastonhoitajaksi valittiin 1.8.2000 lähtien YTL Tuulikki Nurminen, jonka kausi kirjaston johdossa päättyy 31.12.2009 uuden Turun yliopiston kirjaston organisaatiomuutoksen vuoksi.

Kirjaston henkilökunnan vähäisyys oli ongelma koko yksityisen yliopiston toiminta-ajan ja samaa kirjaston toimintakertomuksissa toistuvasti valitettiin valtiollistamisen jälkeenkin. Ensimmäisen puolivuosisadan päättyessä henkilökuntatilanne todettiin "niukasti tyydyttäväksi" (Laurikkala - Neuvonen, s. 122.) Henkilökunnan riittämättömyyden valittelu jatkui osastojen toimintakertomuksissa vuodesta toiseen lähes joka yksikön kohdalla. Yleisönpalvelu alkoi jo 1960-luvun lopulla, ja varsinkin kurssikirjaston perustamisen jälkeen, vaatia yhä enemmän ja enemmän työvoimaa. Kirjaston erikoisluonne tiedekuntakirjastoineen ja monine palvelupisteineen, joista osa sijaitsi etäällä yliopistonmäestä, sitoi henkilökuntaa päivittäisiin palvelutoimintoihin huomattavasti enemmän kuin monissa muissa vastaavankokoisissa kirjastoissa. Vaikka jo 1970-luvulla tästä ongelmasta arveltiin päästävän tulevaisuudessa rakennettavien uusien laitosrakennusten myötä, jolloin tiedekuntakirjastojen toimintoja saataisiin keskitettyksi, ei tilanne vielä vuosituhannen vaihteessakaan ollut paljoa parantunut.

Yksiköiden yhdistämisen rinnalla tuli myös uusia kirjastopalveluja edellyttäviä toimipisteitä, kuten kasvatustieteiden tiedekunnan perustamisen myötä Turun ja Rauman opettajankoulutuslaitosten kirjastot vuonna 1974, merenkulkualan täydennys- ja koulutuskeskuksen kirjasto vuonna 1984 sekä humanistiseen tiedekuntaan liitetyn kääntäjänkoulutuslaitoksen kirjasto vuonna 1988. Yliopiston kirjastopalvelut laajentuivat vuonna 2001 Poriin siellä alkaneen Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen opetuksen vuoksi. Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen kirjasto aloitti toimintansa Porissa 1.6.2001. Toiminta on resursoitu kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen ohjelman projektirahoituksella, mutta kirjasto ja kirjastonhoitajan virka kuuluu Turun yliopiston kirjastoon.

Valtiollistamisen yhteydessä kirjaston virkojen ja toimien uudet virkanimikkeet ja kelpoisuusehdot vahvistettiin. Työsopimussuhteisten toimien perustaminen tuli mahdolliseksi, jolloin aikaisemmin ylimääräisiksi palkatut henkilöt vakinaistettiin. Järjestely selkeytti henkilöstön rakennetta. Siirtyminen yksityisestä yliopistosta valtion palkkalistoille ei useimpien kohdalla aiheuttanut erityisempiä muutoksia. Asetuksen 214/1964 mukaisesti jokainen viranhaltija oli velvollinen tekemään säädetyin kaavan mukaisen virkavalan ryhtyessään valtion virkaa tai tointa hoitamaan. Tämä juhlallinen toimitus on jäänyt henkilökohtaisena muistona silloisten työntekijöiden mieleen, etenkin, kun se siirtymävaiheessa kosketti koko yliopistoa ja valatilaisuudessa oli paljon henkilöitä kerrallaan. Sittenkin virkavalan vannomisia järjestettiin muutaman kerran vuodessa uusille viranhaltijoille, kunnes käytäntö vähitellen jäi pois ja vuonna 1988 voimaan tullessa asetuksessa rajoitettiin enää korkeimpiin valtion virkamiehiin.

Valtiollistamisen jälkeen kirjasto sai vakinaiseen henkilöstöön lisäystä ensimmäisen kerran vuonna 1988, jolloin saatiin kaksi työsuhdetta, seuraavana vuonna yksi (TYKA, TYK:n toim.kert. 1989).

Tarvittavien virkojen puuttuessa totuttiin pysyvissäkin tehtävissä käyttämään aputyövoimaa ja erityisesti valtion virastotyöntekijöitä. Vuonna 1987 työllisyysvaroin palkattua työvoimaa käytettiin kirjastossa yli 36 henkilötyövuotta. Siten voitiin henkilötyövuosien määrä nostaa 1970-luvun lopun yli 80:stä lähes 120:een ja saatiin aikaan välttämätön suoritemäärien kasvu. Työllistettävien saanti heikkeni kuitenkin nopeasti ja vuoden 1989 lopulla heidän työpanoksensa vastasi vuositasona enää 11 henkilötyövuotta (TYKA, TYK:n toim.kert. 1989).

Vuonna 1990 kirjastossa oli 83 vakinaista virkaa tai tointa. Säästötoimenpiteistä tuli 1990-luvun alussa pysyvä käsite, ja kun palkat muodostivat suurimman menoerän, juuri niistä piti pystyä myös säästämään. Kun vielä 1980-luvulla viikon mittaiset sairauslomakin hoidettiin sijaisjärjestelyin, seuraavalla vuosikymmenellä vakiintui tilanne, jossa osa avoimista viroista jätettiin toistaiseksi täyttämättä. Vuonna 1999 kirjastossa kuitenkin oli 92 peruspalkkaista virkaa. Määrä oli säästötoimenpiteistä huolimatta kasvanut mm. siksi, että yliopisto vakinaisti osan pitkään työllistämismääräin hoidetuista tehtävistä. Kirjastoon saatiin myös siirtoma muutamia virkoja muista virastoista, mm. yliopiston hammaslääketieteen laitokselta hammaslääkäreiden peruskoulutuksen keskeytyessä 1990-luvun lopulla.

Pääkirjaston esimiesten nimikkeet muutettiin vuonna 2001 toimistopäälliköiksi. Vuonna 2007 nimikkeet muutettiin tehtäviä paremmin kuvaaviksi. Yleispalveluiden esimiehestä tuli hallintopäällikkö, yleisten kokoelmapalveluiden esimiehestä kokoelmapäällikkö, asiakaspalvelun esimiehestä palvelupäällikkö ja Suomi-kokoelman esimiehestä erikoiskirjastonhoitaja. Heidän toimenkuvansa olivat jo 2000-luvun alussa

muuttuneet omien toimenkuviansa osilta koko kirjastolaitoksen kattavaksi esimiestoiminnaksi.

2000-luvulla kirjaston toimintaa tehostettiin ja aikaisemmin pääosin henkilökunnan palkkaukseen käytetyistä määrärahoista suunnattiin isompi osa aineiston hankintaan. Vuonna 2000 kirjaston koko henkilökunnan määrä oli 108 henkilötyövuotta, vuoden 2009 päättyessä 20 % vähemmän eli 87 henkilötyövuotta. Tosin aikaisempina vuosina henkilökunnasta jopa 10-20 henkilötyövuotta oli ollut yliopiston ulkopuolisilla rahoilla palkattuja eli työllistettyjä ja harjoittelijoita. 2000-luvun loppupuolella ulkopuolisella rahoituksella palkattujen määrä oli pudonnut vain pariin henkilötyövuoteen. Kun tarkastellaan kirjaston rahoituksella palkattujen määrää, se oli pudonnut 15 % vuodesta 2000, mutta kun tilannetta verrataan 1990-luvun alkupuolen tilanteeseen, omalla rahoituksella palkattu henkilökunnan määrä on suurin piirtein samalla tasolla. 2000-luvun alkupuolen tilanteeseen verrattuna eniten henkilökuntaa on vähennetty kaukopalvelusta (50 %), jonka kysyntä on laskenut vuosikymmenen kuluessa yli 60 %, kirjaston hallinnosta (40 %) (hallintotehtävien määrän kasvusta - mm. laatutyö, vpj- ja muut arvioinnit - huolimatta) sekä seuraavaksi eniten toimintaansa merkittävästi tehostaneesta lääketieteellisestä kirjastosta (34 %). Henkilökunnan tarpeeseen ovat vaikuttaneet aineiston ja palveluiden merkittävä siirtyminen verkkoon ja sen kirjastotyötä rationalisoiva ja palvelujen tasoa parantava vaikutus. Uusia henkilöresursseja on kohdennettu verkkopalvelutehtäviin ja asiakaspalveluun sekä joihinkin täysin uusiin tehtäviin (uudet kirjastoyksiköt Porissa ja ICT-kirjasto, Eurotietokeskus, verkkojulkaiseminen).

Kirjastojärjestelmät VTLS ja Voyager

Tässä historiassa kuvatun ajanjakson vedenjakajana on ehdottomasti siirtyminen VTLS-kirjastojärjestelmään 1990-luvun alussa. Vaikka koko 1970-luku ja suurin osa seuraavaa vuosikymmentäkin kului ilman tämän oudon kirjainyhdistelmän kummittelua pöytäkirjoissa, muistioissa ja henkilökunnan käytäväkuiskutteluissa, se tultuaan vaikutti niin merkittävästi kaikkeen kirjaston toimintaan, että siitä on syytä kertoa jo historian alkulehdillä.

Jo 1980-luvun alkupuolella Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö pyrki integroituun kirjastojärjestelmään, jota kaikki tieteelliset kirjastot käyttäisivät ja jossa yksi tietokanta mahdollistaisi kaikki kirjastotyön rutiinotoiminnot. Tarjolla olevista kirjastojärjestelmistä valittiin vuonna 1987 amerikkalainen Virginia Tech Library System eli VTLS. Tavoitteena oli automatisoida vuoteen 1994 mennessä kaikki Suomen tieteelliset kirjastot ja projekti eteni pienemmistä kirjastoista suurimpiin, joten Turun yliopiston kirjasto oli viimeisimpien joukossa.

Atk-järjestelmän käyttöönotto merkitsi kirjastossa suurta muutosta, ja sellaiseksi se miellettiin jo hyvissä ajoin ennen siihen siirtymistä. Henkilökunnalle annettiin valmennusta paitsi tehtävien mekaanista muuttumista myös muutosprosessin aiheuttamien psykologisten ongelmien kohtaamista varten. Järjestelmään siirtyminen oli huomattavan työllistävää, lähes joka yksikössä oli joku henkilökunnasta mukana suunnittelussa joko koko työpanoksellaan tai osittain, mikä hidasti muiden töiden etenemistä. VTLS-järjestelmän käyttöönotto ja ylläpito tapahtui osittain yhteistyönä Turun kauppakorkeakoulun kirjaston kanssa.

VTLS-järjestelmän käyttöönottoprojektin tavoitteena oli suunnitella ja valmistella järjestelmän käyttöönotto siten, että kirjaston kaikki yksiköt liittyisivät järjestelmään samanaikaisesti. Suunnittelu- ja siirtymävaihe merkitsi projektityön ohella huomattavaa määrää selvitys- ja lisätehtäviä. Kirjaston tietokanta hyväksyttiin joulukuussa 1992. Käyttöönottovaiheessa tietokanta sisälsi noin 350 000 tietuetta. Järjestelmän vaatimiin laitteisto- ja ohjelmistohankintoihin saatiin opetusministeriötä määräraha, jolla voitiin hankkia 127 mikrotietokonetta ja 31 kirjoitinta. Mikrotietokoneista vajaa puolet tuli asiakaskäyttöön.

Kirjaston oma tietokanta sai nimekseen VOLTER ensimmäisen ylikirjastonhoitajan Volter Kilven mukaan. Tietokanta avattiin virallisesti asiakkaiden käyttöön 5. helmikuuta 1993. Vuoden lopussa VTLS-toiminnoista olivat käytössä tiedonhaku, luettelointi sekä osittain kausijulkaisujen saapumisvalvonta. VOLTER-tietokanta sisälsi tuolloin noin 400.000 tietuetta, joista ulkomaista kirjallisuutta oli runsas neljännes. Myös luettelointi VTLS-kirjastojen yhteiseen tietokantaan LINDAan aloitettiin ja koko Turun yliopiston kirjaston VOLTER-tietokannassa oleva aineisto siirrettiin yhteisluettelotietokantaan vuodenvaihteessa 1993 – 1994. LINDA-tietokannan periaatteena on, että jokainen julkaisu luetteloidaan Suomessa vain kerran, minkä jälkeen se on yhteistietokannasta poimittavissa kirjastojen omiin tietokantoihin.

Alkuvaiheessa VOLTER palveli kirjaston asiakkaita vain tiedonhaussa ja aineiston paikantamisessa, kun taas aineistopyynnöt ja lainaus hoidettiin entiseen tapaan manuaalisesti. Kaikki yksiköt eivät hyötäneet samanaikaisesti VTLS:n eduista, sillä Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto joutui odottamaan verkkoyhteyksiään vuoden 1994 puolelle. Koska se siihen asti muutenkin oli toiminut kovin erillään muista kirjastoyksiköistä, ei myöhäisempi mukaan tulo sinänsä haitannut; asiakkaat tuskin vielä vuonna 1993 kaipasivat kyseisen kokoelmaan kuuluvan kirjallisuuden sijaintitietoja, kun niitä ei ollut aiempaankaan keskuskortistoonkaan merkitty. Pääkirjastossa vuonna 1993 toiminut konvertointiryhmä alkoi kuitenkin vuoden lopulla konvertoida Raumalta lähetetyistä luettelokorteista uusinta ulkomaista kirjallisuutta VOLTERiin. Huonojen tietoliikenneyhteyksien vuoksi korteille luettelointi voitiin lopettaa Raumalla vasta kesäkuussa 1994 eli melkein kaksi vuotta myöhemmin kuin Turun yksiköissä.

Kirjaston omat kotisivut olivat ensimmäisen kerran nähtävinä vuonna 1997. VOLTER-tietokanta saatiin www-muotoon kaksi vuotta myöhemmin. Siitä tuli heti niin suosittu, että palvelimen kapasiteetti oli jatkuvasti koetuksella. WWW-VOLTERin kautta asiakkaat saattoivat myös itseä uusia lainansa. Kirjaston sisäiset intranet-sivut otettiin käyttöön vuonna 2001.

VTLS-aikaa ei täydellä tehollaan kestänyt edes vuosikymmentä. Vuonna 1999 tieteellisten kirjastojen uudeksi järjestelmäksi valittiin amerikkalainen, Windows-pohjainen Voyager-kirjastojärjestelmä. Se otettiin käyttöön kesällä 2001.

Voyageriin siirtyminen ei ollut enää niin käännteentekevä mullistus kuin VTLS:n tulo aikanaan. Toki senkin käyttöön ottoa edelsi henkilökunnan koulutus ja runsas valmistelutyö, mutta siirtyminen atk-järjestelmästä toiseen ei vaatinut sellaista varautumista muutoksen hallintaan kuin manuaalisten tehtävien muuttuminen atk-toiminnoiksi aikanaan.

Lainauksessa aineistopyynnön teko pääkirjaston kokoelmiin tuli entistä helpommaksi, sillä Windows-pohjaista kirjastotietokantaa saattoi käyttää missä tahansa ilman erillistä yhteydenottoa yliopiston keskustietokoneeseen. Asiakas pääsi

myös tekemään varauksen lainassa olevaan teokseen eli lainojen karhuaminen muuttui paljolti itsepalveluksi. Kirjastohenkilökunnan näkökulmasta kuitenkin juuri lainaus osoittautui alkuvaiheessa Voyager-järjestelmän hankalimmaksi ja työllistävimmäksi toiminnaksi, kun taas luettelointi sujui kaikissa yksiköissä lähes moitteettomasti. Ensimmäiset kuukaudet kuluivat lainauksessa työskentelevältä henkilökunnalta järjestelmän tuottamia käsittämättömän suuria ja aiheettomia sakkomaksuja mitätöidessä. Kokenutkin päivystäjä tunsi itsensä tavan takaa turhautuneeksi Voyagerin merkillisyyksiä ihmetellessään.

KIRJASTON YKSIKÖT

Pääkirjasto

Pääkirjaston kokoelmavarat oli jo syntyvaiheessaan jaettu Suomi-kokoelmaan ja ulkomaiseen kokoelmaan, ja myöhemmin jako hallinnollisestikin vahvistui. Lukusalin käsikirjasto muodosti oman kokoelmansa, jota hoidettiin aluksi palveluosastolta, sittemmin ulkomaiselta osastolta käsin. Vuonna 1954 valmistuneessa kirjastorakennuksessa oli parinkymmenen vuoden ajan pääkirjaston lisäksi myös tiedekuntakirjastojen henkilökunnan työtiloja sekä humanistisen tiedekuntakirjaston kokoelmiakin. Sitä mukaa kun yliopiston uudisrakennuksia valmistui, kirjastorakennus siirtyi vähitellen yksinomaan pääkirjaston käyttöön.

Juslenia-rakennuksen valmistumisen jälkeen kolmannesta kerroksesta vapautuivat humanistisen tiedekuntakirjaston seminaarihuoneet, joista osa tuli taloon muuttavan oikeustieteellisen tiedekuntakirjaston käyttöön. Osasta tehtiin työtiloja kotimaisen osaston henkilökunnalle, joka siihen asti oli työskennellyt ensimmäisessä kerroksessa. Kotimaiselta osastolta vapautuneisiin tiloihin sijoitettiin hallinto- ja hankintaosasto. Ensimmäisen kerroksen kahteen suureen, sisääntuloaulan tuntumassa sijaitsevaan huoneeseen siirrettiin J. K. Paasikiven ja V. A. Koskenniemen kirjastot. Paasikiven kirjastoa oli siihen asti säilytetty kirjaston toisessa kerroksessa, johon nyt sijoitettiin bibliografista käsikirjallisuutta. Huoneet myös nimettiin kokoelmiensa mukaan Paasikivi- ja Koskenniemi-huoneiksi.

Pääkirjasto sai huomattavasti varastotiloja Juslenian valmistuttua. Juslenian ja kirjastorakennuksen välille valmistui kaksi maanalaista varastokerrosta kirjaston käyttöön. Niiden pinta-ala oli yhteensä noin 1.330 m². Lisäksi saatiin noin 570 m² varastotilaa Juslenian alimmasta kellarikerroksesta.

Kirjastorakennuksen ja Juslenian väliset varastokerrokset, joita alettiin kutsua nimillä U 1 ja U 2, pystyttiin välittömästi hyllyttämään, jolloin kirjaston hyllytila kasvoi n. 8.500 hyllymetrillä. Näihin kerroksiin siirrettiin sanomalehdet ja ulkomaisen osaston hallintaan kuuluvat erikoiskokoelmat. Ylemmän kerroksen yhteyteen tuli myös vanhojen sanomalehtien lukusali, johon tuli oma sisäänkäyntinsä. Se avattiin asiakkaille helmikuussa 1976. Uusien varastokerrosten valmistuminen teetti moninaisia siirtoja myös vanhassa varastotilassa, esimerkiksi kaikki ulkomaisen kokoelman 300 000 nidosta jouduttiin siirtämään paikasta toiseen. Hyllyvarastotilojen

lisäksi pääkirjasto sai Jusleniasta käyttöönsä säilytystilaa karttakokoelmalle ja mikrofilmeille.

Uuden varastotilan arvioitiin riittävän pääkirjaston kokoelmille korkeintaan 15 vuodeksi, joten oli jo ryhdyttävä pohtimaan, mistä lisätilaa sen jälkeen otettaisiin. Eikä kyse ollut pelkästään kirjavarastosta, vaan myös palveluista. Talo oli aikoinaan mitoitettu huomattavasti pienemmälle käyttäjäkunnalle, noin 2500 opiskelijalle ja 25 virkailijalle. Yliopiston opiskelijoiden, henkilökunnan ja muiden käyttäjien lukumäärä kasvoi kaiken aikaa. 1980-luvulla opiskelijoita oli noin 9 000, vuosituhannen alussa jo 16 000, minkä lisäksi avoimen yliopiston ja täydennyskoulutuskeskuksen kirjoissa on opiskelijoita vielä tätäkin suurempi määrä. Tiloille asetetut tekniset vaatimukset ovat myös muuttuneet rakennusajoista. Lukupaikkojen ja lainauspalveluiden lisäksi kirjaston pitää pystyä tarjoamaan tilaa monenlaiseen muuhun käyttöön.

Kirjaston toimintaan ja tilantarpeen suunnitteluun liittyvien kysymysten selvittämiseksi Turun yliopiston rakentamisen neuvottelukunta asetti maaliskuussa 1977 erityisen kirjastojaoston. Jaoston varsinaiseksi tehtäväksi tuli ensi vaiheessa valmistella kokonaissuunnitelma kirjaston toiminnasta ja tilantarpeesta. Työn pohjaksi kartoitettiin koko kirjastotoiminnan tilanne: tarkennettiin kirjastoyksiköiden keskinäistä työnjakoa, selvitettiin kokoelmien suuruus, laadittiin niille kasvuennusteet sekä inventoitiin kirjaston silloiset tilat ja tilantarpeet. (TYK:n toim.kert. 1976-1977) Toimitilojen ja kirjavarojen inventointi saatiin valmiiksi syksyn 1977 aikana. Jaosto laati kokonaissuunnitelmana koko yliopiston kirjaston tilantarvearvion 20 vuoden tähtäyksellä. Arvio tuli Turun yliopiston rakentamishjelman perustaksi, ja rakentamishjelman oletettiin turvaavan kirjaston yksiköille tyydyttävät toimitilat edellyttäen, että rakennushankkeet toteutuisivat suunnitellun aikataulun mukaisesti.

Juslenian alla oleva varastokerros jäi 1970-luvun puolivälissä odottamaan myöhempää hyllyttämistä, ja sen lattiatilaa alettiin täyttää ulkomaisten sanomalehtien vuosikerroilla, laatikoihin talletetulla aineistolla ja yliopiston tieteellisten julkaisusarjojen myyntivarastolla. Tämän varaston perälle sijoitettiin kirjaston kaksoiskappalevarasto. Tila jouduttiin tyhjentämään lattialle pinotuista ulkomaisista sanomalehdistä keväällä 1985. Siihen mennessä kirjastosta ei aineistoa juuri ollut hävitetty kurssikirjallisuutta lukuun ottamatta, mutta vanhat sanomalehdet, noin 20 000 kiloa, jouduttiin toimittamaan paperinkeräykseen, kun niitä mikään muukaan kirjasto ei suostunut ottamaan kokoelmiinsa. Vastaisuudessa ulkomaisista sanomalehdistä säilytettiin vain kuluva ja edellinen vuosikerta. Kun lehtipinot oli saatu raivatuksi, varastoon alettiin asentaa liukuvia compactus-hyllystöjä. Asiakkaiden aineistopyyntöjen toimittamisen sujuvuutta ajatellen tähän etäisimpään varastokerrokseen siirrettiin vähemmän käytettyjä aineistoryhmiä. Viimeinen osa Juslenian varastotiloista hyllytettiin vuonna 1991.

Compactus-hyllyjen etuna kiinteisiin hyllyihin nähden oli tilansäästö, mutta varsin pian osoittautui, että arkistoissa yleisesti käytetty säilytysjärjestelmä ei sopinut kirjastoon. Kiiltäväkantiset kirjat eivät pysyneet paikoillaan liukaspintaisissa hyllyissä ja hyllyjä oli vaikea kuormittaa tasaisesti. Sattui niinkin vaarallisia tilanteita, että katsottiin aiheelliseksi kieltää työntekijöiltä yksinolo kyseisessä varastossa. Kirja-aineistoa ryhdyttiin siirtämään takaisin kiinteisiin hyllyihin ja liukuhyllyihin sijoitettiin koteloihin talletettuja pienpainatteita, joilla hyllyt voitiin täyttää tiiviisti.

Varsin pian Juslenian tilojen valmistuttua todettiin, että tulevaisuuden ennusteet olivat olleet liian optimistisia. Jo syksyllä 1979 todettiin, etteivät arvioidut kasvuvarat olleetkaan jakautuneetkaan niin, että kaikki hyllytilat olisivat täyttyneet suunnilleen

samaa tahtia. Yliopiston rakennussuunnitelmaan sisältyneen uuden kirjastorakennuksen kaavailtiin valmistuvan noin 1990-luvun puolivälissä (TYKA, os.joht. ptk 27.11.1979).

Oikeustieteellisen tiedekuntakirjaston muutettua vuonna 1986 Caloniaan pääkirjaston talo vapautui viimein kokonaan sen omaan käyttöön, joskin yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston henkilökunta muutti sinne vielä lyhyeksi ajaksi 1980-luvun lopulla. Kotimaisen osaston työtiloja laajennettiin kolmannessa kerroksessa oikeustieteellisen tiedekuntakirjaston entisiin tiloihin. Ulkomainen osasto muutti myös kolmanteen kerrokseen, ja siltä vapautuneisiin työtiloihin laajennettiin palveluosaston toimintoja. Rakennuksen toinen kerros tuli siten kokonaisuudessaan palveluosaston käyttöön. Tällöin kirjastoon saatiin mm. ryhmätyöhuone, jossa opiskelijat saattoivat muiden lukurauhaa häiritsemättä tehdä yhteisiä tehtäviä.

Kirjastorakennuksen peruskorjaus tehtiin vuonna 2000. Edellisen vuoden lopulla alkoi muutto väliaikaisiin tiloihin Itäiselle Pitkädulle Variaksi nimettyyn rakennukseen, joka oli palvellut myös aiemmin peruskorjattujen yliopistorakennusten yliopistojen yksiköiden evakuointipaikkana. Rakennuksen, entisen Auran kenkätehtaan, kellaritilat olivat kirjaston etävarastona jo entuudestaan tuttuja. Työtiloja oli riittävästi pääkirjaston henkilökunnalle, mutta asiakaspalvelusta jouduttiin tinkimään. Esimerkiksi käytönopetusta oli hankala järjestää, vaikka jonkinlainen opetusluokka rakennukseen sisustettiin. Opetustilaisuuksia pidettiin usein yliopistonmäen atk-tiloissa. Pääkirjaston tietopalvelu siirrettiin korjauksen ajaksi humanistiseen tiedekuntakirjastoon. Varian asiakaspalvelutilojen yhteyteen järjestettiin pieni lukusali. Käsikirjaston kokoelmia voitiin sinne siirtää vain rajoitetusti. Kun Variaan tulevaa käsikirjastoaineistoa valittiin ennen muuttoa, tehtiin pääkirjaston lukusalissa perusteellista karsintaa myös peruskorjauksen jälkeistä aikaa silmällä pitäen.

Sekä lähtö- että paluumuuton ajan kirjasto oli jonkin aikaa yleisöltä suljettuna. Väliaikaistiloissa aukioloajat olivat tavanomaista lyhyemmät ja viikonloppuisin kirjastossa ei palveltu ollenkaan. Korjauksen jälkeen pääkirjasto avattiin 29. tammikuuta 2001. Uusitussa rakennuksessa otettiin käyttöön henkilökunnan työaikalaskin, jonka hankintaa oli suunniteltu jo 1980-luvun alussa. Kipeästi tarvittavaa lisätilaa ei peruskorjauksella saatu, mutta monet tekniset parannukset kohensivat työskentelyedellytyksiä.

Varastokokoelmia ei tarvinnut onneksi siirtää peruskorjauksen tieltä. Aamupäivän kuluessa kuljettiin autolla Varian ja yliopistonmäen väliä aineistopyyntöjä ja palautettuja kirjoja toimittaen. Myös yliopistonmäellä, Luonnontieteiden talossa toimi kirjojen palautuspiste, jotta asiakkaiden ei tarvinnut lähteä Variaan asti pelkästään kirjoja palauttamaan. Varastossa jouduttiin muutenkin työskentelemään peruskorjauksen aikana: kotimaisen osaston vapaakappalelähetykset purettiin ja lajiteltiin Variassa, mutta heti asianmukaisen käsittelyn jälkeen aineisto järjestettiin varastoon.

Peruskorjauksen yhteydessä jokaiseen varastokerrokseen rakennettiin erillinen arvokirjavarasto, kaksi Suomi-kokoelman ja yksi ulkomaisen kokoelman kirjallisuudelle. Aikaisemmin oli ollut vain yksi arvokirjavarasto, jossa oli säilytetty Suomi-kokoelman Ruotsin vallan aikaista kirjallisuutta ja ulkomaisen osaston satunnaisesti valittuja vanhempia harvinaisuuksia. Korjaustöiden aikana arvokirjavaraston sisältöä säilytettiin Luonnontieteiden talon alakerrassa olevassa varastossa. Jotta tyhjää hyllytilaa riittäisi korjauksen vaatimille muille väliaikaisille

aineistosiirroille, ahkerasti lainattavat opinnäytteet siirrettiin Varian kellaritiloihin. Varastossa tehtyjen sähkö- ym. töiden takia osa aineistoista oli välillä lainauskielossa. Uusiin arvokirjavarastoihin pystyttiin korjauksen jälkeen sijoittamaan huomattavasti aikaisempaa enemmän vanhaa kirjallisuutta: Suomi-kokoelmasta pääosa ennen vuotta 1900 painetusta kirjallisuudesta ja ulkomaisesta kokoelmasta ennen vuotta 1800 painetut kirjat.

Tieteenalakirjastot ovat vuosien mittaan saaneet tilaongelmansa ratkaistuksi vähintään tyydyttävästi. Pääkirjaston laajennussuunnitelmat eivät ole toteutuneet. Kirjaston päätyyn rajoittuvaan rinteeseen hieman nykyistä rakennusta alemmaksi suunniteltu lisärakennus, jonka tulevaa sijaintia ja valmistumisajankohtaa ylikirjastonhoitaja Heikki Eskelinen 1980-luvulla kuvaili useammassakin lehtikirjoituksessaan, on vuodesta toiseen joutunut antamaan tilaa muille rakennushankkeille. Sitä odotettaessa on tehty varastoissa siirto jos toinenkin, rakennettu lisähyllyjä ja käytetty hyväksi saatavilla olevia etävarastoja. Viimeisin vuoden 2009 lopun tieto kertoo, että Humaniora II eli Juslenia-rakennus todennäköisesti puretaan ja tilalle rakennetaan uudisrakennus, joka liitetään pääkirjastoon.

Kurssikirjasto

Yliopiston tutkintovaatimuksiin sisältyviä kurssikirjoja kirjasto hankki 1960-luvun lopulle asti vain yhden kappaleen kutakin. Se sai riittävästi sekä tenttiin lukevien opiskelijoiden että kysymyksiä laativan opettajan tarpeisiin eikä kirjaa annettu kotilainaksi kuin poikkeustapauksissa. Kurssikirjat olivat useimmiten perusteoksia, jotka opiskelijat hankkivat useimmiten itselleen vastaistakin tarvetta ajatellen tai lainasivat ne samaa alaa aiemmin opiskelleilta.

Erityisen määrärahan kurssikirjallisuuden hankintaan kirjasto sai ensimmäisen kerran vuoden 1969 talousarviossa. Saman vuoden maaliskuussa avattiin erityinen kurssikirjalainaamo, johon määrärahalla hankittujen uusien kirjojen lisäksi siirrettiin myös kaksoiskappaleita ja muihin kokoelmiin kuuluneita kirjoja. Kurssikirjalainaamo sijoitettiin humanistisen tiedekunnan ensimmäisen oman laitusrakennuksen, Fennicumin pohjakerrokseen. Sinne ei mahtunut lukupaikkoja, joten pääkirjastossa säilytettiin edelleen lukusalikäyttöön varattuja kurssikirjoja. Keväällä 1972 kurssikirjalainaamo sai tilapäisen sijoituspaikan Turun kasarmin alueelta entisestä aliupseerikerhon huoneistosta. Sinne mahdutettiin 54-paikkainen lukusalikin, jonne siirrettiin myös pääkirjastossa ollut kurssikirjallisuus. Lattiapinta-alaa kirjastossa oli noin 200 m². Uuteen toimipisteeseen voitiin keskittää kaikki kurssikirjallisuuteen liittyvät toiminnot: hankinta, luettelointi, lainaus sekä lukusalikäyttö. Toimipisteen nimikin lyheni kurssikirjalainaamosta itsenäisemmäksi kurssikirjastoksi. Uusi osasto toimi yhtenä osana kirjaston yleisöpalveluosastoa (TYK:n toim.kert. 1971-1972, s. 3-4.).

Kasarmialueen tulevat rakennushankkeet tekivät kurssikirjaston sijainnista väliaikaisen, sillä talo oli purku-uhan alaisena. Kevätlukukaudella 1977 rehtori asetti työryhmän suunnittelemaan kurssikirjaston sijoittamista ylioppilastaloon B. (TYKA, os.joht. ptk 1.3.1977). Hanke kuitenkin raukesi. Syksyllä uudisrakennusta odottavalta Turun sairaanhoito-oppilaitokselta oli vapautumassa useitakin tiloja yliopiston välittömästä läheisyydestä. Kurssikirjastolle lupailtiin jo Kuurojen koulun päärakennuksesta entistä rehtorin asuntoa, joka parvekkeineen viehätti kovasti paikkaan tutustunutta kurssikirjaston henkilökuntaa, mutta ennen sen tyhjentymistä

Yliopisto osti Turun Kuurojenyhdistyksen talon Henrikinkatu 4:stä. Siihen aiottiin aluksi sijoittaa luentosali sekä vapaa-ajan liikuntaan sopivia tiloja, mutta suunnitelmien muuttuessa siitä tulikin syyskuussa 1979 uusi koti kurssikirjastolle neljännesvuosisadan ajaksi. Kokonaislattiapinta-ala oli noin 330 m², ja hyllytila kasvoi 70 metrillä entisestä. Uusi sijaintipaikka oli lähempänä pääkirjastoa kuin kasarmialueen rakennus – joka sittenkin jäi purkamatta ja korjattiin edustavaan kuntoon. Asiakaspalvelun kannalta kurssikirjaston lyhyt etäisyys pääkirjastoon oli eduksi. Pääkirjaston vapaakappalekokoelmasta ei nimittäin lainata kurssivaatimuksiin kuuluvia kirjoja, joten asiakkaita, varsinkin uusia opiskelijoita, joudutaan tavan takaa ohjaamaan pääkirjaston lainaustiskiltä kurssikirjastoon.

Kurssikirjasto ryhtyi kirjastoyksiköistä ensimmäisenä perimään opetusministeriön vuonna 1978 antaman kehotuksen mukaista viivästymiskorvausta myöhästyneistä lainoista. Käytäntö alkoi vuoden 1979 alusta. Myöhästymismaksujen perinnällä toivottiin lyhytaikaisiin tarpeisiin tarkoitettujen tenttikirjojen kierron asiakkaalta toiselle nopeutuvan. (TYKA, os.joht. ptk 31.10.78). Kun valtion laitosten lähettämä posti 1990-luvun alussa tuli maksulliseksi, alettiin viivästymiskorvauksia periä muissakin yksiköissä postimaksuihin vedoten.

Turun yliopiston ylioppilaskunnalla on oma kirjastonsa, joka perustettiin vuonna 1928. Nykyään se on Suomen ainoa ylioppilaskunnan omistama julkinen kirjasto, jonka kokoelmia ylläpidetään ylioppilaskunnan oman rahoituksen ja ulkopuolisten kirjalahjoitusten turvin. Keväällä 1980 ylioppilaskunnan kirjasto näytti ajautuvan taloudellisiin vaikeuksiin, jolloin alettiin neuvotella kirjaston yhdistämisestä yliopiston kurssikirjastoon (TYKA, os.joht. ptk 25.3.1980, 16.4.1980). Tämä hanke jäi kuitenkin vain neuvotteluasteelle. Vuoden 2009 keväällä asia oli jälleen esillä.

Kurssikirjaston rakennus osoittautui 2000-luvun alussa terveydellisistä syistä huonoksi työympäristöksi ja kurssikirjasto siirtyi kesällä 2004 kasvatus- ja yhteiskuntatieteiden kirjaston suojiin ainakin toistaiseksi. Mikäli pääkirjaston luvattu laajennus toteutuu 2010-luvulla, kurssikirjaston sijoituspaikka tulee pääkirjaston laajennukseen.

Tiedekuntakirjastot - Tieteenalikirjastot

Kuten edellä on todettu, tiedekuntakirjasto-nimitystä käytettiin ensimmäisen kerran virallisesti vuonna 1960 hyväksytyssä kirjaston johtosäännössä. Ensimmäiset seminaari- ja laitoskirjastot koottiin soveliaista kaksoiskappaleista jo kirjaston alkuvuosina koko yliopiston toimiessa saman katon alla. Niitä kaikkia hoidettiin pääkirjastosta käsin. Humanistisilla aineilla oli seminaarikirjastot, matemaattis-luonnontieteellisillä laitoskirjastot. Vasta kun kirjasto ja eräät matemaattis-luonnontieteelliset tiedekunnan osat 1950-luvulla muuttivat uusiin rakennuksiinsa Vesilinnanmäelle, humanistinen ja matemaattis-luonnontieteellinen tiedekuntakirjasto muotoutuivat omiksi yksiköikseen. Omia virkoja niihin perustettiin vuodesta 1957 alkaen ja omat kirjahankintamäärärahat ne saivat vuonna 1959.

Tämän jälkeen tiedekuntakirjastot toimivat valtiollistamiseen asti varsin erillään pääkirjastosta. Jokaisen tiedekuntakirjaston esimiehenä toimi tiedekunnan määräämä professori, jonka tehtävänä oli huolehtia kirjaston yleisestä johtamisesta. Tiedekunnan kaikkien professorien tuli vuosittain tehdä oman opetusalan ehdotus talousarvioksi sekä päättää erikseen osoitettujen määrärahojen mukaisista

kirjahankinnoista. Vain kirjastonhoidollisissa asioissa tiedekuntakirjastot olivat pääkirjaston alaisia. Näin esimerkiksi muiden kuin lääketieteellisen tiedekuntakirjaston kirjatilaukset tehtiin pääkirjastossa ja sidotus hoidettiin keskitetysti.

Valtiollistamisen yhteydessä tiedekuntakirjastot siirtyivät yliopiston kirjastolaitoksen osiksi ja menettivät jossain määrin entistä itsenäisyyttään. Esimerkiksi uuden kirjallisuuden hankinta tapahtui niin, että tiedekuntakirjasto laitosten ja oppiaineiden kanssa neuvoteltuaan valitsi hankittavan aineiston. Hankintaosaston tehtävänä oli selvittää, mistä aineisto voitiin ostaa edullisimmin ja huolehtia sen jälkeen hankintatoimenpiteistä.

Useimmille tiedekuntakirjastoille on kaiken aikaa ollut ominaista niiden jakautuminen useisiin yksiköihin. Vain oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto on pysynyt yhtenä yksikkönä koko toimintansa ajan. Hajasijoitus ei toki ole ollut ominaista vain kirjastolaitokselle vaan koko yliopistolle. Kun yliopisto 1950-luvun alussa ryhtyi siirtämään toimintaansa kauppatorin varrelta Vesilinnanmäelle, jonka nimi sittemmin vakiintui Yliopistonmäeksi, matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta sai ensiksi uudet laitosrakennukset. Ensimmäinen humanistisen tiedekunnan laitosrakennus valmistui vasta 1960-luvun lopulla. Oikeustieteellinen tiedekunta sai Caloniansa 1980-luvun puolivälissä, ja vuonna 1967 perustettu yhteiskuntatieteellinen tiedekunta joutui odottamaan laitosrakennustaan seuraavan vuosituhaten puolelle. Näiden historiallisten tosiasioiden ohella on kirjastolaitoksen hajanaisuuteen vaikuttanut myös laitosten ja oppiaineiden tinkimätön halu pienten kirjastoyksiköiden säilyttämiseen oppiaineiden yhteydessä. Hyvä esimerkki on humanistisen tiedekunnan Juslenia, jonne 1970-luvun puolivälissä tuli toistakymmentä kirjastoyksikköä sen sijaan, että vaikkapa historia-aineiden kokoelmat olisi muodostettu yhdeksi kirjastoksi ja kirjallisuudentutkimuksen kirjastot toiseksi.

Tiedekuntakirjastojen toimintaan kuului valtiollistamisen jälkeenkin jatkuva kosketus laitoksiin ja oppiaineisiin. Tämä koskee etenkin hankittavan kirjallisuuden valintaa, mutta laitosten henkilökunta on myös antanut neuvojaan kirjojen sisällönkuvailussa ja sijoittamisessa, sittemmin myös poistettavan ja varastoihin siirrettävän aineiston valikoinnissa. Oikeustieteellisen tiedekuntakirjaston kirjojen luokitus oli pitkään tiedekunnan viranhaltijan tehtävänä. Pienissä kirjastoyksiköissä lainaukseen liittyvät asiat siinä kuin kokoelmiin liittyvät opastustehtävät ovat jääneet laitosten henkilökunnan huoleksi, kun tiedekuntakirjaston henkilökunta on työskennellyt muualla ja jäänytkin varmaan kyseisen kirjaston käyttäjille tuntemattomaksi.

Useimmat tieteenalakirjastot toivovat laitosten ja oppiaineiden luovuttavan hankkimansa kirjallisuuden kirjaston kokoelmiin, jolloin se tulisi luetteloiduksi VOLTER-tietokantaan. Näin Turun yliopiston kaikki kirjavarat olisivat tarvitsijoiden tunnettavissa. Muutamien yhteiskuntatieteellisten ja humanististen oppiaineiden kanssa näin on saatu sovituksikin. Tieteenalakirjastot ovat saaneet luetteloitavakseen joko vanhoja erilliskokoelmia tai on päätetty siitä, että vastaisuudessa kaikki uudetkin oppiaineen rahoilla hankitut teokset toimitetaan tieteenalakirjastoon.

Jo aikaisemminkin on mainittu, että nimi tiedekuntakirjasto muutettiin vuonna 2006 tieteenalakirjastoksi. Nimen katsottiin paremmin palvelevan kaikille avoimen kirjaston ajatusta. Tiedekuntakirjasto-sanat sisältäneet yksiköiden nimet myös lyhennettiin. Uudet nimet olivat: Humanistinen kirjasto, Kasvatus- ja yhteiskuntatieteellinen kirjasto, Lääketieteellinen kirjasto, Matemaattis-

luonnontieteellinen kirjasto, Oikeustieteellinen kirjasto ja Kasvatus- ja yhteiskuntatieteellinen kirjasto. Päätöstä perusteltiin mm. seuraavasti: Uusien nimien alkuosa oli sama kuin Turun yliopiston tiedekuntien. Uudet nimet vastasivat jo käytössä olleita englanninkielisiä nimiasuja (Humanities Library, Mathematics and Science Library, Medical Library, Library of Educational and Social Sciences, Law Library).

Turun yliopiston kirjastolaitos on varsin hajautunut. Vielä 2000-luvun alussa kirjastopisteiden määrä oli 29. Kirjastolaitoksen rakenteellista kehittämistä on suunniteltu jo usean vuosikymmenen ajan. Yliopiston rakentamisen neuvottelukunta asetti vuonna 1977 kirjastojaoksen, joka esitti pääkirjaston ensisijaista kehittämistä ja tiedekunta- ja laitost kirjastojen pitämistä suhteellisen pieninä. Rehtorin vuonna 2001 asettama kirjaston kehittämissyöryhmä esitti pääkirjaston laajentamista ja tavoitteeksi kirjastoyksiköiden vähentämisen siten, että pääkirjaston lisäksi kutakin tiedekuntaa kohti olisi vain yksi kirjasto. Pääkirjaston laajennusta ei ole tapahtunut ja vuosien kuluessa – myös vielä 2000-luvulla – tiedekuntien ja laitosten uusien rakennushankkeiden yhteydessä on rakennettu aina lisää uusia kirjastoyksiköitä.

Vuonna 2006 rehtorin asettaman kirjaston tilatyöryhmän vuonna 2009 esittämä tavoite oli Turun yliopiston kirjasto, joka muodostuu neljästä kampuskirjastosta:

- 1 Yliopistonmäen kampuskirjasto / Pääkirjasto ja Kauppakorkeakoulun kirjasto
- 2 Kasarmialueen kampuskirjasto
- 3 Kupittaaan alueen kampuskirjasto
- 4 Rauman opettajankoulutuslaitoksen kampuskirjasto

Lääketieteellinen kirjasto

Vaikka matemaattis-luonnontieteellinen ja humanistinen tiedekunta olivat yliopiston ensimmäiset tiedekunnat, vanhin Turun yliopistoon perustettu tiedekuntakirjasto on lääketieteellinen tiedekuntakirjasto. Viittaus yliopistoon on tässä tarpeen siksi, että Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjaston juuret ulottuvat melkein puoli vuosisataa kauemmaksi. Lääketieteellinen tiedekuntakirjasto perustettiin tiedekuntansa ensimmäisenä laitoksena syksyllä 1943 ja sen kirjastonhoitajakin oli ensimmäinen tiedekuntaan nimitetty viranhaltija. Lääninsairaalan yhteyteen sijoitettuna lääketieteellisen tiedekunnan kirjasto kuten koko tiedekuntakin oli etäällä kauppatorin varrella toimineesta yliopistosta. Toisaalta lääketieteellinen tiedekuntakirjasto on tiedekuntakirjastoista ainoana pysynyt jokseenkin samoilla olinsijoillaan koko historiansa ajan, nykyisissä tiloissaan vuodesta 1953 lähtien.

Lääketieteellinen tiedekuntakirjasto/tieteenalakirjasto on aina ollut muita tiedekuntakirjastoja itsenäisempi. Se toimi jo yksityisen yliopiston aikana julkisena kirjastona ja käytännössä alansa ja alueensa vastuukeskuksena. Tästä samoin kuin osaston etäisestä sijainnista johtuen kirjaston kaukopalvelu, hankinta ja kirjanpidolliset tehtävät on hoidettu omin voimin toisin kuin muissa tiedekuntakirjastoissa, joiden vastaavista tehtävistä pääkirjasto on huolehtinut. Vuonna 2004 tiedekuntakirjaston tekemien hankintojen laskutus siirtyi pääkirjastoon, vastavuoroisesti tiedekuntakirjasto otti pääkirjastosta hoidettavakseen ulkomaille

menevien kaukopalvelupyyntöjen laskutuksen. Asiakkaiden kadottamien kirjojen laskutus keskitettiin kaikista kirjastoyksiköistä lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon. Yliopiston liittyminen Certiaan, Vaasassa sijaitsevaan palvelukeskukseen, lokakuussa 2009 muutti jo jonkin verran yliopiston taloushallintoon liittyviä käytäntöjä.

Laitosrakennusta peruskorjattiin 1980-luvun alkupuolella, mutta tiedekuntakirjaston väliaikaiset toimitilatkin saatiin läheltä. Kirjasto onnistuttiin pitämään jopa avoimena neljä tuntia päivässä lukuvuoden alkuun ajoittuneen muuton aikana. Ongelma tuli kuitenkin siitä, että huomattava osa kokoelmista jouduttiin siirtämään tilapäisesti – kuten aluksi ajateltiin – etävarastoon. Henkilökunnan työaika kului asiakkaiden pyytämien kirjojen noutamiseen, kun kirjasto siihen asti oli palvellut avokokoelmana. Samaan aikaan informaatiopalvelun tarjoamat entistä kattavammat viiteluettelot kasvattivat lääketieteellisiin julkaisuihin kohdistuvien kaukopalvelupyyntöjen määrää, mikä lisäsi tiedekuntakirjaston kaukopalvelun työpaineita.

Vuonna 1958 yliopistossa alkanut hammaslääketieteen opetus siirtyi vuonna 1965 omaan laitosrakennukseensa. Sinne muodostettiin samalla tiedekuntakirjastoa vastaava kokonaisuus, hammaslääketieteen kirjasto. Varsin epäkäytännöllisissä tiloissa toiminut kirjasto sai rakennuksesta lisätilaa 1980-luvun alussa. Hammaslääketieteellinen kirjasto kuului lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon erillisenä toimintayksikkönä. Sen kaksi vakinaista työntekijää hoitivat itse yksikkönsä kirjallisuuden hankinnan, laskujen maksamisen, kirjanpidon ja kaukopalvelun.

Turun yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa aloitettiin hoitotieteen koulutus vuonna 1986. Kyseessä oli osa terveydenhuollon koulutuksen kokonaisuudistusta, jossa aiemmin sairaanhoito-oppilaitoksissa suoritettu jatkokoulutus siirrettiin yliopistoihin. Tämä tiesi myös uutta kirjastokokoelmaa, jonka lyhyen historiaan on mahtunut monia muuttoja ja muutoksia. Hoitotieteen laitos aloitti toimintansa Sanitas-rakennuksessa Lemminkäisenkadun ja Sirkkalankadun kulmassa, mutta kirjakokoelma sijoitettiin alkuvaiheessa lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon. Hoitotieteen kirjat toimitettiin alkuvuosina yleisen kirjaston ulkomaiselle osastolle luokitettavaksi ja luetteloitavaksi.

Hoitotieteen laitos muutti muutaman vuoden kuluttua Peltolantielle Turun terveydenhoito-oppilaitoksen yhteyteen, jonne oli varattu tilat myös kirjastolle. Vuoden 1997 alussa hoitotieteen kirjasto sijoitettiin samoihin tiloihin hammaslääketieteellisen kirjaston kanssa, kun laitoskin siirtyi taas lähelle muuta tiedekuntaa. Hoitotieteen kausijulkaisut oli jo neljä vuotta aikaisemmin siirretty laitokselta lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon.

Hammaslääketieteen peruskoulutus loppui Turussa vuonna 1998. Päätös tosin osoittautui lyhytnäköiseksi ja uusia hammaslääketieteen opiskelijoita alettiin ottaa vuonna 2004. Hammaslääketieteellisen kirjaston toiminta olisikin mitä todennäköisimmin päättynyt jo vuonna 1998 ilman sen suojiin sijoitettua hoitotieteen kokoelmaa, jota käytettiin hyvin aktiivisesti. Alan aineiston poikkiteollisuus toi kirjastoon asiakkaita myös tiedekunnan ulkopuolelta. Kirjaston nimikin muutettiin vuonna 1999 yksikön sisältöä paremmin kuvaavaksi hammaslääketieteen ja hoitotieteen kirjastoksi. Vuonna 2001 yksikkö liitettiin organisatorisesti lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon ja keväällä 2004 sen kokoelmat siirrettiin sinne myös fyysisesti. Yhdistämishanketta oli yritetty viedä läpi jo muutaman vuoden ajan, mutta hammaslääketieteen laitoksen henkilökunta ei hyväksynyt ajatusta kirjaston siirtämisestä parinsadan metrin päähän. Kirjaston käyttäjäkunta oli tosin jo

valtaosin hoitotieteen opiskelijoita, mutta hammaslääkärien peruskoulutuksen päättymisestä huolimatta hammaslääketieteellisellä aineistollakin oli vakiintuneet tutkijansa. Kokoelmien yhdistämistä joudutti lopulta hammaslääketieteen laitosrakennuksen tuleva peruskorjaus, jonka ajaksi kirjaston olisi joka tapauksessa pitänyt muuttaa muualle.

Matemaattis-luonnontieteellinen kirjasto

Vanhassa yliopistorakennuksessa toimineet matemaattis-luonnontieteelliset laitoskirjastot eivät enää siirtyneet uuteen kirjastotaloon vaan muuttivat Vesilinnanmäellä omiin laitosrakennuksiinsa. 1970-luvun puoliväliin asti kokoelmat olivat sijoitettuina yhdeksään erilliseen kirjastoyksikköön, minkä lisäksi pieniä osia oli eri oppiaineiden tiloissa.. Tiedekuntakirjaston henkilökuntakin työskenteli suurimmaksi osaksi pääkirjaston tiloissa siihen asti. Luonnontieteiden talo 1:ssä toiminut oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto muutti yleisen kirjaston kolmanteen kerrokseen ja sen entinen lukusalitila korjattiin matemaattis-luonnontieteellisen tiedekuntakirjaston työtiloiksi. (TYK:n toim.kert. 1976-1977). Kirjaston henkilökunta saatiin näin kokoon yhteen paikkaan ja oman tiedekuntansa yhteyteen. Liikettä tapahtui kuitenkin myös toiseen suuntaan kirjastoyksiköiden etääntyessä: kesäkuussa 1980 materiaalitiede siirtyi Kasarmikadun tilapäistiloista ja tähtitiede Luonnontieteiden talo 2:sta vastaavien oppiaineiden uusien toimitilojen yhteyteen Itäiselle Pitkäkädulle 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. Vain muutamaa vuotta myöhemmin pääosa tähtitieteen kirjastosta siirrettiin Tuorlan observatorioon Piikkiöön. 1980-luvun lopulla tietojenkäsittelyopin sekä elektroniikan ja tietotekniikan yksiköistä muodostettiin tietotekniikan kirjasto, joka sijoitettiin uuteen DataCityn toimitaloon. Sieltä se siirrettiin 2006 valmistuneeseen ICT-taloon.

Kirjastoyksiköiden hajasijoitus jatkui tiedekunnan uusien laitosrakennusten valmistumisen jälkeenkin ja oikeastaan tilanne hankaloitui entisestään. Tiedekunta levittäytyi vanhoista Luonnontieteiden taloista aiempaa suuremmalle alueelle, ja laitosten mukana kirjastoyksiköt muuttivat etäämmäksi kirjastohenkilökunnan varsinaisista työskentelytiloista.

Vuonna 1980 perustetusta Merenkulkualan koulutuskeskuksesta tuli valtiollistamisen yhteydessä syyskuussa 1984 yliopiston erillislaitos. Koulutuskeskuksen kirjastonhoito järjestettiin aluksi siten, että matemaattis-luonnontieteellisen tiedekuntakirjaston vastuunalainen kirjastonhoitaja antoi tarvittaessa konsultaatioapua. Malminkadulla sijainneen koulutuskeskuksen kirjasto oli tuolloin laajuudeltaan vain 11 hyllymetriä. (TYKA, matemaattis-luonnontieteellisen tdkk:n toim.kert 1984-85). Vuodesta 1994 alkaen yksikössä myös päivystettiin säännöllisesti kerran viikossa. Merenkulkualan koulutuskeskus muutti vuonna 1996 uusiin tiloihin World Trade Centeriin Veistämönaukiolle. Tällöin kirjaston koko oli jo 71 hyllymetriä, mihin sisältyi painetun aineiston lisäksi audiovisuaalista materiaalia. (TYKA, matemaattis-luonnontieteellisen tdkk:n toim.kert. 1996.).

Vuonna 1993 valmistui kemian ja biokemian laitosrakennus Arcanum, jonne asianomaiset kirjastot muuttivat. Yksi tiedekuntakirjaston virkailija sijoittui kokopäiväisesti Arcanumiin. Fysikaalisten tieteiden eri puolille sijoitetut kokoelmat saatiin uusiin yhtenäisiin tiloihin laitosrakennus Quantumiin vuonna 1996, jolloin niihin liitettiin myös materiaalitieteen ja elektroniikan kirjastot ja ns. M-varasto.

Vuonna 1998 bio-geotieteiden kirjasto ja henkilökunnan työtilat siirtyivät Luonnontieteiden talo 1:stä matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan kanslian entisiin tiloihin Luonnontieteiden talo 2:een. Quantumissa oleva kirjastovirkailijan työhuone otettiin myös täysipäiväiseen käyttöön, toisin sanoen siellä oli paikalla yksi henkilö koko päivän kuten Arcanumissakin.

2000-luvulla päivystysaikoja jonkin verran supistettiin muissa kuin bio-geotieteiden kirjastossa. Elektronisten aineistojen vallatessa alaa tarvettakaan pidempiin päivystyksiin ei enää ollut.

Humanistinen kirjasto

Humanistiset tieteet saivat pääkirjastorakennuksen valmistuttua kolmannen kerroksen seminaarihuoneet kirjastoineen. Tilat siellä eivät kuitenkaan pitkään riittäneet, ja osa humanistisista seminaarikirjastoista jouduttiin siirtämään vuonna 1958 valmistuneeseen hallintorakennukseen, osa Luonnontieteiden talo 1:een, jonne oli varattu tilaa tulevalle lainopilliselle kirjastolle. Sen tieltä filosofian ja kirjallisuudenhistorian seminaarikirjastojen oli palattava pääkirjaston suojiin, jonka pohjakerroksesta ne saivat väliaikaista tilaa. Tiedekuntakirjaston henkilökunnan työtilat olivat hallintorakennuksessa ja pääkirjastossa.

Kun Fennicum, työnimeltään Humaniora I, vuosien 1968 ja 1969 vaihteessa valmistui, humanistinen tiedekuntakirjasto sai käyttöönsä uudenaikaiset, väljät kokoelmatilat lukupaikkoineen. Kirjastotilat sijoitettiin Fennicumin sisääntuloaulan yläpuolelle toiseen ja kolmanteen kerrokseen. Toiseen kerrokseen asetui suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen seminaarikirjasto. Kansatieteen kirjasto oli saanut alkunsa lukuvuonna 1958-1959, folkloristiikan ja uskontotieteen yhteinen kirjasto vuonna 1963. Fennicumiin muuton yhteydessä niistä muodostettiin kansatieteen, folkloristiikan ja uskontotieteen yhteinen seminaarikirjasto, joka sai tilat kolmannesta kerroksesta. Väliaikaisesti Fennicumissa oli jonkin aikaa myös arkeologian seminaarikirjasto.

Kirjastorakennuksen ns. seminaarihuoneet vapautuivat kirjastolle Juslenian (työnimeltään Humaniora II) valmistuttua. Nimitys seminaarikirjastoista jäi elämään siitä huolimatta, että kirjastot saivat asianmukaiset omat tilat oppiaineiden tilojen ulkopuolelta.

Juslenian valmistuminen 1970-luvun puolivälissä oli mieluinen asia paitsi humanistiselle tiedekuntakirjastolle koko yliopiston kirjastolaitokselle. Tosin sen seurauksena sekä pääkirjaston että kolmen tiedekuntakirjaston oli suoriuduttava normaalien toimintojensa ohessa melkoisista aineiston siirroista ja tilojen uudelleen järjestelystä.

Humanistinen tiedekuntakirjasto sai Jusleniasta yhteensä n. 1000 m² kokoelma- ja lukusalutilaa sekä 165 m² työ- ja asiakaspalvelutilaa. Yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston yksiköistä poliittisen historian kirjasto toimi siellä myös lyhyen aikaa. Kaikki pääkirjastossa siihen asti olleet humanistisen tiedekuntakirjaston yksiköt siirtyivät Jusleniaan. Erillään Fennicumista ja Jusleniasta sijaitsivat musiikkitieteen ja slaavilaisen filologian (myöhemmin venäjän kielen ja kulttuurin) kirjastot. Molemmat sijaitsivat aluksi yliopiston vuokraamissa tiloissa Yliopistonkatu 24:ssä. Naapuruus jatkui edelleen laitosten siirtyessä kasarmialueelle rakennukseen

n:o 12 vuonna 1973. Sieltä slaavilainen filologia muutti vuonna 1977 muiden humanististen laitosten tuntumaan Henrikinkatu 4:ään. Musiikkitieteen laitos seurasi sitä viisi vuotta myöhemmin asettuen Horttokuja 2:een syksyllä 1982, mutta palasi vanhaan tuttuun kasarmirakennukseen vuonna 1995. Venäjän kielen ja kulttuurin tilat peruskorjattiin vuonna 2000. Korjauksen ajaksi oppiaine ja kirjasto saivat käyttöönsä musiikkitieteen entiset tilat Horttokuja 2:sta.

Humanistisen tiedekuntakirjaston yksiköt sijaitsivat siten eheimmillään ollessaan, Juslenian valmistumisen jälkeen, vain kolmessa (sittemmin neljässä) talossa: Jusleniassa, Fennicumissa ja kasarmialueen yhdessä rakennuksessa. Henkilökunnan työtilat olivat Jusleniassa lukuun ottamatta yhtä virkailijaa, joka työskenteli kokopäiväisesti Fennicumissa. 1980-luvun lopulta lähtien tiedekuntakirjasto levisi laajemmalle. Tämä johtui ensinnäkin uusien oppiaineiden ja niiden myötä uusien kirjastoyksikköjen perustamisesta, mutta joissakin tapauksissa myös entisten muuttamisesta uusiin tiloihin. Tiedekuntakirjasto huolehti myös erillisenä laitoksena toimivan Kielikeskuksen kirjastosta, jonka kokoelmista osa siirrettiin vuonna 1987 Jusleniasta Kielikeskuksen Horttokujan tiloihin. Vuoden 1987 lopussa humanistisia tieteenalakohtaisia seminaarikirjastoja oli yhteensä 21. Taidehistorian seminaarikirjastolle saatiin samana vuonna ensimmäisen kerran määrärahaa. Seuraavana vuonna oli uutena kirjallisuuden tarvitsijana museologia, jolle hankittu aineisto päätettiin kuitenkin sijoittaa joko arkeologian tai kansatieteen seminaarikirjastoon. (TYKA, humanistisen tdkk:n toim.kert. 1986-1987) 1990-luvun alussa myönnettiin, että perinteisen seminaarikirjastojärjestelmän mukainen kokoelma- ja lukusalitilojen liiallinen pirstoutuneisuus tuotti monessa tapauksessa haittaa sekä tieteidenväliselle käytölle että tilojen tarkoituksenmukaiselle hyödyntämiselle. Askel suurempien kokonaisuuksien suuntaan otettiin vuonna 1991, kun Jusleniassa muodostettiin taiteiden tutkimuksen seminaarikirjasto järjestelemällä osittain uudelleen kotimaisen kirjallisuuden, yleisen kirjallisuustieteen, taidehistorian sekä elokuva- ja televisiotieteen kirjasto. (TYKA, humanistisen tdkk:n toim.kert. 1991.) Uutta hajoamista tapahtui kuitenkin pari vuotta myöhemmin, kun suosituksi opiskeluaineeksi tullut kulttuurihistoria muutti seminaarikirjastoineen Jusleniasta väljempiin tiloihin kasarmialueelle yhteiskuntatieteelliseltä tiedekunnalta vapautuneeseen puurakennukseen.

Vuoden 1988 alusta humanistiseen tiedekuntakirjastoon liitettiin yliopiston hallituksen päätöksellä siihen saakka kirjasto-organisaation ulkopuolella toiminut kääntäjänkoulutuslaitoksen kirjasto, jonka mukana tiedekuntakirjaston henkilökunta kasvoi yhdellä kirjastoamanuenssilla. Itse kääntäjänkoulutuslaitos oli perustettu yliopistoon syksyllä 1981 jatkamaan 15 vuotta toimineen Turun kieli-instituutin tehtäviä. Se toimi ahtaissa tiloissa Turun kauppaopiston entisessä rakennuksessa Aurakadun ja Maariankadun kulmassa. Elokuussa 1989 kääntäjänkoulutuslaitos muutti tuolloin valmistuneeseen ElectroCityyn, josta kirjastokin sai entiseen verrattuna noin kolminkertaisesti tilaa. Samana vuonna myös humanistisen tiedekuntakirjaston henkilökunnan työtilat Jusleniassa väljenivät, kun yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston henkilökunnalle voitiin osoittaa omat väliaikaiset työtilat pääkirjastosta.

Kääntäjänkoulutuslaitoksen kirjasto on 1990-luvun puolivälistä lähtien kokenut monenlaisia muutoksia, kokoelmat ovat laajentuneet kääntämisen ja tulkkauksen aineistojen ulkopuolelle ja kirjaston nimi on muuttunut pari kertaa, lopulta myös kirjaston sijainti. Vuonna 1996 syntyi yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntakirjastoon kuuluneesta tiedotusopin seminaarikirjastosta ja fonetiikan kirjastoon sisältyneestä puheviestinnän kokoelmasta viestinnän seminaarikirjasto, joka sijoitettiin kääntäjänkoulutuslaitoksen kirjaston yhteyteen. Yksikön nimeksi tuli kääntämisen ja

viestinnän kirjasto. Tämä nimi ei elänyt kauan, vaan muuttui syksyllä 2000 kääntämisen ja mediatutkimuksen kirjastoksi. Viestintä nimittäin yhdistettiin elokuva- ja televisiotieteen kanssa mediatutkimus-nimiseksi oppiaineeksi. Tässä yhteydessä Jusleniassa olleet elokuva- ja televisiotieteen aineistot siirrettiin ElectroCityyn.

Satakunnan kulttuurintutkimusprojektin kirjastopalvelut Porissa otettiin käyttöön kesällä 2001. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen kirjasto oli alkuun mainitun projektin ja myöhemmin ko. laitoksen rahoittama, mutta kuuluu hallinnollisesti Turun yliopiston kirjastoon. Se sai kokoelmansa pohjaksi paljon lahjoituksia, mm. Turun kaupunginkirjastosta, jossa juuri tuohon aikaan poistettiin kokoelmasta huomattava määrä vanhaa kirjallisuutta. Myös määrärahaa uutuuksien hankintaan myönnettiin hyvin.

Fennicum tyhjentyi peruskorjausta varten vuonna 2001. Kulttuurien tutkimuksen laitos vietti evakkoaikansa Variassa, jonne siirrettiin väliaikaisesti myös osa alan keskeisimmästä kirjallisuudesta. Muuten Fennicumin kirjasto sijoitettiin opettajankoulutuslaitoksen entisiin tiloihin Didacticumin toiseen kerrokseen. Didacticum on yliopistonmäen vanhimpia rakennuksia. Siellä oli kirjastolle hyllytilaa lähes saman verran kuin Fennicumissa, joten aineistoa ei jouduttu muuton ajaksi kätkemään varastoon muutamaa vähäkäyttöistä kausijulkaisua lukuun ottamatta. Lukupaikkoja väliaikaistiloissa oli vähemmän kuin Fennicumissa, mutta muuten palvelut pysyivät ennallaan. Fennicumin peruskorjauksessa päivystys siirrettiin erillisestä huoneesta lukusalin puolelle, ja entisestä päivystyshuoneesta tehtiin uutuuksilehti huone. Sekä lukupaikkoja että hyllytilaa vähennettiin aikaisemmasta. Kirjasto avattiin korjauksen jälkeen syyskuussa 2002.

Seuraava suuri humanistista tiedekuntakirjastoa koskettanut muutto oli kääntämisen ja tulkkauksen keskuksesi nimetyn laitoksen ja sen mukana kääntämisen ja mediatutkimuksen kirjaston muutto ElectroCitystä vuonna 2004 peruskorjattuun Didacticumiin. Rakennuksen opetukseen viitannut nimi muutettiin nykyistä käyttöä paremmin kuvaavaksi Signumiksi.

Oikeustieteellinen kirjasto

Oikeustieteellinen (vuoteen 1967 saakka lainopillinen) tiedekuntakirjasto aloitti toimintansa vuoden 1961 alussa. Kirjastolla oli paikkansa Luonnontieteiden talo 1:ssä, jossa tiedekunnalla oli muitakin tiloja. Uutta tiedekuntaa vaivasi kaikinainen tilanpuute, joka opinto-oppaan mukaan tuntui juuri kirjaston osalta erityisen haitallisena. Kirjaston 24 lukupaikkaa eivät riittäneet opiskelijoille, ja tiedekunta olikin antanut erityisen suosituksen, että approbatur-kuulusteluihin valmistautuvien tulisi lukea tentteihin muualla kuin omassa tiedekuntakirjastossaan, jolloin opinnoissaan pitemmälle ehtineillä oli etuoikeus sen kokoelmien käyttöön. Välittömässä läheisyydessä sijaitsevan matemaattis-luonnontieteellisen tiedekuntakirjaston kanssa oli voimassa sopimus, että oikeustieteen opiskelijat saivat käyttöönsä bio-geotieteellisestä kirjastosta 20 lukupaikkaa. Nämä kiintiöpaikat täyttyivätkin heti aamusta alkaen; sen jälkeen alkoi ehdottomasti kielletty hivuttautuminen matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan opiskelijoille tarkoitetuille paikoille. Heidän kirjaston käyttöönsä kun poikkesi oikeustieteilijöiden lukutavoista; luonnontieteilijä saattoi tutkia lukusalissa jonkin aikaa uusimpia lehtiä ja poistui sitten, joten kielletyllä alueella yleensä oli aina lukupaikkoja vapaana.

Kun humanistinen tiedekuntakirjasto muutti omiin tiloihinsa Juslenian valmistuttua, oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto sai yleisen kirjaston rakennuksen kolmannesta kerroksesta haltuunsa entiset humanistisen tiedekunnan seminaarihuoneet.

Kesän 1986 kuluessa oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto pääsi muuttamaan tiedekunnan uuteen laitosrakennukseen Caloniaan. Tiedekuntakirjaston toimintakertomuksessa vuodelta 1993 todettiin, että ”toimitilat ovat yhtenäiset, mistä seuraa, että palvelutoiminta on hyvin tiivistä ja keskitettyä. Erillisiä neuvonta- ja tiedonhakupähtymä on vaikea tilastoida numeroin, koska asiakaskunta ikään kuin elää virkailijoiden ympärillä”. (TYKA, oikeustieteellisen tdkk:n toim.kert. 1993). Kirjaston sijoittuminen samaan rakennukseen muiden tiedekunnan tilojen kanssa helpotti tutkijoiden ja opettajien työskentelyä, sillä edelliset kymmenet vuotta pääkirjaston ovien takana se oli ollut melko erillään tiedekunnan muista toiminnoista.

Oikeustieteellisessä tiedekunnassa päätettiin säilyttää olemassa olevat, oppiaineisiin tutkijoiden käyttöön hankitut kirjat edelleen omana kokoelmanaan ja jatkaa tämän tarpeelliseksi osoittautuneen kokoelman kartuttamista. Samalla pidettiin tärkeänä, että tieto hankitusta juridisesta erikoiskirjallisuudesta näkyisi tarvitsijoille Volterissa sijaintitiedolla OTO eli oikeustieteellisen tiedekunnan oppiainekirjasto.

Oikeustieteellisen tiedekunnan kirjastollinen erikoisuus on, että vaikka Caloniassa toimii kirjaston hallinnoima tieteenalakirjasto, niin oikeustieteellinen tiedekunta ylläpitää myös omaa kokoelmaansa tiedekunnan tiloissa. Oikeustieteelliseen tiedekuntaan perustettiin vuonna 1991 amanuenssin virka, johon kuuluu oppiainekirjaston hoito sekä tiedonhaun opetus. Viimeksi mainittu tehtäväalue laajeni ja tuli koko ajan vaativammaksi, joten viran nimikekin muutettiin hieman myöhemmin informaattikoksi. Informaattikko vastaa aineiston hankinnasta, luetteloinnista, sisällönkuvailusta sekä kokoelmanhoidollisista tehtävistä. Aineisto sijaitsee useammassa paikassa, lähinnä henkilökunnan työhuoneissa, joten asiakas tarvitsee usein informaattikkoa välittäjänä saadakseen sen käyttöönsä. Tieteenalakirjaston ja oppiainekirjaston kesken aineiston hankintaa on rajattu siten, että oppiainekirjasto hankkii lähinnä tutkijoiden tarvitsemia erikoisteoksia, tieteenalakirjasto palvelee ennen kaikkea opiskelijoita.

Kasvatus- ja yhteiskuntatieteellinen kirjasto sekä Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto

Kasvatustieteiden tiedekuntakirjasto ja yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto yhdistettiin toisiinsa vuonna 2001. Koska niillä kummallakin on takanaan itsenäinen ja monivaiheinen historia, käsitellään niitä tässä luvussa erikseen. Nykyään filiaalikirjastoksi määritelty Rauman opettajankoulutuslaitos ansaitsisi tämänhetkisen organisaation mukaisesti oman lukunsa, mutta sitä käsitellään kasvatustieteiden tiedekuntakirjaston yhteydessä.

Kasvatustieteiden tiedekuntakirjasto

Kasvatusopin opetus alkoi humanistisessa tiedekunnassa vuonna 1933. Kasvatus- ja opetusopin laitos aloitti toimintansa vuonna 1957. Vähäinen seminaarikirjasto saatiin lahjoitusvaroin (Jauhiainen & Rinne: Pitkä tie kuilun partaalle, 1994, s. 38).

Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan perustamisen myötä oppiaineen nimi muutettiin kasvatustieteeksi. Sitä saattoi opiskella pää- tai sivuaineena myös humanistisessa tiedekunnassa. Omaksi tiedekunnakseen kasvatustiede muodostettiin yliopiston valtiollistamisen yhteydessä. Uuteen tiedekuntaan tuli kolme laitosta: kasvatustieteen (sittemmin kasvatustieteiden) laitos yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta sekä vuodesta 1949 lähtien väliaikaisena toimineesta Turun opettajakorkeakoulusta ja vuonna 1896 perustetusta Rauman seminaarista muodostetut opettajankoulutuslaitokset.

Elokuun 1. päivästä 1974 lähtien Turun yliopiston kirjastoon kuului kasvatustieteiden tiedekuntakirjasto, johon sisältyivät myös edellä mainittujen opettajankoulutuslaitosten kirjastot. Tiedekuntakirjaston tiloja olikin alkuvuosina viidessä eri paikassa. ”Keskuskirjastona” toimi kasvatustieteiden laitoksen yhteydessä Lemminkäisenkatu 1:ssä sijainnut kasvatustieteiden seminaarikirjasto, joka oli keskittynyt alan opiskelun ja tutkimuksen kannalta keskeiseen kirjallisuuteen.

Turun opettajankoulutuslaitoksen kirjasto keskittyi kokoelmissaan opettajankoulutuksessa tarvittavan kirjallisuuden hankintaan. Kirjasto toimi 1980-luvulle asti Nummen koululla, jossa luokanopettajaksi opiskelevat suorittivat opetusharjoitteluaan. Sieltä se muutti yliopiston läheisyyteen, aluksi toukokuussa 1980 Turun kuulovammaisten koulun piharakennukseen Koskenniemenkatu 4:ään ja siitä edelleen keväällä 1981 koulun päärakennukseen, josta se sai korjatut ja toimintaansa paremmin sopivat avarammat tilat. Vuonna 1996 kirjaston aineistoon liitettiin yli 500 nidosta edellisenä vuonna päättyneen uudenmuotoisen lastentarhanopettajakoulutuksen kirjakokoelmasta, jota aiemmin oli säilytetty kyseisen koulutuksen toimistossa.

Kasvatustieteiden tiedekuntakirjaston yhtenä osana toiminut Turun normaalikoulun kirjasto sijaitsi vuoteen 1980 asti kahdessa paikassa, sillä koulun ala-aste toimi Nummen koululla, yläaste ja lukio entisessä Turun normaalilyseossa Mestarinkadulla. Normaalikoulun kirjakokoelmat oli tarkoitettu lähinnä koulun oppilaiden ja opettajien käyttöön. Normaalikoulu muutti vuonna 1980 Varissuolle uuteen koulurakennukseen, johon oli varattu erityisesti kirjastotoimintaan suunnitellut, lattiapinta-alaltaan yli 300 m²:n suuruiset tilat. Ne jaettiin tasapuolisesti ala-asteen sekä yläasteen ja lukion kesken. (TYKA, kasvatustieteiden tdkk:n toim.kert. 1979-1980, 1980-1981)

Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto on yliopiston kirjastoyksiköistä vanhin. Kansakoulupohjaisen seminaarin kirjasto oli ehtinyt toimia jo kaksi vuosikymmentä, ennen kuin Turussa asetettiin kirjastovaliokunta hankkimaan aineistoa perustettavan yliopiston tarpeisiin. Yliopistoon liittyessään Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto muodosti käytännön syistä toiminnallisesti täysin erillisen tiedekuntakirjaston yksikön toimien sekä tieteellisenä että kurssi- ja opettajankoulutuslaitoksen kirjastona ja Rauman normaalikoulun oppilaskirjastona. Rauman ulkopuolella kirjasto oli pitkään yliopistoon liittämisen jälkeenkin vain harvojen tuntema. Se toimi entisessä seminaarin rehtorin asunnossa, jonka tilat olivat suurimmaksi osaksi epäkäytännölliset. Aineistoista pääosa oli vanhentunutta, seminaariaikoina hankittua kirjallisuutta. Yliopistoon liittämisen jälkeen kummankaan opettajankoulutuslaitoksen kirjaston aineistosta ei lähetetty luettelokortteja yliopiston kirjaston keskuskortistoon, jossa muutoin olivat tiedot kaikesta tiedekuntakirjastojen kokoelmiin kuuluvasta kirjallisuudesta. Vasta VTLS toi 1990-luvun alussa opettajankoulutuslaitosten kirjastojen aineistot tunnetuksi, kun niiden kokoelmatiedot siirrettiin Volter-tietokantaan. Tämän jälkeen kaukolainaus Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjastosta huomattavasti lisääntyi, ja vastaavasti

Raumalla opiskelevat alkoivat entistä enemmän käyttää myös Turussa sijaitsevia kokoelmia. Koska kyseessä oli kirjaston oma etäisyksikkö, kaukolainaus Turun ja Rauman välillä oli asiakkaille huomattavasti halvempaa kuin pyyntöjen välittäminen muista kirjastoista.

Vuoden 1997 aikana suunniteltiin uudet tilat kasvatustieteiden tiedekuntakirjaston yksiköille sekä Turussa että Raumalla. Muutot tapahtuivat seuraavana vuonna. Kasvatustieteiden tiedekuntakirjasto muutti samassa korttelissa sijaitsevaan Verstarakennukseen. Uudet avarammat tilat mahdollistivat Turun opettajankoulutuslaitoksen ja kasvatustieteen seminaarikirjaston yhdistämisen. Sen yhteydessä kokoelmista poistettiin tarpeettomia kaksois- ja kolmoiskappaleita. Kirjasto sai käyttöönsä kaksi kerrosta, lainaus keskitettiin alempaan kerrokseen. Lisätilat mahdollistivat myös aivan uusia palvelu- ja toimintamuuotoja samaan tapaan kuin yhteiskuntatieteellisessä tiedekuntakirjastossa muutamia vuosia aikaisemmin. Asiakkaat saivat käyttöönsä ennakkoon varattavan ryhmätyöhuoneen sekä yhteistyössä kasvatustieteiden laitoksen kanssa perustetun mikroluokan. Tilat osoittautuivat riittäviksi ja toimiviksi, mutta jo niihin muutettaessa oli käynnissä uusien kirjastotilojen suunnittelu yhdessä yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston kanssa.

Raumalla opettajankoulutuslaitoksen kirjasto sai käyttöönsä normaalikoulun vanhan osan, joka sijaitsi Seminaarinmäellä kuten entinenkin kirjastorakennus. Ulkonaisesti kirjasto näytti siirtyneen vain vanhasta puutalosta toiseen samanlaiseen, mutta sisäpuolella esittäytyivät aikaisempaa paljon asianmukaisemmat tilat uusine kalusteineen.

Yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta irrottautui humanistisesta vuonna 1967. Laitosten yhteyteen sijoitetut kirjakokoelmat olivat käytännössä oman kokonaisuutensa, mutta niistä ei muodostettu vielä varsinaista tiedekuntakirjastoa. Useimmat tiedekunnan laitokset kirjastoineen siirtyivät 1960-luvun puolivälissä Yliopistonmäeltä Aurakatu 14:ään. Tässä vuonna 1905 valmistuneessa talossa oli toiminut sanomalehti Uusi Aura kirjapainoineen. Sanomalehden lakattua ilmestymästä vuonna 1964 ja Auraprintin kirjapainon muutettua myös talosta yliopisto vuokrasi vapautuneet tilat yhteiskuntatieteellisten laitosten käyttöön. Yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston seminaarikirjastoja oli 1970-luvun alussa myös pääkirjaston kolmannessa kerroksessa (poliittinen historia ja filosofia), hallintorakennuksessa (taloustiede) ja Yliopistonkatu 15 b:ssä (tilastotiede). Koko 1970-luvun ajan seminaarikirjastot muuttivat paikasta toiseen, silti yleensä riittämättömiin ja epäkäytännöllisiin tiloihin. Poliittinen historia muutti pääkirjastosta aluksi Jusleniaan, jossa olivat humanistisen tiedekunnankin historia-aineet. Aurakatu 14 alkoi tyhjentyä, ja useimmat seminaarikirjastot siirtyivät kasarmialueen vanhoihin puurakennuksiin, jokainen omaansa. Aurakadulle jäi viimeiseksi sosiologian seminaarikirjasto, mutta myös yhteiskuntatieteiden metodiikan ja psykologian kirjastot toimivat syksyllä 1975 keskikaupungilta vuokratuissa tiloissa. Tilastotiede sijoittui Hämeenkatu 1:een. Hieman myöhemmin yliopisto sai käyttöönsä tiloja Hämeenkatu 6:sta, ja sinne muuttivat seminaarikirjastoista ensimmäisinä sosiologia ja poliittinen historia. Yhteiskuntatieteiden metodiikan pieni kirjasto sijoittui sittemmin Jusleniaan ja psykologia kasarmialueelle.

Hämeenkatu 6:sta löytyi myöhemmin tilaa myös tilastotieteen, filosofian ja sosiaalipolitiikan seminaarikirjastoille, ja vuonna 1996 sosiologian ja sosiaalipolitiikan kirjastot sijoitettiin yhteisiin tiloihin, joskin omina kokoelminaan. Muuttoliikettä oli kuitenkin myös toiseen suuntaan poliittisen historian lähtiessä vuonna 1997 kasarmialueelle, rakennukseen, josta psykologia kirjastoineen oli edellisenä vuonna muuttanut DataCityyn. Jatkuvien muuttojen ohella tiedekuntakirjaston yksiköiden lukumääräkin oli lisääntynyt, sillä vuonna 1987 oli päätetty perustaa uusi tiedotusopin seminaarikirjasto, jonka toimitilat olivat kasarmialueella. Sen oma historia päättyi kuitenkin jo vuoteen 1996, jolloin kokoelma liitettiin humanistiseen tiedekuntakirjastoon kuuluvaan viestinnän seminaarikirjastoon.

Virallisesti yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto perustettiin vasta vuonna 1976, kun kirjaston johtosääntö hyväksyttiin. Yksikköön ei kuitenkaan saatu ainoatakaan virkaa tai tointa, joten humanistisen tiedekuntakirjaston henkilökunta huolehti yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan kirjastoyksiköistä 1980-luvun lopulle saakka. Toiminnallisesti nämä kaksi tiedekuntakirjastoa muodostivat siis yhden osaston. Humanistisen tiedekuntakirjaston henkilökunta huolehti siis aineiston hankinnasta, luetteloinnista ja luokituksesta, mutta itse kirjastojen valvonta ja käyttäjien palvelu oli oppiaineiden henkilökunnan varassa. Näin ollen yhteiskuntatieteelliset seminaarikirjastot olivat avoimmin vain virka-aikana, kun taas kirjastohenkilökunnan valvomat humanistisen tiedekuntakirjaston yksiköt Jusleniassa ja Fennicumissa olivat tavallisina arkipäivinä avoinna iltakahdeksaan asti.

Vuoden 1988 alussa toteutettiin virkajärjestely, jonka avulla yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto sai pääkirjastosta siirretyn, oman vastuunalaisen kirjastonhoitajan. Muun henkilökunnan osalta humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston tehtäväjakoa ryhdyttiin asteittain eriyttämään. Työvoiman tarpeen määrittely tiedekuntakirjastojen kesken osoittautui alussa hankalaksi, ja työtehtävien jako oli epämääräistä siitäkin syystä, että molempien kirjastojen henkilökunta työskenteli edelleen yhteisissä tiloissa. Vuonna 1989 tiedekuntakirjaston ensimmäisiksi omiksi työtiloiksi saatiin pääkirjaston päädyssä sijainnut entinen huoltomiehen asunto, joka oli kooltaan 40 m². Tila osoittautui heti liian pieneksi, ja lisää työtilaa saatiin ulkomaisen osaston kanssa neuvottelemalla pääkirjaston kolmannesta kerroksesta. Tiedekuntakirjaston toimintakertomuksessa todetaankin, ettei muutto omiin tiloihin tuonut yhteiskuntatieteelliselle tiedekuntakirjastolle mitään parannusta, mutta helpottipa humanistisen tiedekuntakirjaston tilannetta. (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert. 1989). Vuonna 1992 työtilat siirrettiin Hämeenkatu 6:een sosiologian seminaarikirjaston läheisyyteen. Tiedekuntakirjasto sai nyt ensimmäistä kertaa omaa tilaa säännölliselle päivystys-, neuvonta- ja koulutustoiminnalle, ryhmätyöskentelylle ja tietokantojen kirjallisuushauille (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert. 1992).

Yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston osalta päästiin yhden kirjastoyksikön tavoitteeseen vuonna 2001. Tällöin tiedekuntakirjasto paitsi yhdistyi kasvatustieteiden tiedekuntakirjaston kanssa myös muutti sen kanssa saman katon alle vastavalmistuneeseen laitusrakennukseen Educariumiin kasarmialueelle. Kuten nimestä voi päätellä, rakennus on kasvatustieteiden tiedekunnan. Sen kylkeen valmistui yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan laitusrakennus Publicum. Vanhat kasarmirakennukset, joita edelleen on jäljellä ja joissa on vielä humanistisen tiedekuntakirjaston yksiköitäkin, ovat jääneet korkeiden yliopistotalojen varjoon, mutta alueesta puhutaan edelleen kasarmialueena.

Vuonna 2003 kasvatusta- ja yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntakirjastoon liitettiin aiemmin Turun kauppakorkeakoulun yhteydessä toiminut kolmen korkeakoulun yhteisesti rahoittama ja Turun yliopiston hallinnoima Eurotietokeskus, joka on vanhin Suomessa toimivista Euroopan unionin tallekirjastoista. (1972) Eurotietokeskuksen kokoelma sisältää Euroopan unionin perustamisasiakirjat, säädöksiä ja muuta lainsäädäntöön liittyvää aineistoa, Euroopan yhteisöjen tuomioistuinten asiakirjoja, toimintakertomuksia, hakuteoksia sekä aikakauslehtiä, tilastoja, raportteja, katsauksia ja selvityksiä eri aloilta.

ICT-kirjasto

Åbo Akademin ja Turun ammattikorkeakoulun kanssa 2000-luvun alussa alkanut yhteisen tietotekniikkakirjaston – ICT-kirjaston – suunnittelu eteni rakennusvaiheeseen vuonna 2005. Korkeakoulujen johdolle jätettiin kirjaston perustamista sekä toimintaperiaatteita koskeva esitys, jonka he hyväksyivät.

Åbo Akademin, Turun yliopiston kirjaston ja Turun ammattikorkeakoulun yhteinen tietotekniikkakirjasto, jota Åbo Akademin kirjasto hallinnoi, avattiin korkeakoulujen yhteisessä ICT-talossa syyslukukauden 2006 alussa.

Etävarastot

Tilanahtaus vaivasi ajoittain jokaista kirjastoyksikköä, toisia väliaikaisesti, toisia pysyvästi. Vanhentuneen ja vähän käytetyn aineiston täydellinen poistaminen tuntui pitkään mahdottomalta ajatukselta, kun kyse oli valtion omaisuudesta. Kokoelmien osia siirrettiin usein yksiköstä toiseen, varastoja tiivistettiin ja tiedekuntakirjastoissa turvauduttiin laitosten apuun aineiston säilytystiloja etsittäessä.

Osa pääkirjaston vanhoista ulkomaisista sanomalehdistä säilytettiin jo 1970-luvulla kirjaston ulkopuolella, aluksi Turun verkatehtaan vintillä, sittemmin kasarmialueella. Vaikka viimeksi mainittu säilytyspaikka oli suhteellisen lähellä kirjastoa, aineistopyyntöjen toimittaminen asiakkaille kokoelmasta oli työlästä. Juslenian valmistuttua lehdet voitiin taas siirtää kirjaston yhteyteen.

Lääkietieteellisen tiedekuntakirjaston peruskorjauksen yhteydessä vuonna 1983 sijoitettiin noin kaksi kolmasosaa tiedekuntakirjaston kokoelmista tilanahtauden vuoksi erilliseen varastoon entisen Auran kenkätehtaan suojiin Lemminkäisenkadulle. Siirretty aineisto jäikin sinne toistaiseksi, ja asiakkaiden kaipaamia kirjoja haettiin sieltä määrääjain. Samoihin varastotiloihin siirrettiin muidenkin yksiköiden aineistoja. Humanistiselle, yhteiskuntatieteelliselle, oikeustieteelliselle ja matemaattis-luonnontieteelliselle tiedekuntakirjastolle oli varattu säilytystilaa myös Juslenian tiivishyllyvarastosta, jonne esimerkiksi taloustieteen seminaarikirjastosta tuotiin kesällä 1992 noin 80 hyllymetriä aineistoa (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert. 1992). Oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto puolestaan vapautti Juslenian varastonsa pääkirjaston kasvaviin tarpeisiin keväällä 1993. (TYKA, oikeustieteellisen tdkk:n toim.kert. 1993).

Vuonna 2001 kirjasto sai käyttöönsä tilaa yliopiston yhteisestä varastorakennuksesta, joka sijaitsee Hirvensalossa noin seitsemän kilometrin päässä yliopistosta. Sinne ryhdyttiin siirtämään ensimmäiseksi lääketieteellisen tiedekuntakirjaston varastoaineistoa Auran kenkätehtaan varastosta. Siirtotoimet olivat sen verran kiireellisiä, että vasta myöhemmin ryhdyttiin evaluoimaan siirrettyä aineistoa, ja toimitettiin sitä etävarastosta käsin joko Varastokirjastoon Kuopioon tai hävitettiin kokonaan. Etävarastoon siirrettiin myös harvoin käytettyä Suomikokoelman aineistoa sekä julkaisuvaihtoihin käytettäviä sarjoja. Auran kenkätehtaan varasto tyhjennettiin kirjaston säilytyksistä kokonaan. Hirvensalon etävarasto sijaitsee niin kaukana, että sinne siirrettäviä aineistoja on jouduttu tarkkaan harkitsemaan. Teettihän jo kenkätehtaan varastosta noudettavien aineistojen haku ja palautus paljon vaivaa lääketieteellisen tiedekuntakirjaston henkilökunnalle 1980-luvulla, vaikka matkaa sinne oli vain muutama kadunväli. Uudessa varastorakennuksessa on kuitenkin varsin paljon asianmukaista säilytystilaa, ja ongelma onkin lähinnä totuttaa asiakkaat siihen, että käyttöön pyydetty aineisto pyritään noutamaan sieltä vain kerran viikossa. Muutama vuosi myöhemmin kirjasto sai lisää - ja tällä kertaa kunnolliseen arkistotilaan verrattavaa - etävarastotilaa Itsenäisyydenaukiolla sijaitsevasta valtion virastotalosta.

KIRJASTON PALVELUT

Palvelujen ja kokoelmien käyttö

Yliopiston pääkirjastosta virallisesti vuoteen 1994 asti käytetty nimi yleinen kirjasto ilmaisi sen, että kirjasto oli julkinen ja kaikkien käytettävissä. Tosin edelleenkin monen kirjastoon yhteyttä ottavan, yliopiston ulkopuolisen henkilön ensimmäinen kysymys on: "Voinko lainata teiltä kirjoja, vaikka en olekaan yliopiston opiskelija?"

Aivan kuka tahansa ei voinut kuitenkaan vapaasti asioida pääkirjastossa 1970-luvulla. Sääntöjen mukaan lukusalia olivat oikeutetut käyttämään kaikki Suomen kansalaiset ja yliopistossa opiskelevat ulkomaalaiset – jotka silloisessa asiakaskunnassa muodostivat hyvin pienen vähemmistön – , mutta muut ulkomaalaiset vain ylikirjastonhoitajan luvalla. Suomi-kokoelman aineiston kotilainaus on aina ollut rajoitettua, koska kirjaston vapaakappaleoikeus velvoittaa huolehtimaan kokoelman säilyvyydestä. Ulkomaisesta kokoelmasta kotiin on lainattu lähes kaikkea aineistoa erityisiä harvinaisuuksia ja vanhinta kirjallisuutta lukuun ottamatta. Nykyään lainausrajoitukset koskevat kuitenkin vain aineistoa, aikaisemmin myös asiakkaita. Yliopiston sekä muiden turkulaisten korkeakoulujen opiskelijat ja opettajat saivat kotilainoja muita esteettömämmin. Muiden Suomen kansalaisten oli todistettava harjoittavansa tieteellistä tutkimustyötä tai vakavia opintoja, ja ne ulkomaalaiset, jotka eivät opiskelleet yliopistossa, tarvitsivat tietysti myös lainausta varten ylikirjastonhoitajan luvan.

Tiedekuntakirjastojen palvelut olivat yksityisen yliopiston aikana tarkoitettu ensisijaisesti asianomaisen tiedekunnan opiskelijoille ja henkilökunnalle. Lääketieteellinen tiedekuntakirjasto ja hammaslääketieteellinen kirjasto toimivat julkisina kirjastona ja olivat yleisön käytettävissä samojen periaatteiden mukaan kuin pääkirjasto. Muissa tiedekuntakirjastoissa käyttöoikeudet vaihtelivat: oikeustieteellisessä tiedekuntakirjastossa käyttöoikeus kuului automaattisesti jokaiselle oikeustieteen opiskelijalle, yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tiedekuntakirjastossa kokoelmia olivat oikeutetut käyttämään vain ne opinnoissaan pitemmälle ehtineet opiskelijat, joille pääaineen professori tämän oikeuden myönsi. Sekä laitosten että kirjaston työntekijät tarkkailivat kirjastoissa liikkuvaa väkeä ja poistivat luvattomat käyttäjät. Käyttöoikeus piti pystyä todistamaan erityisellä kortilla, josta piti maksaa vuosittain yliopiston konsistorin määräämä maksu. Esimerkiksi vuonna 1970 se oli neljä markkaa. Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan opinto-oppaassa samalta vuodelta todetaan, että "sormituntumalla mitattuna tiedekunnan opiskelijat käyttivät melko vähän seminaarikirjastoja". Moite kohdistui lähinnä

seminaarikirjaston tarjoamien kokoelmien käyttöön, kirjastojen lukupaikkoja kuitenkin hyödynnettiin ahkerasti. Lakikirjoihin joka paikkaan levittäytyviä oikeustieteen opiskelijoita muistutettiin tiedekunnan opinto-oppaassa erikseen siitä, että pääkirjaston kolmannen kerroksen seminaarikirjastoihin eivät saaneet ulkopuoliset käyttäjät mennä.

Uusi johtosääntö vuodelta 1976 edellytti myös erillisten kirjaston käyttösääntöjen laatimista. Aiemmat säännökset kirjaston käytöstä olivat sisältyneet 1960 ohjesääntöön ja ne kaipasivat muuttuneiden olosuhteiden ja uusien palvelumuotojen vaatimia täsmennyksiä ja korjauksia. Periaatteellisia muutoksia toukokuussa 1977annetuissa käyttösäännöissä olivat mm. kotilainausrajoitusten tarkistaminen ja tiedekuntakirjastojen käyttöoikeuden väljentäminen. Uudet käyttösäännöt päästivät tiedekuntakirjastoihin myös ulkopuoliset tutkijat ja opiskelijat. (TYK:n toim.kert. 1976-1977)

Kirjaston käyttöä on vaikea arvioida pelkkien lainaustilastojen valossa varsinkin monissa tieteenalakirjastoissa, joissa valtaosa käytöstä tapahtuu lukupaikoilla. Pääkirjastossa edellytettiin yksityisen yliopiston aikana, että lukusalissa kävijä kirjoitti nimensä esillä olevaan kirjaan; tästä muistutettiin opinto-oppaassakin. Vähitellen tapa jäi pois käytöstä, 1980-luvulla vain muutamat lukijat merkitsivät käyntinsä ja lopulta kirja poistettiin lukusalin oven pielestä. Valtakunnallisina tilastointipäivinä, joita järjestettiin kuusi kertaa vuodessa kiertävinä viikonpäivinä, kerättiin kävijätilastoja kaikissa kirjastoyksiköissä. Pääkirjastossa asiakkaat saatiin pysäytetyksi, kun pöytä tilastointikaavakkeineen sijoitettiin heidän kulkureittinsä tielle ja palvelutiskiltä vielä erikseen muistutettiin merkinnän tekemisestä. Seminaarikirjastoissa kävijöistä oli valvonnan puuttuessa mahdotonta saada luotettavaa lukua, sillä kaikki asiakkaat eivät vaivautuneet merkitsemään käyntiään tai edes huomanneet lomaketta. Yhtä turha oli humanistisessa tiedekuntakirjastossa 1980-luvulla tehty kysely, jossa asiakkaita pyydettiin ilmoittamaan, montako kirjaa he käyntikerrallaan olivat tutkineet.

Varsinkin yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjastossa yksiköiden hajanaisuus vaikeutti asiakaspalvelua. Esimerkiksi vuonna 1997 päivittäinen päivystys oli järjestetty ainoastaan kirjastohenkilökunnan työtilojen läheisyydessä olevaan sosiologian ja sosiaalipolitiikan kirjastoon. Henkilökunnan ja asiakkaiden välistä yhteydenpitoa koetettiin edistää "palvelevilla puhelimilla", jotka asennettiin Hämeenkadun ulkopuolella sijaitsevien psykologian, poliittisen historian ja valtio-opin kirjastoihin. Puhelimesta oli mahdollista soittaa ainoastaan tiedekuntakirjaston päivystykseen, josta saattoi kysyä neuvoa tietokantaan tai kirjaston käyttöön liittyvissä ongelmissa. Puhelinpäivystys ei kuitenkaan herättänyt kiinnostusta asiakkaissa, jotka ilmeisesti olivat vuosien saatossa tottuneet kirjastovirkailijoiden näkymättömyyteen tiedekuntakirjastossa ja neuvoa tarvitessaan kääntyneet oppiaineiden henkilökunnan puoleen. (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert 1997)

Lääkätieteellinen tiedekuntakirjasto hankki kävijälaskimen tilastointia täsmentämään jo vuonna 1985. Sittemmin laskimia on hankittu muutamiin muihinkin yksiköihin. Pääkirjastossa asiakaskäyntejä ryhdyttiin seuraamaan ulko-oviin asennetuilla laskijoilla vuonna 1991. Niillä saatiin jonkinlaista näyttöä asiakaslukumäärästä, joskin sisäänkäyntikerrokseen poikkesi paljon sellaisia kävijöitä, jotka eivät oikeastaan asioineet itse kirjastossa. Kiintoisa oli tosin sekin huomio, että toista ulko-ovea avattiin toistuvasti paljon tiheämmin kuin toista. Myöhemmin pääkirjaston asiakaslaskentaa ryhdyttiin seuraamaan toiseen kerrokseen vievien

portaiden yläpään asennetulla laskimella, joka oli lähempänä varsinaisia kirjastopalveluja.

Vaikka kirjasto 2000-lukua lähestyttäessä tuli varsinkin www-sivujen ansiosta entistä näkyvämmäksi, 1990-luvun lopulla toteutettu Teholisä-kehittämisprojektin toinen vaihe paljasti, että kirjaston palveluja tunnettiin yllättävän vähän. Palveluista perinteisimmätkään eivät olleet asiakkaiden yleisessä tiedossa, eivät siis yliopiston henkilökunnan ja opiskelijoidenkaan, jotka eivät sentään kuulu kirjaston käyttöoikeuksista epätietoiseen joukkoon. Tämä oli ehkä yllätys henkilökunnalle, mutta samalla myös haaste, ja palveluiden tuntemuksessa havaittuihin puutteisiin ryhdyttiin kiinnittämään kirjaston toiminnassa huomiota. (Maija Koskinen: Teholisä selvitti kirjaston palveluja Turussa, Signum 1999:6, s. 114.)

Lainaus

Pääkirjastossa kirjoja oli aiemmin annettu kotilainaksi kahden kuukauden ajaksi, uusien käyttösääntöjen tullessa vuonna 1976 aika lyheni yhteen kuukauteen. Koti- ja kaukolainoiksi ei enää annettu ennen vuotta 1800 painettua ulkomaista eikä ennen vuotta 1900 painettua Suomi-kokoelman kirjallisuutta.

Pääkirjaston kokoelmat ovat alusta lähtien olleet suljetuissa varastoissa. Ennen näyttöpäätteiden aikaa asiakas joutui selvittämään kortistosta haluamansa julkaisun sijaintitiedot ja kirjoittamaan siitä aineistopyynnön tarkoitusta varten painetulle lomakkeelle. Pynnön vastaanottava henkilö kirjoitti tiedot vielä toiselle lomakkeelle. Kun kirjaston käyttö vielä 1960-luvullakin oli vähäistä, virka-aikana tulevalle asiakkaalle noudettiin aineisto varastosta välittömästi. Syyslukukaudesta 1976 alkaen pyyntöjä alettiin toimittaa varastosta vasta niiden jättämistä seuraavana päivänä. Tämä varastosta hakemisen tehokas organisointi – osastonjohtajien kokouspöytäkirjaa lainaten – johti siihen, että vakinaisten hakijoiden hoitaessa tehtävän varaston tuntemus alkoi nuoremman henkilökunnan osalta jäädä heikoksi. Varastoon perehtymiseen järjestettiin sitten sisäistä koulutusta (TYKA, os.joht. ptk 30.3.1977, 26.4.1977). Vaikka asiakkaille ei periaatteessa enää haettu aineistoa välittömästi, yleisen kirjaston asiakaspalvelussa työskenteleviltä, olivat he sitten neuvonjia tai rutiinitehtävistä huolehtivia, edellytettiin jatkossakin varaston hyvää tuntemusta.

Kahdesta eri tilauslomakkeesta luovuttiin ja asiakas täytti itsejäljentävän, kolmiosaisen lomakkeen. Sen alin osa jäi varastoon pyydetyn aineiston paikalle, kaksi ylintä tulivat lainan mukana asiakkaan allekirjoitettavaksi. Lainauspisteessä oli näille kuiteille kaksi arkistoa, joissa niitä säilytettiin niin kauan, kuin aineisto oli lainassa. Toisessa kuitit olivat asiakkaan mukaan, toisessa varastosijainnin mukaan. Iltapäivystäjän tehtäviin kuului kuittien laskeminen tilastoon ja niiden paikalleen sijoittelu. Kun kirja palautettiin, molemmat kuitit hävitettiin. Aikaa myöten, lainauksen edelleen kasvaessa, varastosijainnin mukaisista kuiteista luovuttiin. Asiakkaan mukaan järjestetty kuittiarkisto tyhjentyi atk-lainaukseen siirryttäessä, jolloin taas palattiin varastosijainnin mukaiseen kuittien säilyttämiseen niissä tapauksissa, kun aineisto oli sellaista, ettei sitä kerta kaikkiaan voida koneellisesti lainata. Tällaista aineistoa ovat edelleen esimerkiksi monet pienpainatteet, kausijulkaisut ja käsikirjoitukset.

Tiedekuntakirjastojen lainauskäytännöt ovat aina poikenneet toisistaan, ja tiedekuntakirjaston sisälläkin eri yksiköissä on eroja. Toiset toimivat vain käsikirjastoina, toisissa on rajoitettu kotilainaus mahdollista. Lainauskäytäntöihin on vaikuttanut mm. kirjaston tarjoamien lukupaikkojen määrä. Esimerkiksi kulttuurihistorian seminaarikirjastosta sai vain yö- ja viikonloppulainoja silloin, kun se toimi Jusleniassa, mutta kasarmialueen rakennuksessa ei ollut juuri lukupaikkoja, joten aineistoa ryhdyttiin antamaan kotilainaksi. Monissa kirjastoissa yölaina merkittiin yksiosaiselle kuitille, joka jätettiin kirjaston päivystykseen. Pidempiaikaisia lainoja varten oli kaksiosaisia kuitteja, joiden toinen osa jäi kirjan paikalle hyllyyn.

Kolmantena kuittityyppinä – ne painettiin erivärisille papereille – saattoi olla vielä lukupaikkakuitti. Humanistisessa tiedekuntakirjastossa asiakas saattoi varata nimikkolukupaikan lukuvuodeksi kerrallaan. Näitä nimikkopaikoiksi varattuja lukupaikkoja oli tietty määrä jokaisessa seminaarikirjastossa. Paikan haltija sai avaimen lukupaikan lukittavaan laatikkoon. Sinne ei tosin saanut kätkeä seminaarikirjaston kirjoja, joiden tuli olla myös muiden asiakkaiden saatavilla. Kun asiakas tarvitsi kirjaa omalla lukupaikallaan, joita tietyistä seminaarikirjastoista sai varata lukuvuodeksi kerrallaan, hän jätti hyllyyn kirjan paikalle tiedon siitä, mille lukupaikalle teos oli viety. Näistä usein pitkäaikaisistakin lukupaikkalainoista ei jäänyt minkäänlaista tietoa kirjaston tilastoitavaksi kuten seminaarikirjastoissa luetuista teoksista yleensäkään. Tällainen käyttö jouduttiin vain arvioimaan sitä kysyttäessä. Nimikkolukupaikoista luovuttiin humanistisessa tiedekuntakirjastossa yksiköittäin vuosina 1997 - 2000. Osa varatuista paikoista kun usein jäi tyhjilleen, ja vapaassa käytössä oleviin paikkoihin oli tungosta. Nimikkolukupaikat korvattiin seminaarikirjastoissa varaushyllyillä.

Kurssikirjastossa, jossa lainaus oli vilkkainta, käytettiin detroit-järjestelmää. Käyttäjällä oli numeroitu kirjastokortti, ja jokaisen lainattavalla teoksella myös oma tunnuksensa. Kirjan takakannessa oli tasku, johon sijoitettuun korttiin merkittiin lainaustilanteessa lainaajan numero, kortti jäi kirjastoon ja sen tilalle taskuun tuli eräpäivälappu. Lainassa olevien kirjojen kortit säilytettiin eräpäivän mukaisessa järjestyksessä. Näin niitä voitiin helposti karhuta laina-ajan mentyä umpeen. Lukusalista yö- ja viikonloppulainaksi annetuista teoksista kirjoitettiin kuitit käsin muiden yksiköiden tapaan. Myös Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjastossa käytettiin osassa aineistoa korttilainausjärjestelmää.

Koska kurssikirjastossa lainaus on keskeisin osa palvelua, oli luontevaa ryhtyä kokeilemaan atk-pohjaista lainausta ensimmäiseksi juuri siellä. Vuonna 1990 testattiin kahta eri lainausjärjestelmää, mutta päädyttiin odottamaan VTLS-järjestelmän tuomia mahdollisuuksia.

Kun atk-lainaus helmi- maaliskuun vaihteessa 1994 tuli käyttöön pääkirjastossa, kurssikirjastossa ja lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa, lähilainaus kasvoi näissä yksiköissä 20 - 25 %. (TYKA, TYK:n toim.kert. 1994). Kasvu, jota edistivät sekä lainauksen helppous että kokoelmien parantunut tunnettavuus, jatkui samansuuntaisena myös lähivuosina. Esimerkiksi Turun opettajankoulutuslaitoksen kirjastossa lainaus kasvoi vuonna 1996 peräti 98 % edellisestä vuodesta, mihin tosin osaltaan vaikuttivat yksikön pidennetyt aukioloajat (TYKA, kasvatustieteiden tdkk:n toim.kert. 1996). Työläs lainakuittien täyttäminen, joka kurssikirjastoa lukuun ottamatta jokaisessa yksikössä hidasti lainausta, jäi pois kaiken sellaisen aineiston osalta, joka voitiin VTLS:n lainaustoiminnon avulla lainata. Pääkirjastossa lainaus oli ennen vaatinut asiakkaalta kaksi käyntiä: ensin aineistopyynnön tekemisen, sitten aikaisintaan seuraavana päivänä lainaksi pyydetyn aineiston noutamisen. Toinen käynti saattoi joskus osoittautua turhaksi, kun haluttu teos olikin annettu aikaisemmin

kotilainaksi toiselle asiakkaalle. VTLS:n tultua asiakkaan ei tarvinnut välttämättä tulla kirjastoon aineistopyynnön tekemisen takia, vaan hän saattoi tehdä sen missä tahansa tietokonepäätteen ääressä. VOLTER-tietokannasta näki myös sen, oliko teos lainassa vai saatavana.

Atk-lainaukseen siirryttiin eri kirjastoissa omaan tahtiinsa. Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjastossa, jossa verkkoyhteydet olivat muutenkin viivästyneet, lainaus aloitettiin syyslukukaudella 1995. Siellä oli kuitenkin alkuvaiheessa käytössä samanaikaisesti kolme lainaustapaa, sillä kurssikirjat lainattiin detroit-menetelmällä ja toistaiseksi tarroittamattomat muut kirjat kuiteilla. (TYKA, Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjaston toim.kert. 1995). Varsinkin eri yksikköjä käsittävissä tiedekuntakirjastoissa atk-lainaus mahdollistui muita myöhemmin, ja joissakin pienissä yksiköissä, joissa lainaus on vähäistä, aineisto lainataan edelleen kuiteilla. Tällöin erääntyneet lainat on karhuttava manuaalisesti. Suurempi ongelma on se, että kuitilla lainattu teos näyttää tietokannan saatavuustietojen mukaan olevankin paikallaan hyllyssä. Kotipäätteeltään kirjoja etsinyt asiakas lähtee kirjastoon etsimään tarvitsemaansa teosta, jonka pitäisi olla saatavana, ja joutuukin määränpäässä toteamaan, ettei kirja olekaan paikalla. Ongelma tuotti paljon negatiivista palautetta varsinkin yhteiskuntatieteellisessä tiedekuntakirjastossa (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert. 2000), ennen kuin sen kaikki kokoelmat uudessa kirjastorakennuksessa tulivat atk-lainattaviksi.

Atk-lainauksen tultua monet aiemmin käsikirjastotyyppiset yksikötkin siirtyivät kotilainaukseen, koska kirjastojärjestelmä huolehtii laina-aikojen valvonnasta ja karhuaa automaattisesti erääntyneet lainat. Laina-ajat ovat siten useimmissa yksiköissä pidentyneet. Kurssikirjastossa ne toisaalta ovat lyhentyneet aiemmasta neljästä viikosta vuonna 1997 kolmeen, syksyllä 2002 kahteen viikkoon, mikä ei tosin johdu uudesta lainausjärjestelmästä, vaan välttämättömästä ratkaisusta kierrättää kysytyjä kirjoja nopeammin asiakkaalta toiselle.

1990-luvun lopusta lähtien palvelutoimintaa on edistetty asiakasystävällisemmäksi paitsi verkkopalveluita kehittämällä, mm. mahdollistamalla verkossa tapahtuva lainojen varaus- ja uusinta sekä elektronisten aineistojen etäkäyttö. Pääkirjaston aukioloaikoja on lisätty: kirjasto on ainoa kirjasto Turussa joka on auki viikonloppuisin ja arkisin jo klo kahdeksasta lähtien. Lisäksi, esim. aineiston varastosta noutoa nopeutettu 2000-luvun lopussa muuttamalla varastohakukäytäntöjä siten, että aineistoja haetaan asiakkaalle kahdesti normaalipäivän aikana, kiireellisissä tapauksissa haku tehdään myös asiakkaan odottaessa.

Pääkirjasto on ollut maamme viimeisimpiä pelkästään suljettujen lainakokoelmien kirjastoja. Koska pitkään odotettu pääkirjaston laajennus ei näyttänyt toteutuvan palvelutoimintaa haluttiin tilapäisratkaisuin parantaa rakentamalla pääkirjaston lainausaulaan pienimuotoinen uutuusaineistosta koostuva avokokoelma. Vuonna 2008 käyttöön otettu kokoelma osoittautui heti hyvin suosituksi ja lisäsi lainausmääriä.

Opetusministeriön asettama Turun korkeakoulujen tilannetta kartoittanut selvitysmies, pääjohtaja Jussi Nuorteva edellytti raportissaan vuonna 2008 (OPM 2008:7) ko. kirjastojen käytäntöjen yhtenäistämistä. Kirjasto yritti tuolloin jälleen kerran yhtenäistää omien yksiköidensä laina-aikoja. Pitkien pohdintojen ja uuvuttavien keskustelujen jälkeen päädyttiin kompromissiin, jonka senkin kirjaston johtokunta sitten lopulta vesitti. Turun korkeakoulukirjastojen välillä käytäntöjen yhdenmukaistaminen on osoittautunut vielä vaikeammaksi.

Kaukopalvelu

Tutkimustyössä keskityttiin 1960-luvulta lähtien aiempaa enemmän aikakauslehtien artikkeleihin, mikä näkyi kirjaston kaukopalvelun ja jäljennepalvelun laajenemisena. Hankintavarojen vähentyessä kaukolainapyyntöjen määrä kasvoi. Tietokonepohjaiset kirjallisuushaut, jotka aloitettiin vuonna 1970-luvun puolivälissä, kasvattivat edelleen kaukolainapyyntöjen määrää. Tutkijat saivat yhä enemmän tietoonsa muualla julkaistua aineistoa, jonka halusivat käsiinsä. Lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa ja hammaslääketieteellisessä kirjastossa olivat erilliset kaukopalvelupisteet. Myös Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto hoiti itsenäisesti oman kaukopalvelunsa.

Tieteellisen informoinnin neuvoston laatimassa tieteellisen kirjastolaitoksen valtakunnallisten tehtävien uudelleenjärjestämisen organisaatiokaaviossa vuodelta 1974 Turun yliopiston kirjaston vastuualueeksi oli määritelty kaukopalvelun yleinen kehittäminen ja kotimaisen kirjallisuuden kaukolainakirjastona toimiminen suomen- ja vieraskielisen kirjallisuuden osalta. Åbo Akademin kirjasto huolehtisi vastaavasti ruotsinkielisen kotimaisen kirjallisuuden kaukolainauksesta. Valtakunnallisen kotimaisen kirjallisuuden kaukopalvelukeskuksen sijoittaminen Turkuun olisi edellyttänyt myös muutamia uusia virkoja ja toimia molempiin kirjastoihin (Tieteellisen informoinnin neuvoston I mietintö, komiteamietintö 1974:43). Kaukopalvelukeskusta ei kuitenkaan saatu perustetuksi. Yksi syy oli mahdollisesti vapaakappalekirjastojen määrän lisäys viidestä kuuteen 1980-luvun alussa. Epävirallisesti Turun yliopiston kirjastoa kuitenkin pidetään asemaa kotimaisen kirjallisuuden kaukopalvelukeskuksena. Tilastojen mukaan se oli 1990-luvun alussa Suomen toiseksi suurin kaukopalvelukirjasto.

Suurimpien kirjastojen välillä kaukopalveluun käytettiin telex-laitteistoa, joka pääkirjastoon hankittiin vuonna 1968. Niitä asennettiin samanaikaisesti useampiin Suomen tieteellisiin kirjastoihin, mikä tietysti olikin sujuvan telex-viestinnän edellytys. Pääkirjaston kaukopalvelun telex-laite oli Yliopistonmäellä lajissaan ainoa. Niinpä se sai välillä vastaanottaa myös muualle yliopistoon tulevia kiireisiä viestejä. Samoin lääketieteellisen tiedekuntakirjaston telexin kautta välittyi tiedekunnan laitosten kirjeenvaihtoa.

Telex edusti kirjastossa tietoliikenteen huippua, tulostuihan kaukopalvelupyyntö parhaimmillaan vastaanottajakirjastossa lähes välittömästi lähettämisen jälkeen. Kun telex-liikenne oli ympärivuorokautista, töihin tulevaa kirjastovirkailijaa saattoi aamulla odottaa melkoinen pino telex-laitteen sylkemää jatkolomaketta pyyntöineen. Joskus öiseen aikaan paperi oli lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa tulvinut työhuoneen suljetun oven alta käytävällekin. Telex ei sinänsä merkinnyt työnsäästöä, ainoastaan nopeutti aineiston saatavuutta. Asiakas nimittäin kirjoitti aina kaukopalvelupyyntön tietylle lomakkeelle, joka ei lähtenyt kirjastosta eteenpäin. Kirjastovirkailija täytti samat tiedot joko kirjastojen yleisesti käyttämälle, usein kirjastosta toiseen kiertävälle kaukopalvelupyyntökaavakkeelle tai kirjoitti pyynnön telexillä niihin kirjastoihin, joissa telex oli käytössä. Lääketieteellisen tiedekuntakirjaston kaukopalvelukumppaneista useimmilla olikin, ja siellä telex oli 1980-luvulla pääasiallinen yhteydenpitoväline; pääkirjasto taas sai paljon kaukopalvelupyyntöjä myös pienistä kunnankirjastoista sekä sellaisista maista, joissa tietoliikennetekniikka kaikkiaan oli kehittymättömämpää kuin Suomessa.

VTLS-kirjastojärjestelmä mahdollisti aineistopyynnön tekemisen ja lainaamisen myös kaukopalvelussa. Samoin pyyntöjä alettiin lähettää sähköpostitse, joten telex alkoi menettää merkitystään ja sen käyttö päättyi kokonaan Turun yliopiston kirjastossa 1990-luvun puolivälissä. Uudempi tietoliikenneväline telefax oli telexiä monipuolisempi, sillä sen kautta saattoi ei lähettää pyydetyn artikkelin kopioina, jolloin tilaaja sai sen nopeammin kuin postissa toimitetut paperikopiot. Pääkirjastossa telefaxia ei kuitenkaan mielellään käytetty kopiopyyntöjen lähettämiseen. Lääketieteellinen tiedekuntakirjasto, jossa asiakkaiden tarpeet perinteisesti ovat olleet kiireellisempiä kuin muissa kirjastoissa, vakiinnutti telefaxin käytön kiireisissä tapauksissa, jolloin palvelusta perittiin myös lisämaksu.

Lääketieteellinen tiedekuntakirjasto otti 1990-luvun puolivälissä kaukopalvelun avuksi käyttöön ARIEL-järjestelmän, jonka avulla skannattuja artikkeleita voitiin lähettää toiseen ARIEL-koneeseen tai sähköpostin liitetiedostona. Pääkirjastossa ARIELin käyttö aloitettiin vuonna 1998.

Yhteisten kirjastojärjestelmien tultua käyttöön kaukopalvelu sujui aikaisempaa huomattavasti joustavammin, kun pyyntöjä ei tarvinnut kierrättää kirjastosta toiseen, vaan yhteistietokannasta näki heti, missä kirjastossa kaivattu aineisto on, ja myöhemmin näki senkin, onko teos kyseisellä hetkellä lainassa vai saatavana. Toisaalta asiakas pystyi itsekkin selvittämään nämä tiedot kääntymättä kirjaston puoleen. Onnetonta kyllä, siinä vaiheessa kun kaukopalvelu rationalisoitui: pyyntöjen paikantaminen sujui nopeasti ja varauksen saattoi jättää siinä samassa, kaukopalvelu tuli myös asiakkaalle maksulliseksi. Kustannusten vuoksi asiakas saattoi jättää kaukopalvelupyynnön tekemättä ja hoitaa aineistoon tutustumisen muulla tavalla.

Antolainauksen osalta Suomen suurimpana kaukopalvelukeskuksena toimivan vuonna perustetun 1989 Varastokirjaston periaatteena on, että sinne talletettu aineisto on käyttäjän saatavissa yhtä nopeasti kuin kirjastojen omista varastoista. Varastokirjastoon on lähetetty aineistoa sekä pääkirjastosta että tiedekuntakirjastoista. Aluksi ajateltiin, että oman kirjaston aineiston siirtämisestä Varastokirjastoon ei saisi olla ylimääräistä haittaa asiakkaille, ja pidettiin sieltä toimitetut kaukolainat maksuttomina. Myöhemmin alettiin myös niistä periä maksu, joka kuitenkin oli muista kirjastoista toimitettuja kaukolainoja pienempi.

Kirjaston kaukopalvelussa työskennellyt Teppo Kahtola kehitti vuonna 1996 oman kaukopalvelusovelluksen nimeltä KAUKIS. Se herätti kiinnostusta myös muissa kirjastoissa ja Työterveyslaitoksen kirjasto ostikin sen käyttöönsä.

Tietopalvelu ja käytönopetus

Valtion tulo- ja menoarviossa vuodelle 1972 osoitettiin kirjastoon yksi suunnittelijan toimi. (Turun yliopiston järjestyssädöksiä n:o 399, 1972) Koska ylikirjastonhoitaja silloisen käytännön mukaan jo vastasi suunnittelusta, nimettiin näin saatu uusi toimi tarpeen vaatimiin informaatiopalvelutehtäviin. Toimi sijoitettiin yleisönpalveluosastolle, mutta koska informaatiopalvelua annettiin ensisijaisesti luonnontieteiden ja lääketieteen tutkijoille, toiminta tapahtui lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa. Toimenhaltijaltakin edellytettiin matemaattis-luonnontieteellistä tai lääketieteellistä ylempää korkeakoulututkintoa. Myöhemmin suunnittelijan virkanimike muutettiin informaatikoksi. Työ oli aluksi täysin manuaalista. Marraskuussa 1974 saatiin online-yhteys lääketieteelliseen Medline -tietokantaan.

Keväällä 1977 atk-pohjainen kirjallisuushaku laajeni Lockheed Dialog – järjestelmän tietokantoihin, joita oli noin 70. Seuraavina vuosina saatiin lisää tietokantayhteyksiä.

Turun yliopiston kirjaston informaattikko teki 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa noin 900 tiedonhakuja vuodessa, mikä oli noin kolminkertainen määrä muiden tieteellisten kirjastojen informaattikkojen tiedonhakuihin verrattuna. Lääke- ja luonnontieteilijät käyttivät informaatiopalvelua eniten, mutta muidenkin tiedekuntien opiskelijat osasivat kysyä palvelua, vaikkei heille sitä tiedonhakupyynnöiden ruuhkautuessa mitenkään markkinoitu. 1980-luvulla suunniteltiin omaa informaattikkoa jokaiseen tiedekuntakirjastoon, jolloin jokainen heistä voisi keskittyä perusteellisesti tiettyyn alaan.

CD-ROM –tekniikka muutti isäntäkoneilta puhelinverkon kautta käytetyt tietokannat fyysiseen muotoon. Asiakas sai itse käyttää CD-ROM –levyjä kirjaston koneilla, kun samoihin tietokantoihin oli aiemmin päässyt vain kirjaston informaattikko omilla yhteyksillään. CD-ROM –tietokantojen käyttöön tarvittavat laitteistot hankittiin lääketieteelliseen tiedekuntakirjastoon ja pääkirjaston palveluosastolle 1980-luvun lopulla. Laajoja CD-ROM-muodossa olevia artikkeli- ja tutkimusraporttiviitekantoja olivat mm. ERIC, PsycLit ja Social Sciences Citation Index. Kirjasto järjesti opetusta niiden käytössä. Yksi tärkeä syy CD-ROM –tietokantojen hankintaan olikin se, että opiskelijat oppisivat omatoimiseen tiedonhakuun. Informaattikoltahan sai helposti korvausta vastaan valmiin viiteluettelon, mutta tällöin tärkeä osa itsenäiseen tutkimustyöhön harjaantumisessa jäi kokematta.

CD-ROM –tietokantojen tultua pääkirjastossa ryhdyttiin hoitamaan yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien tietopalvelua, joka tarkoitti sitä, että kolme kirjastonhoitajaa muiden tehtäviensä ohessa teki maksuttomia tiedonhakuja kotimaisista tietokannoista. Tämä väliaikaisjärjestely päättyi, kun vuoden 1992 alussa saatiin, tosin aluksi tilapäisesti, toinen informaattikko, jonka toimipiste sijoitettiin pääkirjastoon ja tehtäväalueeksi tulivat muut kuin lääke- ja luonnontieteelliset tiedonhauet. Toisaalta tilattujen tiedonhakujen määrä väheni, kun tietokannat olivat vapautuneet myös asiakkaiden maksuttomaan käyttöön, ensin CD-ROM -tietokantoina, sitten reaaliaikaisina verkossa, ja tiedon tarvitsijat harjaantuivat tekemään hakunsa itse mahdollisimman helppokäyttöisiksi tehdyistä tietokannoista. Informaattikon työnkuva muuttui tiedonhakijasta tiedonhaun opettajaksi. Itsepalveluna tehty tiedonhaku alkoi kuormittaa kaukopalvelua, joka vastaanotti entistä enemmän kopiopyyntöjä vaikeasti jäljitettävistä aikakauslehdistä ja kongressijulkaisuista. Informaattikko olisi osannut eliminoida tiedonhakuja tehdessään epärelevantit viitteet. Kaikilla tieteenaloilla ei tosin ollut sellaisia CD-ROM –tietokantoja, joita asiakas olisi voinut yliopiston verkossa itsenäisesti käyttää, jolloin informaattikon puoleen oli käännyttävä joka tapauksessa.

1990-luvun alussa kirjastossa ryhdyttiin yhteistyössä yliopiston atk-keskuksen kanssa rakentamaan CD-ROM –tietokantojen verkkoa, jolloin tietokantaa saattoi useampi henkilö käyttää samanaikaisesti. Yhtäaikainen käyttö tosin aiheutti yleensä hitautta ja katkoksia toiminnassa. Tietokantaan pääsy ei enää edellyttänyt kirjastoon saapumista, vaan se onnistui myös yliopiston laitoksilla olevilla koneilla. Verkon rakentamisessa oli aluksi monenlaisia hankaluuksia, sillä mitään valmista mallia sen toteuttamiseen ei ollut. Ongelmia syntyi paitsi yliopiston atk-verkon kulloisenkin toimivuudesta johtuen, myös siitä, että CD-ROM –levyt poikkesivat teknisiltä hakuominaisuuksiltaan, samoin verkon käyttäjien koneet kapasiteetiltaan. Joidenkin tietokantojen verkkolisenssimaksut olivat myös niin korkeita, että niiden verkottaminen ei ollut mahdollista, ja ne hankittiin edelleen erillisinä CD-ROM –

levyinä. (Pirkko Fagervik: CD-tietolevyjen verkotus Turun yliopistossa. Osa 1: Monen mutkan kautta eteenpäin. Signum 1995:6, s. 125-127; Marja Engman: Uudet mediat, vanhat haasteet. Tieteentekijä 1995:9, s. 20.)

Koska CD-ROM -tietokannat herättivät käyttäjissä runsaasti innostusta, asiakkaan toimintaan omana informaattikkonaan luotettiin ehkä liikaakin. Ennen vuosituhannen vaihdetta kirjaston Teholisä 2 -kehittämiprojektin kyselyssä nimittäin ilmeni, että runsas puolet vastaajista ei hallinnut CD-ROM -tietokantojen käyttöä. Alle puolet yliopiston henkilökuntaan kuuluvista vastaajista ei mielestään niitä tarvinnutkaan, opiskelijoista tätä mieltä oli vielä useampi. Kirjaston tietopalveluakin tunnettiin huonosti, vaikka sitä oli annettu jo melkein kolmenkymmenen vuoden ajan. Mahdollisesti muiden tiedekuntien edustajat eivät kokeneet omakseen palvelua, jota oli saatavilla vain lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa ja pääkirjastossa, vaikka pääkirjaston informaattikon tehtäväkenttään kuuluivat nimenomaan humanistiset, yhteiskuntatieteelliset ja kasvatustieteelliset tiedonhaut. (Maija Koskinen: Teholisä selvitti kirjaston palveluja Turussa. Signum 1999 : 6, s. 116-117.)

Kirjastojen käyttäjäkoulutukseen alettiin kiinnittää huomiota 1980-luvulla. Huhtikuussa 1982 järjestettiin Suomen ensimmäinen käyttäjäkoulutusseminaari, johon osallistuneet kirjaston informaattikko ja lääketieteellisen tiedekuntakirjaston vastuunalainen kirjastonhoitaja totesivat Turun yliopiston kirjastossa siihenkin asti annetun käyttäjäkoulutuksen sisältäneen seminaarissa käsitellyjä asioita. (TYKA, lääketieteellisen tdkk:n toim.kert. 1981-1982). Useimmat tiedekuntakirjastot järjestivät jo 1970-luvulla jonkinasteista käytönopetusta opiskelijoille. Järjestäytyneintä se oli lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa. Opetukseen kuului sekä kirjastonhoitajan pitämä yleisluento että informaattikon antama tarkempi tiedonhaun opetus, johon sisältyi myös harjoituksia. 1980-luvulla tiedonhaun opinnot tulivat lääketieteen opetusohjelmiin pakollisiksi, ja vuosikymmenen loppuun asti tiedekunta maksoi erillisen korvauksen opetuksesta, jota henkilökunta antoi tuntiopetuksena virkatyön ulkopuolella. Opetussuunnitelmaan kuuluva tiedonhaun opetus siirtyi 2000-luvulla verkkomuotoiseksi ja lääketieteellisen tiedekunnan Medica-opetusympäristössä tapahtuvaksi.

Uudet atk-pohjaiset kirjastojärjestelmät synnyttivät kirjastossa kokonaan uudenlaisia tarpeita. Asiakkaat tarvitsivat entistä enemmän neuvoa ja opastusta sekä itse järjestelmän että kokoelmien käytössä. Toisaalta varsinkin pääkirjastossa kirjojen löytäminen VOLTER-tietokannasta tuskin oli sen hankalampaa kuin niiden sijaintitietojen etsiminen lukuisista eri kortistoista.

Käyttäjäkoulutusta kehitettiin tarjoamalla eri oppiaineille nimenomaan niitä varten suunniteltua opetusta. Aikaisemminkin monien proseminaariryhmien ohjelmaan oli kuulunut tutustuminen pääkirjastoon ja sen kokoelmiin. Tällöin tilaisuuden keskeisin osa oli yleensä käynti varastoissa, joihin ulkopuolisilla ei muutoin ole pääsyä. Varastokäynti onkin jäänyt monen entisen opiskelijan mieleen; vapaakappalekirjaston olemuksen tajuaa vasta mittavien kirjahyllyrivien ja pienpinatekokoelman näkemisen jälkeen. VOLTER-tietokannan tultua opintoihin kuuluva kirjastokäynti oli nimenomaan VOLTERin ja opiskelijoiden omaan tieteenalaan liittyvien tietokantojen käytönopetusta kirjaston atk-luokassa.

Teholisä 2 -kehittämiprojektin kyselyssä osoittautui, että kirjaston käyttäjäkoulutusta haluttiin jopa yliopisto-opintoihin pakolliseksi. Suurin tarve tuntui kuitenkin olevan kirjastoyksiköissä tapahtuvalla pikaopetuksella. (Maija Koskinen, s. 117.) Oppiaineille räätälöidyn opetuksen lisäksi annettiinkin kaikille avointa

tietokannan perusasioihin keskittyvää VOLTER-opetusta, johon halukkaiden piti ennalta ilmoittautua. Opetuksen kysyntä laskei kirjastorakennuksen peruskorjauksen aikana vuonna 2000, jolloin pääkirjaston poikkeuksellinen sijainti näkyi myös lainaustilastojen laskuna. Sen jälkeen kirjastotietokannan alkeisopetusta ryhdyttiin antamaan nimenomaan pikaopetuksena: lyhyinä VOLTER-tietoisuuksina, joita järjestetään lukukausien aikana kerran viikossa ja joille ei tarvitse erikseen ilmoittautua. Niitä on järjestetty myös muutamissa tiedekuntakirjastoissa. Kirjaston www-sivuille linkitettiin kirjaston oma tiedonhankintataitojen itseopiskelupaketti, Tietoppi, joka ohjaa paitsi tiedonhaussa myös kirjaston kokoelmien käytössä. Verkossa tapahtuvaa itseopiskelua asiakas voi harjoittaa omaan tahtiinsa ja itselleen sopivaan aikaan sekä keskittyä juuri niihin asioihin, jotka kulloinkin tuntuvat ongelmallisilta.

Käyttäjäkoulutus on yhteisten kirjastojärjestelmien myötä tullut keskeiseksi osaksi kirjastoammattilaisen toimenkuvaa. Hyvältä kirjastonhoitajalta ei vielä 1980-luvulla edellytetty pedagogisia taitoja, puhumattakaan aikaisemmista vuosikymmenistä, jolloin kommunikointi asiakkaan kanssa oli ylipäänsä harvinaista tieteellisessä kirjastossa. 1960- ja 1970 -lukujen vaihteessa suorastaan valiteltiin sitä, että aiemmin itsenäisesti toimineista asiakkaista oli tullut avuttomia; kirjaston henkilökunnan aikaa hukkaantui heitä palvellessa ja kokoelmanhoidolliset tehtävät ruuhkaantuivat. 2000-luvulla pääkirjaston asiakaspalveluosaston kaikkiin ylimpiin virkoihin sisältyy opetustehtäviä, ja erityiseen opetusryhmään kuuluu joukko muitakin tarvittaessa opetusta antavia henkilöitä tiedekuntakirjastoja myöten. Pelkkään tietopalveluun erikoistuneiden henkilöiden määrä on kuitenkin Turun yliopiston kirjastossa vähäinen, vuonna 2002 kaksi informaattikkaa ja kaksi verkkokirjastonhoitajaa, kun se muissa samankokoisissa yliopistokirjastoissa oli tuolloin noin 10 - 15 henkilöä (TYKA, asiakaspalvelun toim.kert. 2002). Käyttäjäkoulutukseen sinänsä ei edellinen vaikuttanut, koska tuolloin - kuin myös edelleen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussakin - käyttäjäkoulutusta antoivat myös kirjastonhoitajat - myös tieteenalakirjastoissa.

Kaikissa tieteenalakirjastoissa annetaan myös lyhyitä opastuksia kirjaston ja kokoelmien tuntemiseen. Oikeustieteellisessä tieteenalakirjastossa käytönopetus kaikkiaan rajoittuu vain uusille opiskelijoille pidettyyn yleisluentoon, sillä tiedekunnan oma informaattikko huolehtii muusta. Oikeustieteellisen tiedekunnan päätös perustaa oma informaattikon virka, jonka haltija olisi koulutukseltaan nimenomaan kirjasto- ja tietopalvelualan ammattilainen, ei juristi, herätti aluksi kiinnostusta muissakin tiedekunnissa. Vastaavia virkoja ei kuitenkaan perustettu useampia. On toisaalta todettava, että tietokantojen merkitys on eri tieteenaloilla erilainen. Tutkimusta voi tehdä myös verkkomaailman ulkopuolella, ja toisaalta sähköiset tiedonlähteet tulevat kaiken aikaa vapaampaan käyttöön. Niihin pääsee käsiksi kuka tahansa ilman informaattikon taikasanaa. Ja tuskinpa kirjastossakaan toivotaan, että tiedonhaku ja käytönopetus keskittyisivät vain tiedekuntiin, jolloin kirjastolle jäisi pelkästään aineiston hankkijan, käyttöön saattamisen ja säilyttäjän tehtävä.

Kirjaston hallinnoimassa kolmen yliopiston yhteisessä Eurotietokeskuksessa on ollut oma informaattikko sen yliopistolle siirtymisestä alkaen vuodesta 2003.

Verkkojulkaiseminen

Turun yliopiston rehtori asetti vuonna 2002 ylikirjastonhoitajan johdolla toimivan työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella esitys käytännön toimenpiteistä yliopiston tuottamien julkaisujen saattamisesta elektroniseen muotoon. Työryhmä jätti yksimielisen esityksensä rehtorille 17.10.2002 verkkojulkaisemisen aloittamisesta. Tämän työryhmän esityksen pohjalta ei kuitenkaan tehty mitään päätöksiä.

Vuonna 2006 rehtori asetti julkaisu-toiminnan ohjausryhmän ja sen alaryhmäksi julkaisuarkistoryhmän. Näiden ryhmien esityksestä rehtori teki keväällä 2007 päätöksen verkkojulkaisemisen aloittamisesta Turun yliopistossa. Yliopiston keskitetty sähköinen julkaisuarkisto, otettiin käyttöön 1.9.2007. Turun yliopiston kirjasto kehittää ja ylläpitää julkaisuarkistoa, antaa ohjeet julkaisuarkiston käytöstä sekä tiedottaa ja neuvoo julkaisuarkistoon liittyvissä kysymyksissä.

Yliopiston julkaisuja koskeva verkkojulkaiseminen on parantanut yliopiston julkaisujen saatavuutta ja näkyvyyttä sekä kotimaista että kansainvälistä vaikuttavuutta. Yliopisto suosittaa, että kaikki yliopiston tutkielmat (väitöskirjat, lisensiaatintyöt ja pro gradut) julkaistaan 1.9.2007 lähtien sähköisessä muodossa yliopiston julkaisuarkistossa. Tutkielmien lisäksi julkaisuarkistossa voidaan julkaista myös muita yliopiston tutkimusjulkaisuja kuten laitosten tutkimusraportteja, vuosikirjoja sekä artikkelien rinnakkaiskoppioita mikäli alkuperäinen kustantaja sallii rinnakkaisjulkaisemisen.

Turun yliopiston kirjasto toteutti julkaisuarkiston yhteistyössä Kansalliskirjaston kanssa. Teknisenä työkaluna hyödynnetään Kansalliskirjaston ylläpitämää DSpace-ohjelmaa.

Jäljennepalvelu

Koko yliopiston ensimmäinen valokopio-kone hankittiin kirjastoon vuonna 1964. Kopiointi on aina ollut kysytty palvelu kirjastossa, jonka aineistosta suuri osa on ollut vain lukusalissa käytettävää. Myös kaukopalvelun kautta on toimitettu paljon jäljenteitä. Pääkirjaston palveluosastolla jäljennepalvelu työllisti kokonaan yhden henkilön, joka otti kopioita sekä lähiasiakkaille, kaukopalvelun toimitettavaksi että kirjaston sisäiseen käyttöön. Lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossakin kopiointia ja siitä laskuttamista riitti yhden henkilön koko tehtäväkentäksi. Hammaslääketieteellinen kirjasto hoiti lääketieteellisen tiedekuntakirjaston tavoin oman kaukopalvelunsa, mutta tarvittava kopiointityö hoidettiin hammaslääketieteen laitoksella. Muista tiedekuntakirjastoista kaukopalvelun kautta pyydetyt kopiot otettiin pääkirjastossa, vaikka tiedekuntien laitoksilla toki olisi ollut kopiokoneita. Kun esimerkiksi 1980-luvulla sosiaalipolitiikan seminaarikirjastoon tuli sellainen tutkijoiden suosima aikakausjulkaisu, jota ei ollut saatavissa muualta Suomesta, joutui tiedekuntakirjaston virkailija vähän väliä noutamaan samoja sidottuja vuosikertoja yleiseen kirjastoon kopioitavaksi. Vuonna 1992 yhteiskuntatieteellinen tiedekuntakirjasto käynnisti uusissa työtiloissaan oman jäljennepalvelun, jossa otettiin kopioita kirjaston käyttäjille, mutta hoidettiin myös pääkirjaston kaukopalvelun kautta saapuneet jäljennepyyntöjä laskutusta ja postittamista myöten (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert 1992).

Automaattikopiokonetta, jolla asiakkaat olisivat saaneet ottaa itse tarvitsemansa jäljenteet ja joka olisi palvellut virka-ajan ulkopuolellakin, oli ehdotettu pääkirjastoon hankittavaksi ainakin jo vuonna 1979 (TYKA, os.joht. ptk 17.9.1979). Muualla yliopiston yleisissä tiloissa oli tuolloin kolikoilla toimivia kopiokoneita.

Itsepalveluperiaatteella toimiva kopiokone saatiin pääkirjastoon toukokuussa 1985. Koneen käyttöön tarvittavia kopiokortteja ei kuitenkaan vielä tuolloin myyty kirjastossa, vaan vasta vuodesta 1996 alkaen. Henkilökohtainen jäljennepalvelu lopetettiin kokonaan 1990-luvun puolivälissä. Yhden itsepalvelukoneen varassa olevat asiakkaat alkoivat heti vaatia toista päästäkseen jonottamisesta ja sittemmin pääkirjastoon hankittiinkin toinen kone. Valokopioita otetaan edelleen paljon, joskin kirjaston tarjoamiin maksullisiin palveluihin kuuluu myös mahdollisuus skannata ja tulostaa lehtiartikkeleja ja muuta aineistoa verkosta. Myös tieteenalakirjastoihin on hankittu koneita, joilla voi sekä ottaa perinteisen kopion että tulostaa verkosta. Väritulostaminen mahdollistui 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppupuolella.

Kirjastojen aukioloajat

Kirjastojen asiakkaat ovat olleet melko eriarvoisessa asemassa kirjastoyksikköjen poikkeavista aukioloajoista johtuen. Pääkirjasto on aina pitänyt ovensa auki pisimpään, esimerkiksi 1970- ja 1980-luvulla lukukausien aikana arkisin iltayhdeksään saakka. Lisäksi lauantai- ja sunnuntaipäivystykset on pääkirjastossa saatu säilytettyä. Myös niissä tiedekuntakirjastoissa, joissa iltapäivystys oli mahdollista, palveltiin usein kello 20:een saakka. Kuitenkin suuri osa kirjastoyksiköistä toimi 1970 – 1990-luvuilla oppiaineiden yhteydessä, ja palvelua sai, jos sai, ainoastaan virka-aikana. Tämä tietenkin heikensi esimerkiksi työssä käyvien asiakkaiden mahdollisuuksia käyttää näiden kirjastojen kokoelmia.

Aukioloaikojen supistaminen on usein ollut se väline, jolla on kirjaston ulkopuolelle viestitetty kirjaston resurssien heikkenemistä: henkilökuntaa ei ole riittävästi palvelemaan aamusta iltaan varsinkaan sellaisissa tieteenalakirjastoissa, joihin kuuluu useita päivystyspisteitä. Toisaalta avoinna pidetyissä yksiköissäkään ei ollut ruuhkaa iltaisin, Juslenian kirjastoja kello kahdeksalta sulkeva henkilö saattoi tehdä kierroksensa tapaamatta ainoatakaan ahkeraa lukijaa, joka olisi pitänyt hätistää ulos. Aukioloaikojen lyhentäminen aloitettiin perjantai-illasta, sittemmin muinakin päivinä kirjastot on ruvettu sulkemaan aikaisemmin. Pääkirjaston aukioloajat olivat lyhimmillään vuonna 1992, jolloin kirjasto suljettiin muina arkipäivinä klo 18, keskiviikkona klo 20. Tarkoitus oli vastaavasti avata kirjasto keskiviikkoisin kaksi tuntia myöhemmin kuin muina päivinä, mutta asiakkaiden voimakkaan vastustuksen takia jo helmikuussa jouduttiin palaamaan tavanomaiseen avaamisaikaan, klo 9:ään.

Muutoksia on kyllä ollut toiseenkin suuntaan: samaisena lamavuonna 1992 kurssikirjaston aukioloa pidennettiin 20 tunnista 30 tuntiin. Kurssikirjaston mahdollisuudet palvella myös työssä käyviä opiskelijoita paranivat edelleen, kun kirjasto siirtyi Educariumiin. Samoin muut sinne sijoitetut kirjastoyksiköt voivat tarjota palveluja huomattavasti pitempään kuin aiemmissa tiloissaan. Samoin pääkirjaston aukioloaikaa aikaistettiin 2000-luvulla vielä tunnilla, joten kirjasto avautui maanantaista perjantaihin klo 8.00.

Vielä 1990-luvulla mahdollisista ilta- ja lauantapäivystyksistä huolehti useimmissa yksiköissä vakinainen henkilökunta, mutta sittemmin siirryttiin erityisiin tuntipalkkisiin työntekijöihin. Onneksi useimmat heistä ovat olleet tehtävässään varsin pysyvästi, sillä jo se, että kirjaston asiakaspalvelussa varsinaisena virka-aikana ja sen ulkopuolella työskentelevät aivan eri henkilöt voisi olla suurikin ongelma. Vakinaisen henkilökunnan "hiljainen tieto" ei välity tilapäisille työntekijöille, kun työtä tehdään eri aikoina. Humanistinen tiedekuntakirjasto sai 1990-luvulla useana vuonna apua vapaaehtoisilta opiskelijoilta, jotka pitivät kääntämisen kirjastoa auki iltaisin lukukausien ruuhkaisimpina aikoina.

Opiskelijoiden toivomuksesta pääkirjastoa ryhdyttiin pitämään avoinna myös sunnuntaisin tammikuusta 1988 lähtien. Tiedekuntakirjastoissa puolestaan ryhdyttiin supistamaan viikonlopun aukioloja. 1980-luvun puolivälissä sekä lääketieteellinen ja oikeustieteellinen tiedekuntakirjasto olivat avoinna lauantaisin, samoin osa matemaattis-luonnontieteellisen sekä humanistisen tiedekuntakirjaston yksiköistä kolmen tunnin ajan. 2000-luvulla pääkirjaston lisäksi ainoastaan lääketieteellinen kirjasto **piti** ovensa avoinna lauantaisin lukukausien aikana. Myöhemmin vuosikymmenen loppupuolella todettiin, ettei tarvetta lauantain aukioloon lääketieteellisessä kirjastossa enää ollut.

Sekä oikeustieteellisen tiedekunnan laitosrakennuksessa Caloniassa että kasvatus-yhteiskuntatieteellisen kirjaston tuntumassa Educariumissa on lukusalit, joihin opiskelijat pääsevät lukemaan normaalien aukioloaikojen ulkopuolellakin joko omia tai kirjastosta lainattuja kirjojaan. Minkäänlaista aineistoa näihin saleihin ei ole sijoitettu. Sisäänpääsy vaatii erityisen avaimen, mutta Educariumiin lukusaliin sen saa minkä tahansa tiedekunnan opiskelija.

Kokoelmien valvonta

Varsinkin niissä tieteenalakirjastoissa, joiden kokoelmat ovat hajallaan useissa pienissä yksiköissä, on aineiston hävikki muodostanut ongelman. Usein on ollut kyse tilapäisestä katoamisesta – oppiaineen henkilökunta on ottanut kiinnostavan uutuuskirjan omiin tiloihinsa unohtaen tehdä merkinnän lyhytaikaiseksi oletetusta lainauksesta. Ajan mittaan tällaiset kirjat ovat vaivihkaa palautuneet hyllyihinsä. Kirjallisuutta katosi avohyllyistä, niin tiedekuntakirjastoista kuin pääkirjaston lukusalista, kuitenkin myös pysyvästi sellaisia määriä, että hävikin ehkäisemiseksi ryhdyttiin hankkimaan elektronisia valvontalaitteistoja.

Ensimmäiseksi tehostettuun valvontaan siirtyi humanistinen tiedekuntakirjasto, joka oli ehdottanut valvontalaitteistoa Jusleniaan kalustomäärärahoissaan vuodesta 1985 lähtien. Laitteisto saatiin hankituksi vuonna 1989 (TYKA, humanistisen tdkk:n toim.kert. 1989). Rakennuksessa oli toistakymmentä kirjastoyksikköä, mutta vain yksi varsinainen uloskäynti, joten yhdellä valvontaportilla saatiin suojatuksi huomattava määrä aineistoa. Toisaalta valvontalaitteiston asentaminen satoi henkilökunnan entistä enemmän päivystystehtäviin. Jusleniassa ei aikaisemmin ollut erityistä kirjaston päivystyspistettä, vaan henkilökunta hoiti lainaukseen ja palautukseen liittyvät tehtävät omissa työtiloissaan muiden töiden lomassa. Valvontaportin myötä oli rakennettava Juslenian ulko-oven läheisyyteen erillinen päivystyspiste, jossa valvova virkailija vain rajatusti pystyi hoitamaan muita tehtäviä. Humanistisen tiedekuntakirjaston lainaustilastoissa näkyi jo vuonna 1989 jyrkkä nousu nimenomaan Juslenian kirjastoyksikköjen kohdalla, vaikka elektroninen

valvonta alkoi vasta syyslukukaudella. Tämä kertoo siitä, että aikaisempien vuosien tilastot antavat virheellisen kuvan kokoelmien todellisesta käytöstä. Kirjoja, joita sai lainata kotiin vain yöksi tai viikonlopuksi, oli viety kotiin – ja myös palautettu paikoilleen – kirjaston henkilökunnalle ilmoittamatta.

Vähitellen valvontalaitteistoja hankkivat muutkin yksiköt. Vuonna 2005 ainoastaan matemaattis-luonnontieteellinen kirjasto oli kokonaan niitä vailla, mutta humanistisessa kirjastossa erilliset kulttuurihistorian ja musiikkitieteen kirjastotkin ovat saaneet hälytysporttinsa. Jälkimmäinen oli aikaisemmin ollut käytössä poliittisen historian kirjastossa tämän toimiessa kasarmialueella.

Kääntämisen ja mediatutkimuksen kirjaston sekä oikeustieteellisen kirjaston valvontalaitteet asennettiin vuonna 1992. Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjastoon ja kasvatustieteiden kirjastoon ne hankittiin kirjastojen muuttaessa uusiin tiloihin vuonna 1998. Samana vuonna hälytysportti tuli myös kurssikirjastoon, joka myöhemmin Educariumiin muutettuaan pääsi kasvatustieteiden ja yhteiskuntatieteellisen kirjaston valvontalaitteiston taakse. Nämä samanaikaisesti ostetut hälytysjärjestelmät olivat onneksi samanlaiset, joten toisen yksikön kirjallisuuden sijoittaminen toiseen kirjastoon ei valvonnan suhteen tuottanut minkäänlaisia teknisiä ongelmia. Kurssikirjaston entinen hälytyslaitteisto siirrettiin Henrikinkadulta lääketieteelliseen kirjastoon.

Pääkirjastossa varsinaiset kokoelmat ovat suljetuissa varastoissa, mutta hakuteosten ja sanakirjojen katoaminen käsikirjastosta oli huomattava ongelma, joten pääkirjastoonkin hankittiin valvontalaitteet 1990-luvun alussa. Fennicumin kirjastoon ne tulivat peruskorjauksen yhteydessä 2000-luvun alussa.

Valvontalaitteiston hankkiminen merkitsi sitä, että avohyllyissä oleva aineisto piti varustaa magneettinauhalla, joka aktiivisena portin kohdalla aiheutti hälytyksen. Asianmukaisesti lainatusta teoksesta nauha passivoitiin lainauksen yhteydessä. Uusien kirjojen varustaminen magneettinauhoilla sujui sijaintimerkintöjen ohessa, mutta kirjastoon jo sijoitetun aineiston merkitseminen aiheutti kaikissa yksiköissä paljon ylimääräistä työtä. Pääkirjastossa käsikirjastoaineiston lisäksi myös avohyllyissä olevat ulkomaisen kokoelman uutuuskirjat varustettiin laitteiston hankkimisen jälkeen aktiivisilla magneettinauhoilla.

Useimmissa kirjastoyksiköissä on ainakin alkuvaiheessa kärsitty valvontalaitteiden aiheuttamista virrehälytyksistä, jotka tuottavat kiusallisia tilanteita. On tavallista, että jostakin kirjastosta asianmukaisesti lainatut kirjat aiheuttavat hälytyksen toisessa kirjastossa, ja mikä vielä pahempaa, asiakkaan vieraillessa kirjastokäynnin jälkeen kauppaliikkeissä, koska käytössä on erilaisia hälytysjärjestelmiä. Laitteet reagoivat myös herkästi matkapuhelimiin, kameroihin ja kirjaston omiin atk-laitteisiin.

KOKOELMATYÖ

Hankinnat

Ostot

Pääkirjastoon on ostettu lähinnä humanistista ja yhteiskuntatieteellistä sekä myös poikkeittieteellistä kirjallisuutta. Kirjaston käyttäjät ovat voineet esittää omia toiveitaan sekä pääkirjastossa että tiedekuntakirjastoissa. Määrärahojen käytyä niukoiksi palvelu-, hankinta- ja ulkomaisen osaston johtajat alkoivat pitää kevästä 1979 lähtien yhteisiä neuvotteluja, joissa päätettiin käsikirjastoon ja ulkomaiseen osastoon hankittavaista teoksista. (TYKA, ulkomaisen osaston toim.kert. 1978-79). Päällekkäisiä hankintoja etenkin lähellä sijaitsevien yksiköiden, kuten humanistisen tiedekuntakirjaston kanssa vältettiin. Ennen nykyisiä kirjastotietokantoja aineiston saatavuus muissa kirjastoissa oli työlästä tarkistaa, mutta ainakin kausijulkaisutoivomusten kohdalla pyrittiin selvittämään, oliko julkaisu jo tilattu johonkin muuhun, esimerkiksi Åbo Akademin kirjastoon.

Tiedekuntakirjastot hankkivat aineistonsa pääasiassa oppiaineiden tekemien ehdotusten mukaan. Ennen yliopiston valtiollistamista tiedekuntakirjastoilla oli omat tilinsä tiedekuntien varoissa. Valtiollistamisen jälkeen tiedekuntakirjastojen rahankäyttöä hoidettiin yleisen kirjaston hankintaosastolla. Vain lääketieteellinen tiedekuntakirjasto ja Rauman opettajankoulutuslaitoksen kirjasto huolehtivat itse taloudestaan. Kirjastojen hankintamäärärahalla ostettujen teosten lisäksi tiedekuntakirjastot saivat täydennystä laitosten omilla varoillaan hankkimasta kirjallisuudesta. Sen sijoittaminen kokoelmiin vaihteli suuresti: jotkut oppiaineet pitivät tärkeänä, että uusin tutkimus oli kaikkien halukkaiden käytettävissä tiedekuntakirjastossa, toiset säilyttivät ajankohtaisen kirjallisuuden tiukasti laitoksen työhuoneissa ja luovuttivat sen vasta vanhentuneena kirjaston luetteloitavaksi. Näitä ns. oppiainekirjastoja oli mm. yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa 1990-luvun alkupuolelle asti. Tuolloin tiedekuntakirjasto sai sovituksi käytännön, jonka mukaan oppiaineet toimittivat hankkimansa kirjallisuuden tiedekuntakirjastoon luetteloitavaksi ja luokitettavaksi ennen käyttöä. Musiikkitieteen oppiaineessa oma kokoelma oli lähes samansuuruinen kuin seminaarikirjaston kokoelma, kun ne vuonna 1995 päätettiin yhdistää. (TYKA, yhteiskuntatieteellisen tdkk:n toim.kert 1994, humanistisen tdkk:n toim.kert. 1995)

Kirjahankintavarat budjetoitiin aikaisemmin kirjojen ja kausijulkaisujen kesken. Erityisesti lääke- ja luonnontieteen aloilla uusin tutkimus on ollut luettavissa kausijulkaisuista, mutta lähes joka kirjastossa aikakauslehtiin on kulunut rahaa monografioita enemmän. Tietyt ulkomaiset kausijulkaisut ovat niin kalliita, että

laskuista huolehtinut virkailija pystyi 1980-luvulla säästämään kirjastolle tuhansia markkoja seuraten dollarin kurssivaihtelua ja ajoittaen maksun edulliselle hetkelle.

Aikakausjulkaisuja pystyttiin vielä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa tilaamaan kirjastoon varsin monipuolisesti, vaikka niiden hinnat kaikkialla maailmassa huomattavasti nousivatkin. Kirjahankintamäärärahan reaaliarvon jatkuvasti laskiessa monografioiden hankintaa jouduttiin kuitenkin jo 1970-luvun alkupuolella jarruttamaan aikakauslehtitilausten jatkumisen varmistamiseksi. Ongelma oli tuttu kaikille tieteellisille kirjastoille ja se alkoi kärjistyä 1990-luvulla. Lukuisia kausijulkaisutilauksia jouduttiin lopettamaan, mikä aiheutti paljon paheksuntaa erityisesti tiedekuntakirjastojen asiakkaissa. Tiedekuntakirjastot koettivat tiukoissa tilanteissa turvautua laitosten apuun ja toisinaan niiltä saatiinkin rahoitusta lehtitilausten maksamiseen.

Turun Suomalaisen Yliopistoseuran yhteyteen perustettiin vuonna 1988 Aleksandra Holmsténin rahasto, jonka tuotto osoitetaan Turun yliopiston kirjaston Fennica-kokoelman täydentämiseen. Rahaston perustivat äitinsä muistoksi yliopiston pitkäaikainen kirjanpitäjä ja kassanhoitaja Kaisa Hormio ja kirjastossa 1930-luvulla työskennellyt, sittemmin Porin kaupunginkirjaston kirjastonhoitajana toiminut Anna Hormio. Varoja myönnettiin ensimmäisen kerran Fennica-kokoelman täydennys Hankintoihin vuonna 1992.

Kirjaston Suomi-kokoelmassa arvioitiin olevan 1940-luvun puolivälissä ainakin 75 % "siitä, mitä pitäisi olla" (Neuvonen 1944, s. 171). Koska kirjastolle kuuluvien vapaakappaleiden (pois lukien ruotsinkieliset sanomalehdet, jotka eivät kuulu Turun yliopiston kirjaston saamiin vapaakappaleisiin) pitäisi olla kokoelmassa jokseenkin sataprosenttisesti, mainittu puuttuva neljännes koostuu ennen vuotta 1919 ilmestyneestä Fennica-kirjallisuudesta. Kirjaston perustamisvaiheessa järjestetyissä suurissa kirjakeräyksissä saadun aineiston painopiste oli 1800-luvun kirjallisuudessa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ilmestynyt kirjallisuus oli vielä tuolloin omistajilleen tuoretta ja käyttökelpoista, joten siitä ei tohdittu luopua kirjaston hyväksi. Myöhemmin tämänkin ajanjakson aineisto on tietysti vanhentunut ja sitä on päätyntä lahjoitusten myötä kirjastoon, mutta edelleenkin Suomi-kokoelmasta puuttuu paljon juuri 1900-luvun alun kirjallisuutta. Huomattavia puutteita vapaakappaleoikeutta edeltäneeltä ajalta ilmenee etenkin lastenkirjallisuuden ja oppikirjojen osalta: ne ovat kuluneet käytössä loppuun tai niitä ei ole tarpeettominaakaan katsottu yliopistokirjastolle lahjoittamisen arvoisiksi. Kokoelmalle osoitetulle ylimääräisellä hankintarahalla on siis käyttöä, mutta puuttuvia kirjoja on harvoin tarjolla.

Ensimmäiset lisenssisopimukset elektronisten kausijulkaisujen hankinnasta solmittiin vuonna 1997. Vuoden 1997 aikana kirjasto sai käyttöönsä ensimmäiset suuret elektronisten julkaisujen erät, jotka sijoitettiin kirjaston kotisivuilta avautuvaan elektroniseen lukusaliin. Mainitun vuoden lopussa oli käytössä kaikkiaan 1 280 kirjaston ostamaa elektronista lehteä. Vuosituhannen vaihteessa hankinnan painopiste oli jo siirtynyt elektronisiin aineistoihin. Verkkomuodossa olevien kausijulkaisujen määrä ylitti jo vuonna 2002 paperimuotoiset kausijulkaisut. Mainittuna vuonna kausijulkaisujen hankinnat kilpailutettiin ensimmäisen kerran (TYKA, TYK:n toim.kert. 2002).

Vuoteen 2009 mennessä kirjaston hankkimien lisensoitujen verkkolehtinimekkeiden määrä oli jo 17 000 - lisäksi open access -lehtiä oli käytettävissä 11 000 - ja e-kirjojen ja dokumenttien määrä 340 000. E-kirjakokoelmasta n. 250 000 dokumenttia oli vanhaa, 1700- ja 1800-lukujen aineistoja (kaikkien yliopistokirjastojen käytössä

olevat EEBO- ja ECCO-tietokannat). Varsinaisten uusien e-kirjojen määrä Turun yliopistossa oli noin 90 000 ja se kattoi jo merkittävimpien kustantajien aineistojen osalta kaikkien tieteenalojen uusimpia aineistoja. Uuden aineiston lisäksi kirjaston hankkimat takautuvan aineiston lehtiarkistokokoelmat olivat maan laajimmat. Turun yliopiston kirjaston verkkoaineistokokoelmat olivatkin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa maan laajimmat ja parhaimmat.

Vaikka aineiston kartunnan kasvu oli 2000 - 2009 merkittävintä verkkoaineistojen osalta, niin myös painettujen kirjojen ostot säilyivät edelleen vähintään entisellä tasolla. Koko 1990-luvun jatkuneen varsin heikon hankintakauden tilanteesta painettujen kirjojen ostot lähes kaksinkertaistuivat ja kaiken ostokartunnan määrä nousi vuosikymmenessä viisinkertaiseksi. Paitsi tutkimuskirjojen hankinnan määrän nousu oli merkille pantavaa myös kurssikirjojen hankinnan kasvu, joka kaksinkertaistui vuosikymmenen alusta.

Vaihdot

Vaihtosuhteiden avulla on saatu kokoelmiin erityisesti eri korkeakoulujen julkaisuja. Monisteet eivät kuuluneet vapaakappaleina luovutettavaan aineistoon ennen vuotta 1981, joten monet kotimaiset korkeakoulujen sarjajulkaisut olisivat jääneet kokonaan saamatta ilman vaihtotoimintaa. 1970-luvun lopulla kirjastolla oli lähes 400 vaihtosuhdetta eri kirjastojen tai laitosten kanssa, näistä noin 90 % ulkomailla. Osa vaihdoissa saaduista akateemisista julkaisuista sijoitettiin työtä säästään varastoon luetteloiden, koska niiden kysyntä ennakoitiin olemattomaksi. Vaihtokirjallisuutta toimitettiin hankintaosastolta myös tiedekuntakirjastoihin. Hammaslääketieteellisellä kirjastolla oli lisäksi omia vaihtosuhteita.

Vaihtoina Turun yliopiston kirjastosta on lähetetty lähinnä yliopiston Annales-sarjojen julkaisuja, joista huomattava osa on väitöskirjoja, muita väitöskirjoja ja Turun yliopiston julkaisuluetteloa, aiemmin myös yliopiston vuosikirjaa sekä kirjaston oman julkaisusarjan nidoksia, joita tosin ilmestyi harvakseltaan: vuoteen 1980 mennessä sarjassa oli ilmestynyt 11 julkaisua.

2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla elektronisen julkaisemisen laajennuttua vaihdoista alettiin kokonaan luopua.

Lahjoitukset

Lahjoitukset olivat muodostaneet aikanaan nuoren kirjaston perustan, ja vielä 1960-luvun alkupuolenkin tilastot osoittavat, että kokoelma kasvoi enemmän lahjoista kuin ostoista ja vaihdoista. Jo vuosikymmenen lopulla tilanne muuttui, ja valtiollistaminen vähensi osaltaan lahjoituksia. Yksityiset lahjoittajat arvelivat, ettei valtiollistettu yliopisto enää tarvinnut heidän tukeaan. Olihan kirjasto aikaisempina vuosina saanut monia kirjalahjoituksia etenkin Turun Suomalaisen Yliopistoseuran toimintaan osallistuneilta henkilöiltä ja heidän perillisiltään. Toisaalta kirjasto ei voinut vastata myöntävästi niille lahjoituksia tarjoaville henkilöille ja yhteisöille, jotka halusivat lahjoittaa kokonaisia kirjastoja ja edellyttivät, että ne myös sellaisenaan

säilytettäisiin siihen tapaan kuin kirjastolle 1950-luvun lopulla luovutettu presidentti Paasikiven kirjasto. Tällaiseen säilyttämiseen kirjastossa ei yksinkertaisesti ollut tilaa.

Muutamia erillisenä säilytettäviä kokoelmia kirjasto on ottanut vastaan 1900-luvun jälkipuoliskollakin. Lokakuussa 1975 kirjastolle luovutettiin professori V. A. Koskenniemen yksityiskirjasto hänen perikuntansa lahjoituksena. Se sijoitettiin kirjaston ensimmäiseen kerrokseen, erityiseen Koskenniemi-huoneeseen, joka toimii kirjaston kokoustilana. Muista kirjaston erilliskokoelmista poiketen Koskenniemen kokoelma jäi kuitenkin luettelomatta. Ensisijainen syy lienee ollut työvoimapula, mutta toisaalta osattiin jo aavistella atk-luetteloinnin olevan tulossa. Koska Koskenniemen kirjastoon sisältyi paljon sellaista kirjallisuutta, jota kirjaston muissa kokoelmissa kuitenkin oli saatavana, sen käsittelyn saattoi jättää odottamaan luettelointityön teknistä kehittymistä ja varsinkin nopeutumista.

Vuonna 1980 turkulainen johtaja Väinö Hakanen lahjoitti shakkipelien ratkaisuja ja shakkikirjallisuutta sisältävän kokoelman. Vuonna 2004 Volter Kilven seura lahjoitti osan, noin 200 nidettä, Volter Kilven kirjastosta. Vuonna 2008 kirjasto sai vastaanottaa kaksikin lahjoitusta kirjaston ensimmäisen ylikirjastonhoitajan Volter Kilven jälkeläisiltä. Kirjakokoelmien lisäksi lahjoitukset käsittivät mm. Volter Kilven työpöydän ja hänen sekä hänen vaimonsa muotokuvat. Ko. luovutuksiin liittyi poikkeuksellisen tiukat ehdot. Kokoelmat, kalusteet ja esineet tulee säilyttää lukitussa huoneessa ja niihin saa tutustua vain ylikirjastonhoitajan luvalla. Tämä aiheutti tilanpuutteesta kärsivälle pääkirjastolle vaikeuksia etenkin, kun alkuperäiseksi sijoituspaikaksi kaavaillun lukusalin yläpuolella olevan parven lattia todettiin Senaatti-kiinteistöjen toimesta mahdollisesti liian heikoksi umpitammaa olevalle kirjoituspöydälle, täysistä kirjajhylyistä puhumattakaan.

Yksittäisiä niteitäkin saadaan lahjoituksina. Usein on kyse kotimaisista omakustanteista, joita tekijät itse hyväntahtoisesti lahjoittavat. Myös monet hallintoelimet ja erillislaitokset lähettävät kirjastolle tuoreita julkaisujaan. Vapaakappaleoikeutensa ansiosta kirjaston tulisi saada kaikki kotimaiset painatteet muutenkin eikä kokoelmiin tilan puutteen vuoksi ole lisätty ylimääräisiä kappaleita kuin poikkeustapauksissa; ahkerasti käytettyjen kirjojen ollessa kyseessä. Useimmiten tällaiset lahjoitukset päätyvät järjestämättömien kaksoiskappaleiden joukkoon, sillä niissä on harvoin tieteenalakirjastojakaan kiinnostavia niteitä. Esimerkiksi vuonna 1977 kirjaston hankintaosastolla tilastoitiin n. 5 700 nidosta, joista vain murto-osa oli käyttökelpoista kokoelmien täydentämiseen.

Turun kaupunginkirjasto poisti 1990-luvulla varastostaan huomattavia määriä vanhaa kirjallisuutta, josta saatiin täydennystä sekä pääkirjaston Suomi- että ulkomaiseen kokoelmaan. Osa kotimaiseen kokoelmaan valituista teoksista otettiin korvaamaan entisiä, huonokuntoisempia kappaleita. Kaupunginkirjaston lahjoittamat teokset olivat myös arvokas lisä Poriin vuonna 2001 perustetulle kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen kirjastolle.

Yksityisiä kirjakokoelmia on lahjoitettu myös suoraan oppiaineille, jolloin ne eivät ole kirjaston omaisuutta. Kyseisiin kokoelmiin kuuluvat teokset on kuitenkin useimmiten luetteloitu kirjaston VOLTER-tietokantaan niiden löydettävyyden helpottamiseksi. Tällainen on mm. suomen kielen oppiaineeseen sijoitettu professori Osmo Ikolan lahjoittama, noin 2000 niteen suuruinen tieteellinen kirjasto, jonka käyttö tapahtuu samoin ehdoin kuin Fennicum kirjaston.

Talletukset

Tieteellisten Seurojen kirjasto, sittemmin Tieteellisten seurojen vaihtokeskus alkoi 1960-luvulla sijoittaa säännöllisinä julkaisuvaihtoina saamiaan kausijulkaisuja Turun yliopiston kirjastoon. Näitä julkaisuja toimitettiin muihinkin yliopistokirjastoihin. Koska kyse oli talletuksesta, ei kirjaston omistamasta aineistosta, tätä kautta tulleet kausijulkaisut säilytettiin erillisenä kokoelmana. Turun yliopiston kirjaston vastaanottama aineisto käsitti pääasiassa luonnontieteellisiä julkaisua. Vuoden 1980 lopulla tieteelliset seurat luovuttivat kokoelmansa valtiolle, ja Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksen kautta lähetetyt julkaisut muuttuivat talletuksista lahjoiksi. Niitä säilytettiin kuitenkin edelleen entiseen tapaan omana kokoelmanaan, jonka tunnus oli Tstall. Julkaisujen lainaus oli varsin vähäistä ja hyllytilan vapautumiseksi ne vuonna 1993 lähetettiin Varastokirjastoon Kuopioon. Käytetyimmät julkaisusarjat säilytettiin edelleen ja siirrettiin muiden ulkomaisten kausijulkaisujen joukkoon.

Vapaakappaleet

Turun yliopiston kirjastolla on ollut vapaakappaleoikeus jo perustamisajoiltaan lähtien. Jo kirjastoa suunniteltaessa pidettiin tärkeänä, että kirjastoon koottaisiin kaikki Suomessa painettu, Suomea koskeva ja suomalaisten ulkomailla julkaisema kirjallisuus. Vapaakappaleoikeus varmisti Suomessa painetun aineiston esteettömän saamisen vuodesta 1919 alkaen. Vanhemman aineiston osalta täydennystä saatiin lahjoituksista, joita varsinkin alkuvuosina tuli runsaasti, muiden kirjastojen kanssa vaihtamalla ja jonkin verran harkiten tehtyinä ostoina. Toisen Suomi-kokoelman muodostamista Helsingin yliopiston kotimaisen osaston rinnalle pidettiin tärkeänä, jotta Turun palon kaltainen onnettomuus ei toistuisi. (Laurikkala & Neuvonen, s. 43.) On tosin muistettava, että vuonna 1912 perustetun Jyväskylän tieteellisen kirjaston (sittemmin Jyväskylän yliopiston kirjasto) tarkoituksena oli koota mahdollisten vahinkojen varalle Suomeen toinen täydellinen, sisämaahan sijoittuva Fennica-kirjallisuuden kokoelma (Mauno Jokipii: Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta, s. 10). Sekä Åbo Akademin että Jyväskylän yliopiston kirjastolla on ollut vapaakappaleoikeus yhtä pitkään kuin Turun yliopiston kirjastolla, ja kummallakin näillä on myös huomattava vanhemman Fennica-kirjallisuuden kokoelma. Turun yliopiston kirjaston kokoelma on kuitenkin näistä kolmesta täydellisin ja parhaiten järjestetty. Kirjaston tavoitteena on luoda mahdollisimman täydellinen kansalliskirjaston varakokoelma, joka samalla on myös käyttökokoelma.

Merkittävimpana perusteena täydellisen Suomi-kokoelman luomiseen oli alkuaikoina se, että kansallisiin tieteisiin keskittyvän yliopiston käytössä täytyi olla kaikkien kyseisten alojen kirjallisuus mahdollisimman täydellisenä. Uudelle vuosikymmenelle tullessa kirjaston vapaakappalekokoelmalla on tärkeä merkitys etenkin humanististen ja yhteiskuntatieteellisten oppiaineiden opiskelijoille ja tutkijoille.

Vuoden 1981 alussa voimaan tullut vapaakappalelaki selvensi osaltaan kotimaisen kirjallisuuden vapaakappaleiden luovutuskysymyksiä ja toi kotimaiseen kokoelmaan suurempaa kattavuutta.

Vapaakappaleiden käsittely poikkeaa muusta kirjastotyöstä, ja vapaakappalelähetyksen saapumista seuraavat ensimmäiset työvaiheet ovat pysyneet

samanlaisina vuodesta toiseen, joskin lähetysten koko on muuttunut. Kun lähetys tuli kymmenen kertaa vuodessa, se oli kerralla niin suuri, että purkamisessa kului useammaltakin ihmiseltä monta työpäivää. Kun lähetys saadaan kerran viikossa ja siis kohtuullisen kokoisena, purkamiseen kuluvaan työaikaan vaikuttaa sen sisältö, joka on aina yllätys. Jos saadaan pelkästään kirjoja, laatikoiden tyhjentäminen ja aineiston lajittelu eteenpäin sujuu nopeasti. Jos taas lähetys koostuu pääasiassa pienpainatteista ja kausijulkaisuista, niiden lukumäärä on valtava ja aineiston rajaamisessa tulee usein ongelmakohtia.

Vapaakappalelähetysten purkamisen iloa – tutustuhan sitä tehdessään kaikkiin mahdollisiin painotuotteisiin – varjostaa tieto, että kaikki saatu aineisto pitää myös tallettaa: asianmukaisen hyllytilan puute on kirjastossa jatkuva ongelma. Vapaakappalelaki velvoittaa kirjaston erityisesti huolehtimaan kansallisen kulttuurin tuotteiden säilyttämisestä ja saattamisesta tutkijoiden ja muiden tarvitsijoiden käyttöön. Mikä tahansa varastotila ei siten sovellu vapaakappaleiden säilyttämiseen; puhtautta, ilmankosteutta ja turvallisuutta on tarkkailtava.

Tutkijoiden ja tarvitsijoiden käyttöön saattaminen tarkoittaa, että aineisto pitää luetteloida tai milloin se on mahdotonta, ainakin hyvin järjestää. Suuri osa pienpainatteista on sellaisia, ettei niitä voi erikseen luetteloida. Koska Turun yliopiston kirjasto on kotimaisen kirjallisuuden kaukopalvelukeskus, on varauduttava mitä erikoisempiin aineistopyyntöihin myös pienpainatekokoelman osalta. Kaikilla vapaakappalekirjastoilla ei ole riittänyt voimavaroja pienpainatteidensa järjestämiseen ja nekin saattavat turvautua joskus Turun yliopiston kirjastoon, vaikka kaivattu painate ilmeisesti löytyisi heidän omista kokoelmistaan.

Suomi-kokoelman kirjallisuuden luettelointi oli aloitettu työvoimapulan vuoksi vasta 1930-luvun alkupuolella (Laurikkala & Neuvonen s. 48) eli kirjastoon tuli vuosien ajan uutta kirjallisuutta entisenkin ollessa vielä luetteloimatta. Tästä huolimatta ei vielä 1960-luvulle tultaessa työhuoneiden nurkkiin kertynyt menneiltä vuosikymmeniltä käsittelemättä jäänyttä aineistoa; kirjat ehdittiin luetteloida ja sisällönkuvailla, kausijulkaisut merkitä kortistoihin numero numerolta ja pienpainatteetkin varustaa tarkoin paikkamerkein. Suuri osa aikakauslehtivuosiserjoista ja huomattava määrä pehmeäkantisista kirjoistakin sidottiin. 1960-luvulta lähtien aineiston määrä alkoi huimasti kasvaa kirjapainotekniikan muuttuessa ja kopiointi- ja monistusmenetelmien kehittyessä. Varaston hyllyrivit, joiden tyhjyys kirjastotalon vihkiäisjuhlassa vuonna 1955 oli antanut aiheita olettaa tilaa riittävän kokonaisuksi vuosikymmeniksi, täyttyivätkin ennakoitua huomattavasti nopeammin. Vapaakappaleiden vyöry pakotti kotimaisen osaston 1970-luvulla lisätilan valtaamiseen, hyllyttämiseen ja aineiston siirtojen ratkaisemiseen. Tilanpuutteesta tuli kirjastolle pysyvä huolenaihe. Toinen ongelma oli se, että kaikkia monografioita ei enää ehditty luetteloida heti saapumisen jälkeen, vaan aineisto piti määritellä jonkinlaiseen tärkeysjärjestykseen. Alle 48-sivuinen kirjallisuus jäi aakkostettuna odottamaan parempia aikoja.

Esimerkiksi vuonna 2004 Suomi-kokoelmaan saatiin vapaakappaleina noin 16 000 kirjaa, 900 karttaa ja 74 000 pienpainatetta. Sanoma- ja aikakauslehtien vuotuinen kartunta oli yhteensä noin 110 hyllymetriä. Sähköinen julkaiseminen ei näytä vähentäneen aikakauslehtien ja kirjojen julkaisemista. Päinvastoin kirjojen omakustantaminen on uusien tekstinkäsittely- ja tulostusmenetelmien ansiosta tullut entistä helpommaksi ja suosittumaksi. Pienpainateaineistossa sähköisen julkaisemisen yleistymisen sen sijaan jo näkyy, monet toimintakertomukset ja vastaavat julkaisut ilmestyvät vain verkkojulkaisuina.

Turun yliopiston kirjastoa on ajoittain peloteltu vapaakappaleoikeuden menettämisellä. 1970-luvun alussa kurssikirjastojen organisointitoimikunta päätyi kolmannessa osamietinnössään siihen, että useasta vapaakappaleoikeudesta oli enemmän haittaa kuin hyötyä. Se ehdotti vapaakappaleiden lukumäärää vähennettäväksi kolmeen, jolloin vapaakappalekirjastoja olisivat toimikunnan ehdotuksesta perustettava erillinen kansalliskirjasto, joka muodostettaisiin pääosin Helsingin yliopiston kirjaston yksiköistä, Jyväskylän yliopiston kirjasto ja Oulun yliopiston kirjasto. (Kurssikirjastojen organisointitoimikunnan III osamietintö, Komiteamietintö 1971: B 130, s. 85.) Viimeksi mainitulla oli tuolloin osittainen vapaakappaleoikeus: se sai noin 85 % kotimaisesta painetusta kirjallisuudesta eli sen mitä Eduskunnan kirjasto ei halunnut kokoelmiinsa. Turun kahta vapaakappalekirjastoa pidettiin tarpeettomana pohjoisen Suomen ollessa kokonaan ilman täydellistä vapaakappaleoikeutta.

Hallituksen esitys uudeksi vapaakappalelaiksi keväällä 1979 sisälsi edelleen viisi vapaakappaletta oululaisten pettymykseksi. Ehdotettiinpa Oulun yliopiston kirjaston taholta 1970-luvun lopulla sitäkin, että Oulun osittainen ja Turun täydellinen vapaakappaleoikeus vaihdettaisiin keskenään! (Irene Kujala, Vapaakappaleoikeuden vaiheita Oulun yliopiston kirjastossa. Pilkkeitä... s. 60-63). Tämähän olisi ollut täysin mahdoton ajatus Turun yliopiston kirjaston ollessa tuolloin jo mukana kansallisbibliografian luettelointiyhteistyössä.

Vuoden 1981 vapaakappalelakia edeltäneessä lakiesityksen käsittelyssä heräsi kysymys, tarvittiinko Turussa kahta vapaakappaleoikeutta. Sivistysvaliokunta oli halukas siirtämään Turun yliopiston kirjaston vapaakappaleoikeuden Oulun yliopiston kirjastolle, jolla siihen asti oli ollut vain osittainen vapaakappaleoikeus (TYKA os.joht. ptk 23.10.1979). Oulun yliopiston kirjasto saikin uuden lain voimaan tullessa täydellisen vapaakappaleoikeuden, kun vapaakappalekirjastojen määrä nostettiin viidestä kuuteen.

Uusi laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annettiin 28.12.2007. Turun yliopisto säilyi edelleen vapaakappaleaineistoa tallentavana kirjastona ja vapaakappaleaineistojen piiriin tuli myös kotimainen verkkomuotoinen aineisto, toisin sitä ei vielä vuoden 2009 loppuun mennessä olla saatu asiakaskäyttöön. Painetun aineiston kokoelmaan laki toi muutoksen: Turun yliopiston kirjastolle ei enää vuoden 2008 alusta lähtien toimiteta sanomalehtien vapaakappaleita eikä kirjojen muuttamattomia lisäpainoksia.

Vuosien kuluessa kahden turkulaisen (Åbo Akademin ja Turun yliopiston) yliopiston vapaakappaleoikeuden yhdistäminen on jo useaan otteeseen ollut puheenaiheena. Myös opetusministeriön asettama Turun korkeakoulujen tilannetta kartoittanut selvitysmies viittasi tältä osin mm. yhteisiin varastotiloihin (OPM 2008:7).

Käsikirjoituskokoelmat

Kirjaston kokoelmiin kuuluu jonkin verran käsikirjoituksia. Suuri osa niistä on peräisin jo kirjaston perustamisvaiheiden ajalta, jolloin runsaiden kirjalahjoitusten joukossa oli myös valokuvia, kirjeitä ym. arkistoaineistoksi luonnehdittavaa. Lisäksi käsikirjoituskokoelmaan kuuluu muutamia yksityisarkistoja (tai osia niistä), jotka on haluttu säilyttää nimenomaan Turun yliopiston kirjastossa. Näitä ovat mm. Turun

yliopiston perustajiin kuuluneen K. N. Rantakarin, valtiopäivämies Antti Mikkolan ja arkkipiispa Erkki Kailan arkistot.

Arkistoaineiston säilyttäminen ei ole varsinaisesti kirjaston tehtävä, joten käsikirjoituskokoelmasta on vuosien varrella siirretty jonkin verran aineistoa muualle. Julkisten arkistojen asiakirjoja, kuten virkatalojen tarkastajien, seurakuntien ja koulujen asiakirjoja, luovutettiin vuonna 1973 Turun maakunta-arkistoon. Maakunta-arkisto siirsi osan niistä edelleen valtionarkistoon eli nykyiseen Kansallisarkistoon. Näin ne päätyivät oikeaan yhteyteensä. Toimitusjohtaja Martti Pihkalan arkisto, johon sisältyy sotien välisenä aikana lakonmurtajana tunnetuksi tulleen Vientirauhayhtymän arkisto, talletettiin valtionarkistoon vuonna 1981. Talletussopimus purettiin ja muutettiin luovutukseksi vuonna 1995.

Inkerinsuomalaisten pappina toiminut rovasti S. J. Laurikkala, kirjastonhoitaja Saini Laurikkalan setä, luovutti arkistonsa kirjastolle ehdolla, että se pidettäisiin salaisena määrätyn ajan. Turun maakunta-arkisto huolehti arkiston asianmukaisesta järjestämisestä, ja sen avautumisen jälkeen vuonna 1992 sukututkijoita ja muita inkerinsuomalaisten historiasta kiinnostuneita kävi kirjastossa runsaasti.

Kirjaston käsikirjoituskokoelmaan on sijoitettu myös 99 papyrusta, jotka ostettiin heinäkuussa 1977 Wienistä Turun Yliopistosäätiön varoilla ja jotka säätiö seuraavana vuonna edelleen lahjoitti Turun yliopistolle. Kyseessä oli ensimmäinen Suomeen hankittu papyruskokoelma. Papyrukset ovat peräisin toiselta vuosisadalta ennen Kristusta ja ne ovat säilyneet saman kallon muumiokartonkeina, joten ne paitsi ajallisesti, myös paikallisesti ja jossain määrin aihepiiriltään muodostavat yhden kokonaisuuden. Niistä kymmenen on koptinkielistä ja loput kreikankielisiä. Ennen hankintaa kokoelma oli jo valmiiksi konservoitu. (Turun yliopistotiedotuksia 23.3.1978)

Viimeisimpiä kirjaston saamia käsikirjoituskokoelmia on taiteilija Sigurd Wettenhovi-Aspan testamenttilahjoitus, joka sisälsi hänen elämäntyötään valaisevaa arkistoaineistoa. Vuonna 1946 kuollut taiteilija oli määrännyt viimeisenä tahtonaan, että hänen kirjeensä ja muistiinpanonsa luovutettaisiin Turun Suomalaiselle Yliopistolle. Jostakin syystä testamentin määräystä ei välittömästi pantu toimeen, ja vuosien varrella koko asia unohtui. Myöhemmin taiteilijan tuotantoa jäljitettäessä löytyi myös Turun yliopistolle testamentattu aineisto, jonka luovutustilaisuus järjestettiin huhtikuussa 1983 (Turun yliopisto tiedottaa, lehdistötiedote 28B/83).

Luokitus ja luettelointi

Luokitus

Volter Kilven aikanaan valitsema luokitusjärjestelmä osoitti kirjastossa kestävyytensä vuosikymmenien ajan. Ajan mittaan oli luokitukseen tietenkin tehty lisäyksiä uusien elämänilmiöiden myötä. 1970-luvulle tultaessa perusteellinen ajanmukaistaminen osoittautui kuitenkin välttämättömäksi. Kotimaista ja ulkomaista kirjallisuutta oli luokitettu hieman eri tavoin. Pääkirjastossa asiakkaat joutuivat siis käyttämään kahta eri alanmukaista keskuskortistoa (joissa olivat niin pääkirjaston kuin tiedekuntakirjastojen alanmukaiset luettelokortit) samoin kuin kahta aakkosellistakin. Tiedekuntakirjastoissa ja niiden yksiköissä oli yleensä vain yksi aakkosellinen kortisto. Alanmukaiset kortistot, jos niitä oli, saattoivat poiketa kirjaston

yleisestä luokituksesta. Esimerkiksi oikeustieteellisessä tiedekuntakirjastossa ylläpidettiin alanmukaista kortistoa oman asiansanoituksen mukaan, sen lisäksi erillisteokset indeksoitiin myös kirjaston yleisen luokituksen mukaisesti ja toimitettiin niistä kortit kirjaston keskuskortistoon.

Luokituksen uudistamisen teki ensisijaisesti pääkirjaston ulkomainen osasto, mutta työssä avustivat muutkin osastot ja asiantuntijoina oli myös eri laitosten henkilökuntaa. Uudistettu luokitus, joka oli yhteinen sekä kotimaiselle että ulkomaiselle kirjallisuudelle, esiteltiin tammikuussa 1977. Osastonjohtajien sekä luettelointi- ja luokitustyössä toimineiden kesken pidetyssä kokouksessa käytiin väittelyä systematiikan rajavuodesta. Toiset olivat sitä mieltä, että uudistettua luokitusta käytettäisiin vastaisuudessa kaikkiin vuonna 1976 ja sen jälkeen hankittuihin teoksiin, eli vanhaan systemaattiseen luetteloon ei enää lisättäisi uusia kortteja. Toiset katsoivat, että rajana olisi painovuosi, jota pidettiin myös asiakkaan näkökulmasta selvempänä kriteerinä. Niinpä päätettiin, että ennen vuotta 1976 painetut teokset sijoitetaan vanhaan ja vuonna 1976 ja sen jälkeen painetut teokset uusittuun systematiikkaan. Sen myötä pääkirjaston luettelosaliin tuli kolmas alanmukainen kortisto, joka oli kotimaiselle ja ulkomaiselle kirjallisuudelle yhteinen. (TYKA, os.joht. ptk. 21.1.1977). Asiakkaita varten tehtiin myös korttimuotoinen asiansanahakemisto, joka helpotti vanhan ja uusitun systematiikan käyttöä rinnakkain.

Kotimaisen kirjallisuuden osalta uudistettu luokitusjärjestelmä jäi lyhytikäiseksi. Kun Turun yliopiston kirjasto vuonna 1979 ryhtyi tuottamaan Suomen kansallisbibliografiaa Helsingin ja Jyväskylän yliopiston kirjastojen rinnalla, oma luokitus korvautui UDK:lla. Turun yliopiston kirjasto ei osallistunut luokitustyöhön ollenkaan, vaan Helsingin yliopiston kirjasto teki siitä pääosan ja Jyväskylän yliopiston kirjasto luokitti omat erikoisalansa. (esim. TYKA, os. joht. ptk 21.2.1979).

UDK-luokitus ei ollut ihan vierasta Turun yliopiston kirjastossakaan, sillä se oli otettu käyttöön kirjaston toimittamassa Suomen aikakauslehti-indeksissä. Suomen kausijulkaisujen artikkelirekisteröinti oli aloitettu kirjastossa jo vuonna 1961 ja mainittu julkaisu ilmestyi vuosittain. Lisäksi ilmestyi taannehtiva erikoisosa, joka kattoi vuodet 1803-1863. Nimestään huolimatta indeksi oli valikoitu luettelo. Indeksinkin käyttäjälle oli tarkoitus antaa tietoa Suomen keskeisten yleisluontoisten sekä myös erikoisalojen kausijulkaisujen sisällöstä. Sisällön valinnassa otettiin huomioon erikoisalojen jo olemassa olevat artikkelirekisterit. Samoin jätettiin pois joukko erikoisammattialojen, yhteisöjen, mielipidesuuntien ja järjestöjen julkaisuja, joiden otaksuttiin muutenkin olevan erikoisalojen harrastajille tuttuja. Lehtivalikoimaa tarkistettiin vuosittain. Kun toimitustyöhön voitiin sijoittaa vain yksi henkilö, indeksin yleiskehittämiseen, luokituksen ja lehtivalikoiman perustarkistukseen ei ajanpuutteen vuoksi ollut paljonkaan mahdollisuuksia. Toimitus- ja julkaistutyössä käytettiin atk-menetelmää ensimmäisen kerran vuoden 1977 lehtiä indeksoitaessa. Tämä julkaisu ilmestyi sekä painettuna että mikrokortteina. Kansallisbibliografian luettelointiyhteistyön hyvien kokemusten nojalla alettiin suunnitella myös aikakauslehti-indeksin toimittamista usean kirjaston voimin, jolloin sisältökin olisi saatu laajemmaksi ja monipuolisemmaksi. (Heikki Eskelinen: Suomen aikakauslehti-indeksi siirtymävaiheessa, Kirjastolehti 1981: 5, s. 233-234, TYKA, os.joht. ptk 27.10.1981)

Ulkomaista kirjallisuutta luokitettiin Kilven järjestelmän mukaan aina VTLS-järjestelmään siirtymiseen asti. Tietyissä kirjastoyksiköissä ryhdyttiin kokeilemaan sen rinnalla UDK-luokittamista ja indeksointia Yleisen suomalaisen asiansanaston mukaisesti vuonna 1991 (TYKA, TYK:n toim.kert.. 1991) Nämä molemmat hyväksyttiin sisällönkuvailumenetelmiksi seuraavana vuonna. (Turun yliopiston

vuosikirja 1992). Oikeustieteellinen kirjasto luokittaa eduskunnan asiasanaston mukaisesti ja lääketieteellinen tiedekuntakirjasto käyttää alansa englanninkielistä Medical Subject Headings (MeSH) -asiasanoitusta yhdessä National Library Medicine -kirjain- ja numeroluokituksen kanssa. MeSH otettiin kirjastossa käyttöön jo vuonna 1960. Matemaattis-luonnontieteellinen kirjasto käyttää matematiikan kirjallisuuden sisällönkuvailuun American Mathematical Society - ja tietojenkäsittelyopin kirjallisuuteen Association for Computing Machinery -luokitusta, jotka molemmat ovat numeroluokitusjärjestelmiä.

UDK-luokitusjärjestelmä sopi hyvin tiettyjen tieteenalojen luokittamiseen, mutta monilla aloilla se oli hankala sekä luokittajan että asiakkaiden mielestä. Tiedonhaku UDK:n avulla oli paljon työläämpää kuin asiasanoja käyttäen, olihan asiakkaan ennen haun aloittamista selvitettävä ensin tarvitsemansa UDK-luvut. Runsaan kymmenen vuoden käytön jälkeen UDK:sta päätettiin luopua vuoden 2003 alusta lähtien (TYKA, TYK:n toim.kert. 2002).

Hyllyosastot niin pääkirjastossa kuin useimmissa tieteenalakirjastoissakin on säilytetty edelleen Kilven järjestelmän mukaisina. Kirjastoon liitettyjen uusien yksiköiden myötä mukaan on tosin tullut muitakin hyllyluokitusjärjestelmiä. Opettajankoulutuslaitosten kirjastot käyttivät omaa järjestelmäänsä, samoin oikeustieteellinen kirjasto, merenkulkualan koulutuskeskuksen kirjasto, kääntämisen ja viestinnän kirjasto sekä kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen kirjasto. Pienimmissä kirjastoyksiköissä kokoelma on voitu hyllyttää aakkosellisestikin, ja vasta myöhemmin, kirjakokoelman kasvaessa, on siirrytty alanmukaiseen luokitukseen, kuten on tapahtunut kulttuurihistorian ja musiikkitieteen seminaarikirjastoissa.

Luettelointi

Automaattisen tietojenkäsittelyn helpottaessa jo monia muita rutiinitehtäviä manuaalinen luettelointi säilyi tieteellisissä kirjastoissa yleisenä käytäntönä huomattavan pitkään. Varsin huomattava osa kirjastossa tehdystä työstä oli juuri luettelointia. Vaikka tiedekuntakirjastoissa ja pääkirjastossa oli samoja kirjoja, ne luettelointiin joka kokoelmassa erikseen. Monesti tieto siitä, että sama kirja oli useammassa kokoelmassa, selvisikin vasta sitten, kun luettelokortteja sijoitettiin kortistoon. Kun lahjoituksia tai tilausehdotuksia tarkistettiin kortistoista, merkittiin kyllä muistiin, mikäli kirja oli jo jossakin yksikössä, ja aikaisemmin tehtyä luettelointia saattoi käyttää mallina. Työtä se ei silti sanottavasti säästännyt.

Kirjoja ei voi antaa asiakkaiden käyttöön ennen luettelointia; ei varsinkaan nykyisenä atk-kirjastojärjestelmän aikana, jolloin rekisteröity lainaus vaatii sekä asiakkaan että kirjan löytymistä järjestelmästä. Jonkinlaiset tiedot kirjasta – paitsi teoksesta itsestään, myös sen kuulumisesta tiettyyn kokoelmaan – piti olla myös manuaalisten toimintojen aikana, jotta lainaustapahtumasta voitiin kirjoittaa kuitti. Siihen sisältyvien tietojen perusteella tarvittaessa voitiin karhuta palauttamatta jäänyt laina. Luettelointi on siten aina ollut merkittävässä asemassa; osastojen toimintakertomuksissa on erityisesti korostettu sitä, että kaikki kokoelmiin sijoitettu aineisto on luettelointi. Näin on haluttu osoittaa, että työvoiman vähäisyydestäkään huolimatta tästä työstä ei ole tingitty eikä luetteloimattomia aineistoja ole kasaantunut tulevien vuosien vaivaksi. Kasvatustieteellisen tiedekuntakirjaston ja hoitotieteen ulkomaisen kirjallisuuden luettelointi jouduttiinkin 1980-luvun lopulla ja

1990-luvun alussa tekemään pääkirjaston ulkomaisella osastolla, koska asianomaisissa yksiköissä voimavaroja ei riittänyt.

Luetteloiden kirjoituskoneella tekemä pääkortti kopioitiin monistusvahakselle, josta otettiin tarvittava määrä kortteja tekijä- ja nimekeviittauksia sekä systemaattista kortistoa varten. Pääkirjastossa selvittiin vähemmällä korttimäärällä kuin tiedekuntakirjastoissa, joissa piti monistaa tekijä- ja nimekeviittaukset sekä tiedekuntakirjaston kortistoon – useimmissa tapauksissa myös seminaarikirjaston kortistoon – että pääkirjaston keskuskortistoon, jonne toimitettiin myös alanmukaiset kortit.

Uutuusluettelot valmistettiin luettelokortteja kopioimalla, joten niidenkin tarpeisiin oli varattava yksi kortti luetteloiduista ulkomaisista kirjoista. Koska Fennica-kirjallisuus saatiin joka tapauksessa vapaakappaleina pääkirjastoon, tiedekuntakirjastot eivät sisällyttäneet kotimaisia hankintoja uutuusluetteloihinsa. Pääkirjasto puolestaan julkaisi tiedot hankkimastaan matemaattisluonnontieteellisestä ja oikeustieteellisestä kirjallisuudesta asianomaisten tiedekuntakirjastojen uutuusluetteloissa.

Uudemmasta ulkomaisesta kirjallisuudesta lähetettiin myös luettelokortit Tieteellisten kirjastojen yhteisluetteloa varten. Tiedekuntakirjastoilla saattoi lisäksi olla omia yhteyksiään tahoihin, jotka halusivat itselleen tiettyjen alojen uutuuksista tiedot luettelokorttien muodossa. Esimerkiksi lääketieteellinen tiedekuntakirjasto vaihtoi kortteja muiden lääketieteellisten kirjastojen kanssa 1980-luvun alkupuolelle saakka, jolloin todettiin, että kirjastojen yhteisluetteloiden toimittaminen oli nopeutunut aikaisemmasta ja ko. toiminta kaukopalvelun osalta käynyt tarpeettomaksi. (TYKA, lääketieteellisen tdkk:n toim.kert 1982-1983). Kortteja tarvittiin kuitenkin paljon: ei ollut kovinkaan harvinaista, että esimerkiksi humanistisessa tiedekuntakirjastossa yhdestä vahaksesta jouduttiin monistamaan yli kaksikymmentä korttia. Niihin lisättiin vielä kirjoituskoneella tarpeelliset viittaukset. 1980-luvun puolivälissä saatiin muistikirjoituskoneita, joilla voitiin jo luetteloitaessa tulostaa tarvittava määrä kortteja. Silloin, kun tarvittiin paljon kortteja yhdestä teoksesta, vahamonistus oli kuitenkin taloudellisempaa, sillä muistikirjoituskoneiden värikasetit olivat kertakäyttöisiä.

Kortistomuotoisten luetteloiden päivitys oli hidasta. Luettelokortteja kerättiin yhteen pitemmältä ajalta, aakkostettiin ja vietiin sitten kortistoon. Tämä saattoi tapahtua esimerkiksi neljä kertaa vuodessa. Uusimpien hankintojen tiedot siis puuttuivat kortistoista, joten uutuushyllyt olivat välttämättömiä joka yksikössä. Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tiedekuntakirjaston seminaarikirjastojen uutuushyllyistä kirjat siirrettiin oikeille paikoilleen sitä mukaa, kun niiden luettelokortit saatiin asianomaisen yksikön kortistoon. Pääkirjaston ulkomaisen osaston uutuushyllyissä kirjoja oli tapana säilyttää vuoden ajan. Tämä oli perusteltua siksi, että suljetussa varastossa kirjat eivät enää olleet käyttäjien nähtävillä. Lainaustiskin tuntumassa sijaitsevasta uutuushyllystä asiakas sai lainata kirjoja heti mukaansa aineistopyyntöä erikseen tekemättä.

Pääkirjaston keskuskortiston täydentäminen kuului ulkomaisen ja kotimaisen osaston tehtäviin. Tiedekuntakirjastot lähettivät keskuskortistoon tarkoitetut luettelokortit näille osastoille, joissa kaikki kertyneet kortit järjestettiin aakkosellisen tai systemaattisen järjestyksen mukaan. Aakkostaminen oli kirjastoapulaisten työtä, mutta muutaman kerran vuodessa tehtävä korttien lopullinen sijoittaminen keskuskortistoon oli uskottu kummallakin osastolla vain yhdelle kirjastonhoitajalle.

Kortistossa oli omat tarkat sääntönsä, ja yksi varomaton poikkeama olisi vähitellen voinut johtaa kokonaisten korttinippujen kerääntymisen väärään paikkaan. Oikeaan kortistonlukutaitoon, jota varsin vähän missään opetettiin ja joka kulki henkilökunnan keskuudessakin perimätietona, kuului mm. se, että saksankielisissä sanoissa ä ja ö tuli lukea ae ja oe, olipa kyse kotimaisen tai ulkomaisen kirjallisuuden kortistosta. Jäiköhän joku asiakas ilman Christian Gottlob Bröderin kirjoittamia kielioppeja, kun ei osannut hakea niitä kohdalta Broeder? Piti myös tietää, että nimekeviittaukset aakkostettiin ennen tekijöitä eli teos Suomi kuvina löytyi kortistosta ennen Juhani Suomen teoksia. Ulkomaisessa kortistossa kaikki Raamatut löytyivät kohdasta Biblia, lukipa kirjan nimiölehdellä Bible, Bibeln, Biblija tai joku muu. Kotimaisessa kokoelmassa Raamatun kortisto-ongelma oli ratkaistu käytännöllisesti: ensimmäisestä suomenkielisestä, vuonna 1642 ilmestyneestä kokoraamatusta lähtien kaikki lukuisat Raamatut, Vanhat ja Uudet testamentit sijoitettiin varastoon painovuoden mukaiseen järjestykseen eikä niistä tehty erillisiä kortteja keskuskortistoon. Sinne tuli vain maininta, että asiakas sai haluamansa Raamatun mainitsemalla aineistopyynnössään teoksen painovuoden.

Kansallisbibliografiaan luettelointi

Keväällä 1978 aloitettiin Helsingin yliopiston kirjaston, Turun yliopiston kirjaston ja Jyväskylän yliopiston kirjaston kesken neuvottelut kotimaisen kirjallisuuden tietokonepohjaisen yhteisluetteloinnin aikaansaamiseksi. Neuvotteluihin osallistui myös opetusministeriön asettama tieteellisten kirjastojen atk-ryhmä. Luettelointiyhteistyö katsottiin välttämättömäksi Suomen kansallisbibliografian ajan tasalle saattamisen vuoksi ja myös sen täydellisyyden parantamiseksi. Turun yliopiston kirjaston osalta yhteistoimintaan päätettiin ryhtyä vuoden 1979 alusta monografioita koskevana. Tuolloin kaavailtiin yhteistyön ulottuvan myöhemmin myös kausijulkaisujen luettelointiin, mutta se jäi lopulta kansalliskirjaston huoleksi. Opetusministeriö ilmoitti asettavansa kirjastojen käyttöön tarvittavat atk-laitteet ja atk-työryhmän tehtävänä oli laatia tarvittavat luettelointiohjelmat.

Käytännössä yhteistoimintaa hoitivat kunkin kirjaston kotimaisen osaston yhdysmiehet, toimituskunta, johon kuuluivat kolmen kirjaston ylikirjastonhoitajat, kansallisbibliografian päätoimittaja ja tieteellisten kirjastojen atk-organisaation edustajat sekä tieteellisten kirjastojen atk-organisaation asettama elin, joka viime kädessä ratkaisi asiaan kuuluvat atk-tekniset ongelmat (esim. TYKA, os.joht. ptk 21.2.1979).

Syksyllä 1978 järjestettiin useita henkilökunnan koulutustilaisuuksia koskien sekä uusia luettelointisääntöjä että atk-luettelointia varten käytettävien lomakkeiden täyttöä. Luetteloitava kirjallisuus jaettiin yhteistyökirjastojen kesken ISBN-kustantajatunnusten perusteella. Luetteloinnin käynnistyttyä kotimaisen osaston työ rytmittyi paljolti Helsingin yliopiston kirjaston kansallisbibliografian toimiston asettaman aikataulun mukaan. Vapaakappalelähetyksen saavuttua osasto luetteloi määräajassa sille kuuluvien kustantajien julkaisut. Luetteloinnin työvälineet vaihtuivat kirjoituskoneesta ja pahvikorteista lyijykynään ja A 4 -lomakkeeseen, johon oli monistettu luettelointiformaatti numeroituine kenttineen. Näitä täytteli useampi henkilö, joiden tekemät luetteloinnit yksi siirsi kirjaston ainoalle näyttöpäätteelle, opetusministeriön luovuttamalla Incoterm-laitteelle, joka tuli kirjastoon 3. tammikuuta 1979 (TYKA, os.joht. ptk 3.1.1979). Tiedot menivät magneettilevyille, jotka lähetettiin Valtion tietokonekeskukseen. Luettelointi piti vielä tarkastaa

päätteeltä ennen tietojen lähetystä Helsinkiin ja koska lähetyspäivämääriä oli ehdottomasti noudatettava, oli virka-ajasta etenkin ensimmäisiä vuosina tingittävä. Tietokonepääte, jolle henkilökunta antoi lempinimen Lydia tuohon aikaan esitetyn suosituksen televisiosarjan mukaan, oli tauotta käytössä, kun luettelointeja joko syötettiin tai tarkastettiin. Kirjaston julkaiseman Suomen aikakauslehti-indeksin toimitustyö muutettiin myös atk-pohjaiseksi, joten kolmaskin henkilö odotti vuoroaan päätteen ääreen. Kansallisbibliografian yhteisluettelointi sekä siihen liittyvä tekniikka oli kirjastomaailmassa erikoisuus, jota mielellään esiteltiin vieraille. Koneen ääressä kiireisessä tahdissa työskentelevä sai tottua siihen, että katselijoita ja kyselijöitä riitti selän takana. Kun päätteeseen, joita koko Suomessa oli kolme, tuli häiriö, korjaajan tilaaminen ja saapuminen kesti aikansa. Kovassa käytössä ollut kone vaihdettiin uudempaan vuonna 1984. Jossakin väläytetty tulevaisuudennäkymä, jonka mukaan jokaisella työntekijällä tulisi joskus olemaan oma pääte käytössään, tuntui tuolloin epäuskottavalta ajatukselta.

Vaikka työ aikataulujen vuoksi oli kiireistä ja kansallisbibliografiatasoinen luettelointi poikkesi vaativuudeltaan aiemmasta käytännöstä, yhteistyöhön ryhtyminen oli kuitenkin vapaakappalekirjastolle pelastus. Kirjastohan olisi muuten joutunut luetteloimaan itse kolminkertaisen määrän aineistoa, ja kaiken aikaa vapaakappaleiden määrä vain kasvoi. 1970-luvun puolivälissä oli jo osa kirjallisuudesta jäänyt työvoimapulan vuoksi luetteloimatta, mutta uusia rästejä ei luettelointiyhteistyön kurinalaisuuden vuoksi enää kertynyt. Turun yliopiston kirjasto oli velvollinen hoitamaan oman luettelointosuutensa määrääjässä, ja kun yhteistyökumppanit toimivat samoin, niiden tekemiin luettelointeihin riitti oman kirjaston osalta sijaintitietojen lisäys.

Yhteisiä koulutus- ja neuvottelupäiviä pidettiin säännöllisesti. Työ sitoi osallistuvat kirjastot yhteneviin menettelytapoihin ja luettelointisääntötulkintoihin, joten mikään kirjasto ei yksin voinut ratkaista asiaan liittyviä ongelmia varmistamatta ensin asiaa toisilta kirjastoilta tai atk-organisaatiolta. Monia luettelointityön kysymyksiä jouduttiin ajattelemaan aikaisempaa laaja-alaisemmin, kun ei voitu aina pitäytyä omassa kirjastossa siihen asti noudatettuihin käytäntöihin. Vaikka kaikki kolme yhteistyötä tekevää kirjastoa olivat vapaakappalekirjastoja, jokaisella oli omat näkemyksensä kokoelman järjestämisessä ja aineistoryhmien rajaamisessa. Painotuote, joka jossakin kirjastossa katsottiin monografiaksi ja siten kansallisbibliografiaan luetteloitavaksi, saattoikin toisen kirjaston näkökulmasta olla pienpainate tai kausijulkaisu.

Luettelot julkaistiin filmikorttina, sekä aakkosellisena että UDK-luokituksen mukaan alanmukaisena. Uusi luettelomuoto lähensi Turun yliopiston kirjaston yksiköitä toisiinsa, sillä filmikorttiluettelot toimitettiin myös tiedekuntakirjastoihin. Näin jokaisessa yksikössä voitiin tarkistaa uuden kotimaisen kirjallisuuden sijaintitietoja, mikä palveli paitsi kirjallisuuden välittömiä käyttäjiä myös esimerkiksi hankinnoista vastaavaa henkilöstöä. Siihen asti, ja ulkomaisen kirjallisuuden osalta vielä yli vuosikymmen eteenpäin, kokoelmien tuntemus tiedekuntakirjastoissa rajoittui yleensä omiin aineistoihin. Kun jotakin ei omasta kokoelmasta löytynyt, oli turvauduttava pääkirjaston keskuskortistoon.

Aluksi filmikorttiluettelot kumuloituivat siten, että ne vuoden aikana kymmenen kertaa eli jokaisen luettelointierän jälkeen korvattiin uusilla. Ennen pitkää filmikorttien käyttö tuli hankalammaksi, sillä koko luettelointiyhteistyön aikainen aineisto kumuloitiin vuodesta 1985 lähtien vain kerran, myöhemmin kahdesti vuodessa, ja uusimpia teoksia oli etsittävä niistä filmikorteista, jotka käsittivät vain kuluvan vuoden.

Pääkirjastossa asiakkaan, joka tarvitsi useampina vuosina ilmestyneitä kotimaisia teoksia, oli etsittävä niitä sekä kortistoista että filmikorteilta, joiden tutkimiseen oli kortistosalissa useampia lukulaitteita. Niitä tarvittiin tietysti myös jokaiseen tiedekuntakirjastoon ja henkilökunnan käyttöön. Kirjastossa eläteltiin toivetta, että uuteen tietojenkäsittelytekniikkaan siirtyneet pankit voisivat lahjoittaa tarpeettomiksi jääneitä lukulaitteitaan kirjastolle. Niiden suurennus ei kuitenkaan sopinut kirjaston filmikorttien lukemiseen ja sitä paitsi pankeissa haluttiin säilyttää laitteet uuden järjestelmän mahdollisten vikatoimintojen varalta (TYKA, os.joht. ptk 2.10.1979, 16.10.1979).

Perinteiseen kortistoon tottuneet asiakkaat saattoivat kieltäytyä opettelemasta lukulaitteen käyttöä ja vaativat virkailijoita paikantamaan haluamansa teokset. Kun asiakas kortistoa käyttäessään joutui usein kiertämään laatikolta toiselle viittauskorttien ohjeita seuratessaan, filmikortteja pystyi lukemaan yhdellä istumalla vain kortteja lukulaitteen alle vaihdellen. Epäkäytännölliseltä sekini alkoi tuntua verkossa käytettävien reaaliaikaisten luetteloiden tehdessä tuloaan. Filmikortteihin liittyi sama ongelma kuin perinteiseen, muutamia kertoja vuodessa täydennettyyn kortistoon; se ei ilmestyessään vastannut kokoelmaa, joka edellisen eräajon jälkeen oli taas kasvanut. Kaikkiaan filmikortit toimivat uusimman kotimaisen kirjallisuuden luettelona vajaan viidentoista vuoden ajan.

Yhteistyön tuloksena saatiin paitsi kotimaisen kirjallisuuden luettelointi aikaisempaa sujuvammaksi ja täydellisemmäksi, myös kirjaston kotimaisen kokoelman luettelo nopeammin asiakkaiden käyttöön. Vaikka suurimmat muutokset koettiin kotimaisella osastolla, yhteisluettelointiin siirtyminen vaikutti työtehtäviin kaikissa niissä yksiköissä, jotka hankkivat kokoelmiinsa kotimaista kirjallisuutta. Tästä lähin tiedekuntakirjastoissa ei tarvinnut enää monistaa kortteja uudesta kotimaisesta kirjallisuudesta pääkirjaston keskuskortistoa varten, sillä kaikki vuonna 1979 ja sen jälkeen ilmestynyt Fennica-kirjallisuus tallentui uusiin luetteloihin. Kotimainen osasto lisäsi oman työnsä ohessa myös tiedekuntakirjastojen antamat sijaintitiedot yhteisluetteloon filmikorttikauden viimeisiä vuosia lukuun ottamatta. Omia kortistojaan varten tiedekuntakirjastot kyllä joutuivat luetteloimaan kirjat entiseen tapaan, siitäkkin syystä, että vapaakappaleista tehty luettelointi oli käytettävissä vasta huomattavan ajan kuluttua kirjan ilmestymisestä.

Turun yliopiston kirjasto oli mukana kansallisbibliografian luettelointiyhteistyössä vuoden 2004 loppuun saakka eli neljännesvuosisadan ajan. Jyväskylän yliopiston kirjasto oli jättäytynyt siitä jo aikaisemmin sanottuaan sopimuksen irti vuoden 2000 lopulla.

Atk-luettelointi laajenee

Kotimaisen kirjallisuuden siirryttyä kokonaisuudessaan atk-luetteloitavaksi oli tietysti aiheellista kysyä, milloin ulkomaisen kirjallisuuden osalta voitaisiin tehdä samoin. Vuonna 1979 Joensuun korkeakoulun kirjastossa oli jo siirrytty atk-luettelointiin ja muutamat muut suuret kirjastot olivat aloittamassa sitä kirjastokohtaisena kokeiluna. (TYKA, os.joht. ptk 30.10.1979). Atk-luetteloinnin tulokset olivat 1980-luvulla kuitenkin yleensä kansallisbibliografian tapaan mikrokorttimuotoisia kokoelmaluetteloita, reaaliaikaisten online-kirjastojärjestelmien aika tuli seuraavalla vuosikymmenellä.

Online-luetteloinnissakin kotimainen osasto oli Turun yliopiston kirjastossa muita edellä. Osasto sai vuonna 1989 käyttöönsä neljä päätettä, joista oli online-yhteys Helsingin yliopiston kirjaston bibliografisen osaston keskuskoneeseen. Näin oli otettu ensimmäinen askel kohti VTLS-kirjastojärjestelmää: monografioiden online-rekisteröintiin oli tekniset valmiudet. Keskuskoneeseen pääsyä voitiin kuitenkin aluksi hyödyntää vain koeluetteloimalla ja testitietokantojen käsittelemällä, sillä luettelointisäännöt ja -käytännöt odottivat lopullista täsmentämistä (TYKA, kotimaisen osaston toim.kert 1989) .

Kotimainen osasto otti toukokuussa 1990 käyttöön VTLS:n luettelointitoiminnan osana kansallisbibliografian luettelointiyhteistyötä. Vuonna 1991 hankittu ulkomainen kirjallisuus luettelointiin vielä manuaalisesti. Samaan aikaan aloitettiin vuonna 1980 ja sen jälkeen ilmestyneen ulkomaisen kirjallisuuden konvertointi eli korttimuotoinen luetteloiden konelukuiseen muotoon saattaminen. Joissakin kirjastoyksiköissä mukaan otettiin vanhempaa aineistoa. Työ teetettiin ostopalveluna Helsingin yliopiston kirjaston alaisessa luetteloiden konvertointikeskuksessa Kotkassa, jossa konvertoitiin 81.445 tietuetta. Takautuvaan luettelointiin käytettiin osa kirjallisuuden hankintarahoista (Turun yliopiston vuosikirja 1992). Ulkomaisen kirjallisuuden manuaalinen luettelointi lopetettiin syksyllä 1992. Vuosina 1976 – 1979 julkaistu ulkomainen kirjallisuus konvertoitiin kirjaston omana projektina vuoden 1993 aikana. Sen jälkeen takautuvaa luettelointia on jatkettu sekä määräaikaisen että vakinaisen henkilökunnan työnä.

Konvertoinnin edellä on myös varsinkin pääkirjaston ulkomaisesta kokoelmasta poistettu kirjallisuutta, sillä tietokantaan ei kannata tallentaa teoksia, jotka katsotaan tarpeettomiksi tai joita on jo riittävästi muissa yksiköissä. Poikkeuksena ovat erilliset kokoelmat, jotka on säilytettävä alkuperäisinä kokonaisuuksina. Suomi-kokoelman konvertointi on lähinnä sijaintitietojen lisäämistä, sillä korvauksena kansallisbibliografian luettelointiyhteistyöstä Turun yliopiston kirjasto on saanut suoraan omaan Volter-kirjastotietokantaansa suurimman osan myös yhteistyötä edeltäneen ajan fennica-kirjallisuuden bibliografisista tietueista.

VTLS-järjestelmässä luettelointitiedot syötettiin suoraan tietokantaan. Moninkertainen tallennus- ja tulostustyö jäi pois. Luetteloitu aineisto oli käyttäjien nähtävissä luettelointia seuraavana päivänä, mikä nopeutti huomattavasti uusimman aineiston löytämistä. VTLS-järjestelmää seurannut Voyager toimii täysin reaaliajassa, joten luetteloija voi tekemänsä virheetkin korjata helposti saman tien.

Vuodenvaihteessa 2008-2009 tapahtui atk-pohjaisessa luettelointijärjestelmässä suurempi muutos kun Tieteellisten kirjastojen yhteisluettelon ylläpidossa alettiin käyttämään Aleph-järjestelmää Voyagerin sijaan. Tässä yhteydessä myös bibliografisten tietueiden luettelointitapa muuttui, sillä luettelointi tapahtuu Aleph-clientilla suoraan Lindaan. Lindaan luetteloitu tietue kopioituu omaan tietokantaan, jonka jälkeen päästään luomaan omat varasto- ja nidetietueet. Luettelointisuunnan muuttuminen Lindasta omaan Volter-tietokantaan suuntautuvaksi johtui paitsi Voyager-Lindan teknisistä vaikeuksista myös taustalla vaikuttaneesta Kansalliskirjaston omaksumasta strategiasta. Tuon strategian mukaan ideaalitalanne olisi, että Suomessa tulevaisuudessa olisi vain yksi kirjastotietokanta. Tehty muutos on askel tuohon suuntaan. Alkuvaiheessa Aleph-luettelointi on kuitenkin tuonut mukanaan omia ongelmia ja kirjastotietokannan ylläpito on kirjaston näkökulmasta katsoen muutoksen myötä mutkistunut.

VOLTER-tietokantaan on luetteloitu muutakin kuin Turun yliopiston kirjaston kokoelmia. VOLTERissa on jo mainittu oikeustieteellisen tiedekunnan oppiainekokoelma sekä Turun yliopistollisen keskussairaalan lastenpsykiatrian kirjaston kokoelma. Näiden aineistojen ongelma on se, että niistä lainaaminen ei kuitenkaan onnistu kirjaston kautta. Sen sijaan opiskelijoiden kirjallisuuden hankintaa on helpottanut se, että Turun yliopiston ylioppilaskunnan kirjaston kokoelma, noin 9 000 nidettä, luetteloiitiin VOLTER-tietokantaan vuoden 2002 aikana. Tätä ennen kyseinen kuittilainauksella toiminut kirjasto oli monille asiakkaille varsin tuntematon. Sen aineiston saaminen tietokantaan paransi kurssikirjallisuuden näkyvyyttä ja saatavuutta.

Poistot ja kirjamyynnit

Kirjaston kokoelmien kivijalan muodostivat alkuvaiheen kirjakeräyksissä saadut lahjoitukset. Koska kirjastolle haluttiin kerätä Helsingin yliopiston kirjaston Fennica-kokoelmaa vastaava Suomi-kokoelma, kaikilla kotimaisilla painatteilla oli tietenkin kiistaton arvonsa, joka tuli säilymään pysyvästi. Jos näitä teoksia ei olisi saatu lahjoituksina, ne olisi kokoelman kartuttamisperiaatteen mukaisesti yritetty hankkia jotenkin muuten.

Ulkomaisen kirjallisuuden suhteen tilanne oli toinen. Kirjasto sai keräyksissä paljon aineistoa, joka jo tullessaan oli vanhentunutta; tarpeetonta käyttäjälleen, joka uskoi lahjoituksellaan parhaiten tukevansa uutta suomalaista yliopistoa. Kaikki kirjallisuus kuitenkin kelpuutettiin kokoelmiin ja luetteloiitiin. Niinpä voitiin jo 1920-luvun alussa todeta, että suomalaisen kielentutkimuksen, historian, kemian ja kirjallisuushistorian aloilla kirjakokoelmat tyydyttivät jonkinlaisia vaatimuksia, mutta muut yliopiston tieteenalat olivat niukemmin edustettuja; kansantalouden, matematiikan ja fysiikan kirjallisuutta oli suorastaan heikosti. Sen sijaan yliopiston opetusaineiden ulkopuolista, etenkin vanhempaa teologista, mutta myös oikeus- ja lääketieteellistä kirjallisuutta oli erittäin runsaasti (Kilpi 1922. s. 35). Kahteen viimeksi mainittuun kuului vielä 1920-luvun alussa ajankohtaistakin kirjallisuutta, mutta tuskinpa sillä oli käyttöarvoa enää silloin, kun yliopistoon aikanaan perustettiin lääke- ja oikeustieteelliset tiedekunnat.

Tiedekuntakirjastojen pohjana olleet ensimmäiset seminaari- ja laitoskirjastot syntyivät pääkirjaston kaksoiskappaleista. Niinpä voi arvella, ettei niissäkään aluksi ollut aivan tuoreinta tieteellistä tutkimusta. Monissa yksiköissä tämä kokoelman vanhin osa on säilynyt kirjaston muuten ajanmukaistuessa ja laajentuessa. Jos hyllytilaa on riittänyt, ei vanhentuneen aineiston poistaminen ole tullut harkittavaksi. Avokokoelmana toimivassa kirjastossa vanhentunut teos tosin herättää käyttäjän ihmetyksen toisin kuin pääkirjaston varastossa. Toisaalta tiedekuntakirjastoissa voitiin välttää totaalaisia poistotoimia lähettämällä vanhentunut kirjallisuus pääkirjaston säilytettäväksi. Monesti lähetettiin myös laitosten poistamat, tiedekuntakirjastolle tarjotut kirjat suoraan pääkirjastoon, kun katsottiin, ettei laitoksen hylkäämiä kirjoja kukaan tiedekuntakirjastossakaan lukisi. Aina atk-aikaan asti pääkirjaston ulkomainen osasto luetteloi kuuliaisesti varastoonsa näitä tutkimukselle vähäarvoisia lahjoituksina saamiaan julkaisuja, joista tarpeettomimpia lienevät olleet yksittäiset osat moniosaisista teoksista, käännösten käännökset, teokset kielellä, jota juuri kukaan ei ainakaan Turun yliopistossa lukenut tai toistuvat painokset Kim Il Sungin kootuista teoksista.

Maaliskuussa 1989 perustettiin Kuopioon Varastokirjasto. Samanaikaisesti sekä tieteellisistä että yleisistä kirjastoista siirrettävän aineiston yhteisenä varastokirjastona se on ensimmäinen maailmassa. Varastokirjaston perustaminen oli myönteinen asia Turun yliopiston kirjastolle, jonka omat varastot olivat täyttymässä. Lisäksi Varastokirjasto maksoi palkan henkilöille, jotka yleisessä kirjastossa, matemaattis-luonnontieteellisessä tiedekuntakirjastossa ja lääketieteellisessä tiedekuntakirjastossa tekivät ensimmäiset poistot Varastokirjastoon siirtoa varten. Varastokirjastoon lähetettäväksi valikoitiin aluksi mm. vaihtolähetyksissä saatuja ulkomaisten yliopistojen julkaisuja. Sittenkin kirjaston kokoelmia on järjestelmällisesti käyty läpi ja vähän käytettyä aineistoa on harkitusti lähetetty Varastokirjastoon tai poistettu kokonaan. Poistamista on vauhdittanut hyllytilan puute, mutta myös päätös siirtää kaikki kokoelmaluettelot tietokantaan. Tällöin on nidekohtaisesti pitänyt sekä pääkirjaston ulkomaisen kokoelman että tiedekuntakirjastojen kohdalla ratkaista, onko teos säilyttämisen arvoinen: kannattaako uhrata työtä sen uudelleen luettelointiin ja maksaa viivakooditarrasta, joka tarvitaan kirjan lainaamista varten. Pääkirjasto on käyttänyt paljon laitosten asiantuntija-apua kokoelmien arvioinnissa, ja sekä monografioita että kausijulkaisuja on joissain tapauksissa siirretty tiedekuntakirjastojen kokoelmiin. Aikaisemminhan liikenne kulki enimmäkseen päinvastaiseen suuntaan, mutta mm. kasvatus- ja yhteiskuntatieteiden kirjaston uudet säilytystilat mahdollistivat julkaisujen siirtämisen sinne.

Yksityisen yliopiston aikana kirjasto olisi voinut vapaasti myydä ylimääräisiä painatteitaan. Myynti kuitenkin rajoittui yksittäisillä kaksoiskappaleilla käytyyn kauppaan. Kaksoiskappaleet olivat kirjaston alkuvuosina myös tärkeitä vaihdettaessa kirjallisuutta muiden kirjastojen kanssa. Myös monet antikvaariset kirjakauppiat kelpuuttivat kaksoiskappaleet kirjastolle tarjoamansa aineiston maksuksi, ja tällaisia vaihtosuhteita ylläpidetään edelleen.

Valtiollistamisen jälkeen kirjasto ei enää voinut myydä aineistoaan, ainoastaan lahjoittaa toiselle valtion virastolle tai hävittää. Johtosäännön mukaan kirjaston yksikötkin tarvitsivat kuluneiden ja tarpeettomien painatteiden poistamiseen ylikirjastonhoitajan luvan (TYKA, TYK:n johtosääntö 1976).

Kurssikirjastosta hävitettiin vuosittain tutkintovaatimuksista poistettuja kirjoja. Ensin niitä tarjottiin kirjaston muihin yksiköihin, mutta koska samaa nimekettä oli yleensä monta kappaletta, hävitettävääkin jäi runsaasti. Kirjojen hävittämisestä saatiin aikaisemmin kilohintaan perustuva korvaus. Sen poistuttua osastonjohtajia kehoitettiin yksiköittäin huolehtimaan kirjojen hävittämisestä ja varomaan, ettei aineisto päätyisi kaupalliseen tarkoitukseen. (TYKA, os.joht. ptk 25.9.1979). Myöhemmin päätettiin ottaa selvää, olisiko poistettujen kirjojen myyminen sittenkin sallittua (TYKA, os.joht. ptk 16.10.1979). Kuitenkin vasta vuonna 1993 kurssikirjaston poistokirjoja ryhdyttiin myymään asiakkaille (TYKA, kurssikirjaston toim.kert. 1993).

Kun taloussäännöt muuttuivat ja valtion omaisuuden myyminen oli sallittua, kirjasto järjesti ensimmäisen kirjamyyntinsä marraskuussa 1989. Tulevista myyntitapahtumista se poikkesi siinä, että kaupan oli vain Turun yliopiston omia julkaisuja. Kirjasto oli aina saanut tietyn määrän kappaleita jokaisesta yliopiston viidessä Annales-sarjassa ilmestyneestä julkaisusta. Niitä käytettiin kirjaston vaihtolähetyksiin. Ylimääräiset oli säilytetty kirjastossa yliopiston alkuvuosilta asti. Nekin veivät varastossa hyllytilaa, jota tarvittiin kasvavalle kokoelmalle. Annales-sarjojen alennusmyyntiluettelo jaettiin myös muualle Suomeen. Myyntitapahtuma herättikin runsaasti mielenkiintoa, vaikka kyse oli ulkonäöltään arkisesta ja

sisällöltään usein jo vanhentuneesta aineistosta, monista julkaisuista olivat sivutkin leikkaamatta auki. Aivan uusimpia julkaisuja ei voitu myydä, koska niiden hintoihin olisi pitänyt lisätä liikevaihtovero, kun taas vanhempaa kirjallisuutta sai myydä verottomasti.

Myöhemmin on järjestetty poistomyynnejä ainakin vuosina 1995, 1999, 2003 ja 2007. Myytävänä on ollut sekä uusia että vanhoja kaksoiskappaleita ja ulkomaiseen kokoelmaan ja tiedekuntakirjastoihin kuuluneita, mutta vanhentuneina poistotuomion saaneita painatteita. Vuonna 1999 myyntitapahtuma järjestettiin peräti kaksi kertaa, koska tulossa oleva pääkirjaston peruskorjaus pakotti henkilökunnan muutenkin tyhjentämään työhuoneita ja osin varastotilojakin. Varastoon jouduttiin näet peruskorjauksen ajaksi siirtämään työhuoneista ja käsikirjastosta kirjallisuutta ja muuta sellaista tavaraa, jota ei otettu mukaan kirjastolle korjauksen ajaksi osoitettuihin väliaikaisiin tiloihin.

Vuonna 2008 valmistunut kokoelmapalveluiden pitkään kestänyt evaluointi- ja poistotyö tuotti kipeästi kaivattua hyllytilaa sen verran, että pääkirjaston hyllytilan arveltiin riittävän vuoteen 2010.

KIRJASTOALAN YHTEISTYÖ

Kotimainen kirjastoyhteistyö

Turun yliopiston kirjasto, kuten kirjastolaitokset yleensäkin, oli kyse sitten tieteellisestä tai yleisestä kirjastosta, toimi vielä 1970-luvulla huomattavan itsenäisenä. Sen oli mahdollista toimia vuosikymmenien aikana hioutuneiden käytäntöjen mukaan. Tietenkin kirjastojen välillä oli yhteistyötä esimerkiksi kaukopalvelun muodossa. Toisaalta sekin miellettiin heikkoudeksi: jos kirjastolla olisi ollut varaa hankkia kaikki yliopiston tutkijoiden kaipaama aineisto omiin kokoelmiinsa, kaukopalvelua ei olisi tarvittu ollenkaan.

Sellaista yhteistyötä, joka edellytti esimerkiksi yhtenäisten luettelosääntöjen käyttöä, oli uusien ulkomaisen kirjallisuuden hankintojen ilmoittaminen tieteellisten kirjastojen yhteisluetteloon. Kausijulkaisuista ylläpidettiin vastaavaa Finuc-S-luetteloa. Näitä luetteloita käytettiin lähinnä kaukopalvelussa pyydetyn aineiston paikantamiseen.

Tiedekuntakirjastoilla oli joitakin omia yhteistyömuotoja muiden kirjastojen kanssa. Esimerkiksi lääketieteellinen tiedekuntakirjasto lähetti tiedot luetteloimistaan teoksista Suomen muiden yliopistojen lääketieteellisiin kirjastoihin. Sekä yleinen kirjasto että tiedekuntakirjastot tekivät omia uutuusluetteloitaan, joita jaettiin paitsi oman yliopiston laitoksille, myös muihin tieteellisiin kirjastoihin.

Merkittävin ja pitkäaikaisin yhteistyön ilmentymä oli Turun yliopiston kirjaston osallistuminen kansallisbibliografian yhteisluettelointiin vuosina 1979 – 2004. Tieteellisten kirjastojen yhteisen kirjastojärjestelmän myötä kaikkien käyttämä yhteistietokanta LINDA muodosti 1980-luvun lopulta lähtien verkon, jossa jokaisen mukana olevan kirjaston tekemä luettelointityö koitui – hyvin tehtynä – kaikkien muidenkin hyväksi.

Vuoden 1995 alussa käynnistyi kotimaisen artikkeliaineiston online-luettelointi ARTO-tietokantaan. Turun yliopiston kirjaston indeksoitavaksi valikoitiin merenkulun, aerobiologian, ympäristönsuojelun ja kielitieteen alojen kausijulkaisuja.

Yliopistokirjastojen yhteistyö on voimistunut 1990-luvulta lähtien voimakkaasti. Yhteistyö koskee paitsi kirjastojärjestelmää ja FinELib-yhteistyötä niin monia muitakin kirjastoja koskevia kehittämishankkeita, kuten informaatiolukutaidon kehittämistä.

Paitsi valtakunnallinen yhteistyö niin paikallisella tasolla tapahtunut yhteistyö on ollut vilkasta mm. kirjastoalan seminaarien ja koulutusten järjestämisen muodossa.

Kansainvälinen kirjastoalan yhteistyö

Yliopistokirjastomaailmassa kansainvälisyys on ollut arkea jo kauan johtuen esim. kansainvälisistä kirjastojärjestelmistä ja ulkomaisen aineiston hankinnasta.

Kirjasto ja kirjaston henkilökunnan edustajat ovat osallistuneet mm. kirjastojärjestelmiä (aikaisemmin VTLS, nykyisin Voyager) koskevaan kansainväliseen yhteistoimintaan ja kehittämiseen. Myös järjestelmien valinta- ja käyttöönottovaiheessa Turun yliopiston kirjaston edustajia on ollut mukana asiantuntijaryhmissä. Viimeksi vuonna 2008 TYK:n edustaja oli mukana kansainvälisen kaukopalveluohjelman valintaryhmässä.

Kirjasto on seuraavien kansainvälisten järjestöjen jäsen:

- IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions): laajin kansainvälinen kirjastoalan järjestö
- LIBER (The Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche): Euroopan tiedekirjastojen järjestö
- Bibliotheca Baltica: Itämeren ympäristön kirjastojen järjestö
- SPARC® (the Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition): avointa julkaisutoimintaa edistävä järjestö

Lisäksi kirjastolla on edustaja seuraavien järjestöjen toimielimissä:

- EAHIL (European Association for Health Information and Libraries) Council
- Nordic-Baltic Association for Medical and Health Information (NORDBALT)
- NIAS - Nordic Institute of Asian Studies, NIAS Librarian Network

Pitkäaikainen edustajuus LIBERin Collection Development Division Committeeessa kirjastolla on ollut vuoteen 2009 saakka.

Kansainväliseksi toiminnaksi voidaan katsoa myös se, että kirjasto toimii EU:n tallekirjaston hallinnoijana. Ko. kokoelma on Suomen vanhin EU:n tallekirjasto. Tallekirjaston hoitaja osallistuu EU:n tallekirjastojen kansainvälisiin kokoontumisiin ja yhteistyöhön.

Yhteistyössä Turun muiden kirjastojen kanssa on järjestetty kansainvälisiä kirjastoalan konferensseja, esimerkkinä vuonna 2009 useita satoja osallistujia Turkuun kerännyt informaatiolukutaitoa käsittelevä konferenssi.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Turun yliopiston kirjaston arkisto:

Cd 1 Kirjaston osastonjohtajien neuvottelutilaisuuksien pöytäkirjat 1970 – 1989.

Cd 2 Kirjaston osastonjohtajien neuvottelutilaisuuksien pöytäkirjat 1990 – 2003.

Da 1 Kirjaston johtosäännöt 1976, 1998, 2004.

Db 1 Kirjaston toimintakertomukset, joihin liittyen eri osastojen ja tiedekuntakirjastojen toimintakertomukset 1977 – 1992.

Db 2 Kirjaston toimintakertomukset, joihin liittyvät eri osastojen ja tiedekuntakirjastojen toimintakertomukset 1993 – 2004.

Dc 1-2 Hiukan lukemista - Turun yliopiston kirjaston henkilöstöneuvoston toimittama sisäinen tiedotuslehti 1984 – 1991.

Dc 3-8 Tykin piipusta – Turun yliopiston kirjaston viikkotiedote 1992- 2000.

Painetut lähteet:

Engman, Marja: Uudet mediat, vanhat haasteet. - Tieteentekijä 1995 : 9.

Eskelinen, Heikki: Suomen aikakauslehti-indeksi siirtymävaiheessa. - Kirjastolehti 1981 : 5.

Fagervik, Pirkko: CD-tietolevyjen verkotus Turun yliopistossa. Osa 1: Monen mutkan kautta eteenpäin. - Signum 1995 : 6.

Jauhiainen, Arto & Rinne, Risto: Pitkä tie kuilun partaalle : yli 60 vuotta kasvatustieteiden Turun yliopistossa. - Julkaisusarja: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta A. Tutkimuksia 170. Turku 1994.

Jokipii, Mauno: Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. - Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. [Jyväskylä 1997].

Kilpi, Volter: Turun suomalaisen yliopiston kirjaston perustaminen. - Turun suomalaisen yliopistoseuran vuosikirja 4. 1922.

Koskinen, Maija: Teholisä selvitti kirjaston palveluja Turussa. - Signum 1999 : 6.

Kujala, Irene: Vapaakappaleoikeuden vaiheita Oulun yliopiston kirjastossa. - Teoksessa: Pilkkeitä kirjastosta. Oulun yliopiston kirjaston 40-vuotisjuhla-julkaisu. - Oulun yliopiston kirjaston julkaisu 45. Oulu 1999.

Kurssikirjastojen organisointitoimikunnan III osamietintö. Komiteamietintö 1971 : B 130.

Laurikkala, Saini & Neuvonen, Eero K.: Turun yliopiston kirjasto 1917 - 1969. - Turun yliopiston kirjaston julkaisu 9. Turku 1970.

Marttinen, Riitta: Teholisää ja VeToLiSää, VTLS arvioitavana, kirjastotyö kehitettävänä. - Signum 1998 : 3.

Neuvonen, Eero K.: Turun Yliopiston kirjaston Suomi-kokoelma 1919 - 1944. - Suomalainen Suomi 1944.

Tieteellisen informoinnin neuvoston I mietintö. Komiteamietintö 1974 : 43.

Turun yliopisto tiedottaa. Lehdistötiedote 28B/83.

Turun yliopiston tiedonantoja 1970 - 1976.

Turun yliopistotiedotuksia 1977 - 1981.

Turun yliopiston kirjaston toimintakertomukset 1970 -1977.

Turun yliopiston vuosikirja 1970 - 2005.

Yliopistotiedot. Turun yliopiston tiedotuslehti 1981 - 2005.

Seuraavat henkilöt ovat suullisesti tai sähköpostitse antaneet tietoja:

Hilkka Alkkiomäki, Pirkko Fagervik, Matti Helanko, Riitta Honkaranta, Seppo Hyvönen, Päivi Jansson, Teppo Kahtola, Martti Kihlman, Mare Koskela, Pirjo Kujala, Marja-Leena Lahti, Ari Lehtinen, Jouni Leinonen, Riitta-Leena Leinonen, Erik Lindgren, Riitta Marttinen, Sirpa Niemi, Maija Nordling, Ulla Nygrén, Ann-Louise Paasio, Sirpa Rossi, Anne-Mari Salmela, Leif Sandell, Juhana Siltanen, Tiina Suikkanen, Marjaleena Söderman, Hannele Tuikkala, Tuulikki Tuomi, Panu Turunen, Pekka Valtonen, Pirjo Vatanen, Helena Viitanen, Johanna M. Viitanen.

Lisäksi Tuulikki Nurminen ja Anja Sundvall ovat täydentäneet tietoja erityisesti 2000-luvun lopun tilanteen osalta.